

NYÍRÓ JÓZSEF

AZ ELSZÁNTAK

R É V A I

Copyright by Révai, Budapest, 1943

AZ EMBER

AZ ILYEN földhözragadt szegény embernek nem is érdemes a nevét megtanulni. Talán maga is elfeledte sok gondja-bajában. Afféle kövek közti gyom csak az ilyen szerencsétlen, aki kívül tenyészik a faluvégeken, számon se tartott mezei dűlőben, erdei zugban, patak szélén, hozzá hasonló elhagyatott, terméketlen, tépett földdarabon, amely a kutyának se kell.

Ez az én emberem különös nyomorult. Valahányszor látom, az az érzésem, hogy elszáradt, kihalt benne minden, ami az emberben jó. A lelke is részeg, tántorgó; üszkös szemei mögött ki tudja, miféle sötét szándékok élnek. Tiprott féreg, akinek kár az élet. Torz haja színtelen, sovány és gyér az éhségtől, testében láthatatlan indulatok feszülnek és valami gyűlöletes szívósság, amivel maga a halál se bír. Soha szót se váltottam vele, nem vétett nekem semmit az életben és mégis rettegek, ha a hátam mögött tudom. Látszólag csendes ember, de valami irtózatosságot sejtek a némasága mögött. Ok nélkül gyűlölöm őt és mindig halálra ítélem, valahányszor a szemem elé kerül, önmagában hordja saját börtönét. Sárga színe, szándéka a farkasé, szájára a bűn piszka száradt, s az erdő fenyegetése rejtőzik egész lényében, minden moccnásában. Hajléka is sivár odú, melyre ránőtt a bozót és agyagfalán piszok-kelevény fakadt. Áldatlan és rideg, bizonytalan és vigasztalan, meddő földdarab, mely sohase hordott ölé-

ben virágot. Azt hinnéd, a halál szokott ledőlni benne futó szundításra. Állandóan kisgyerek sírt benne, mintha éjjel-nappal kínoznák. Az ijedt, színtelen asszony, ki egyébként némán hordta sorsát, — minden évben világra hozott egy-egy porontyot. A levegő is alig volt már elég nekik, ha néha az odú egyszerre kiöntötte őket a napra, hogy süsse. Egy miniszterelnök vagyona is kevés lett volna felnevelni, embert faragni belőlük. Sorba ki lehetett volna rakni őket a faágra, mint a madár a fiai. Különbön szépek voltak, hiszen minden gyerek szép és egyetlen hibájuk legfeljebb az volt, hogy a világra jöttek. A kisebbeken alig van ruha. Szánalmában a szálló varjú, ha lehullat egy-egy árva tollat nekik. Riadtak, szinte vadak, ha embert látnak és csak a bozót mögül bámulnak, mintha hegyesorrú, szőke rókafiak volnának. A nagyobbakat apjuk munkára fogta. A felnőtteket különben is ritkán lehet látni. Az anya is ki tudja, hol keresi a prédát. Sokszor eszembe jutott, hogy segíteni kellene rajtuk, de csak rájuk kell nézni s az embernek minden kedve elmegy tőlük, akaratlanul ellenségükké válik, mert olyan nyomorultak, élehetetlenek, hogy a kész kenyér is kiesik a kezükből, pedig madárfüttyből megélni nem lehet. Mikor arra járok, alig várom, hogy elsiessenek a házuk előtt. Mégis szóltam a jegyzőnek, hogy megnyugtassam a lelkiismeretemet. Ígérte is, hogy utánuk néz, de — úgy látszik — nem tartotta érdemesnek és minden maradt a régiben. Később én is megfeledeztem róluk. Végül is az Isten könyörült meg rajtuk és tegnap magához vette a legkisebb porontyot. Fekete szájacskájából egyszerűen kifordult az anyja emléje.

— Meghalt! — mondta remegve az asszony az embernek.

Meghalt, de a nap azért éppenúgy feljött, mint máskor, s a kedvéért a hangya se tért ki útjából, a pacsirta nem hagyta abba dalát, mikor a kis lélek elosont mel-

lette. Az anyán kívül talán senki utána se nézett, hogy vájjon merre megy. Az ember meghajtotta fejét, hogy új gondba mártsa, bosszús is volt, hogy a halálhírrrel felriasztották álmából, ami nem is csoda, mert az ilyen ember csak éjjel boldog, mikor a fekete zűrzavar benne is megnyugszik, önmagát se látja, s talán neki is szabad álmodni. Nem kell azért irtózni tőle, mert saját mocskában romlik meg az ember.

— Temessétek el! — mondotta egy árnyalattal sötétebben, s a teste megsúlyosodott. — Én nem hagyhatom a dolgomat! Stein úr kicserél, ha idejében munkába nem állok. Így is egy hétig imádkoztam neki, amíg felvett.

Stein úrtól nem is lehet várni, hogy egy férgecske halála miatt eltekintsen a maga érdekeitől, amikor annyi „munkaerő imádkozik“, hogy felvegye őket.

Azért kutyafuttában még összeütötte a kis koporsót vékony levéldeszkákból ugyan, de így is megteszi a szolgálatot. A többi aztán az asszony dolga.

Az asszonyé, ki hét gyermek közt osztotta el magát s most aszottan, nyúlt állal, bánatos orral, kialudt testtel, öltözik legjobb rongyaiba, hogy jegyzőnek, papnak jelentse a halált, s markába pár fillérért megvegye a gyertyát.

— Tündér szegény ő soha se volt: — gondolom magamban, míg a jegyző szidja, börtönnel fenyegeti, mert orvos nélkül engedte meghalni gyermekét. Az árva úgy meghajlik, mint a paragrafus, melyre a jegyző úr hivatkozik, sárga térdei összeverődnek, kezei repedtek, feketék, mintha fakéreg-kesztyűt viselne és alig mer lélekzetet venni a megkönnyebbüléstől, hogy mégis baj nélkül szabadulhat.

Ez se fog többé senkire kacsintani az életben és semmiféle nap többé nem festi pirosra száraz ajkait, s elhervad a virág is, ha becéző szót talál hozzá mondani. Úristen, hol van ettől a vágy és az élet!...

Valamivel mégis könnyebbek lesznek léptei, mert a pap megvigasztalta. Nem a halál miatt, hiszen egy ilyen ártatlan semmiséget, mint az ő kis fia, három szóval is el lehet temetni, s egy sóhajjal mindjárt elfeledni; hanem a költségek felől. Esztendeig se tudnák megfizetni, ha a pap olyan messzi kifáradna, hogy utolsó útjára kísérje a kis halottat. Elég volna az a pár lépés a temetőig, ő addig behozná. El se akarja hinni, hogy a tiszteletes úr megteszi ingyen, hogy nem kerül semmibe ...

Mégis vannak jó emberek a világon!

A legnagyobb fiú, — gyermek még az is, — azalatt megásta a sírt.

Két napig birkózott vele, de mikor hazajött a temetőből, többé már nem volt gyermek.

— Ebéd után eltesszük! — így bízta a pap, de csak késő délután került sor a temetésre. Az egyházi megkészt. A halott várhat, de ő a szénát nem hagyhatta. Neki is igaza volt.

Egyetlen résztvevő magam voltam. Engem is a pap szólított meg, hogy ha kedvem volna egy kis sétára, megbeszélhetnék útközben az iskola államosításának ügyét. Az egyházi az elején bele-beleszólott, utóbb azonban csak bámult, hogy milyen széles-látókörű, meggondolt ember a tiszteletes úr.

— Azok várhatnak! — nyugtatott meg, ha valamelyikünk aggodalmasan megnézte az óráját. — Legalább lesz idejük megadni a pompát! — legyintett a „gazda“, a birtokos ember büszkeségével, akinek tréfálni is szabad.

Hát meg is adták a „pompát“. A láttára végigrándult bennem a megdöbbenés.

Hiszzen ennek ruhája se volt. Ártatlan meztelenségét vásári papírral fedezte anyja. Lenge, zörgő papírruhácskával. Szemfödőre nem is jutott belőle, s a holtnéma arcocskát csak az ujjnyi gyertyavég fénye vonja sápadt glóriába és elrettenti róla a legyeket. Durva székre nyer-

gelt torz szentmihálylovon fekszik a koporsó, mellette testvérei állanak a szokatlan jelenettől megigézve és meg se hallják anyjuk biztató szavát: — „Sírjatok, te! ...“ Tájékozatlanul néznek fel és kezükben lebben a kicsi zászló, amit ősi szokás szerint anyjuk a temetés tiszteletére készített. Gyermek-halott koporsója mellett társai színes zászlócskákat szoktak vinni. Titkon őrzött leánykori egyetlen selyemkendőjét tépte darabokra és kötözte pálcikákra, hogy a tisztességnek eleget tegyen. Majd a temetés után újra elszedi tőlük és megőrzi. Hátha majd valamelyiknek kelleni fog. Ne adja Isten, de szegényember legyen előrelátó!

Miért van így, Te Magasságbeli? ...

A pap elsiette a könyörgést. A nagyobb testvér kezében tartja már a kalapácsot, hogy pár rozsdás szeggel lezárja a koporsót.

Még megvárjuk az édesanya utolsó csókját, aztán mehetünk.

Felrémlik bennem a gondolat, hogy ott, ott, ahol anyja megcsókolta, a sírban nem fogja be a penész fehér bolyha.

Halkan menjünk, hogy a férgek minél későbbben ébredzenek...

Mégis feketeruhát kellett volna vennem ...

De minek? Mit törődik a föld egy porszem lehullásával? A nap tovább futja pályáját, a fák álmodva bámulnak bele, a hegyek mozdulatlanok, a patak se áll meg, hogy ránk visszanézzen, az uralkodó kezében meg se rezzen az ország kormányrúdja, a népek tovább csatáznak, a kereskedő új vevő felé hajlik: „Mivel szolgálhatok?“ — a koldus más falu felé siet, a legény szeretőt változtat, a ragadozó zsákmányára mered, a nemzetek tovább gyűlölik egymást, a fűszál az egekbe bámul, tövében megmered a cincér ragyogó csápjá, a meghúzott harang

öblében régi helyét keresi a hang, a kis koporsóra visszahányják a földet.

Nem történt semmi, csak egy kis magyarral van kevesebb.

Lent a sírokban a holtak gyufát gyújtanak és megnézik, ki érkezett.

Nem történt semmi, csak napok múlva eljött az a nyomorult, névtelen, senki ember és megköszönte, hogy elmentem a gyermeke temetésére. Rekedten, sötétben nyögte a szót és inkább a keze szorítása beszélt. Nem érzelt, panaszkodott, a sorsán se akart könnyíteni, a szeme se alázatoskodott, hanem egyszerűen, darabosan elment.

Járt az eszemben, hogy egy fejőstehenet kellene küldennem neki, vagy legalább is némi pénzt, de mindjárt lé is tettem róla.

Nem sérthetem meg az első, igazi embert, akivel az életben találkoztam.

A NÓTA

HEJ, ÁGNIS, Ágnis, Huszár Ágnis! Ha te nem volnál, nekem beh jó volna! — sóhajtott rá a lovak farára Laji, a szeretője. Illetőleg, ha a szeretője volna, s nem csak Laji veszne meg Ágnisért, hanem a lány is több vonzalmat mutatna a legény iránt, ez a tisztességes székely fiú nem sorvadozna az üres deszkás szekéren, hanem repülne hazafelé, hogy mihamarabb lássák egymást. Így azonban minek! Azt csinálhat tőle a két ló, amit akar. Nagy kedvük nekik se volt. Ember, állat érezte abban az időben a kisebbségi sorsot, amihez hozzájárult most a legény nagy bánata is. A boldogtalan szerelem pedig nehezebb akármilyen terü-deszkánál.

De különben szép holdvilágos, szikrázó, csillagos éjszaka volt. Laji felnézett rájuk, míg a szeme beleködösödött a nézésbe és a nehéz érzéstől kibővült belőle a nóta. Az, hogy: „Nem jó csillag lett volna énbelőlem“ ... Fene tudja már, hol ragadt bele a fülébe, de a jelenlegi helyzetéhez nagyon ez a nóta talált. Arról vagy on szó ugyanis jelenleg, hogy Pásztor Lajiból azért nem lett volna jó csillag, mert éjfél után nem feküdnek le a többi rendes csillaggal, hanem fennmaradna az égen, körbe járná a nagy eget, s úgy nézné meg, hogy „a babám“ kit szeret.

Ilyen a hűtlen szeretőjét leső, a nagy eget körbe járó boldogtalan legény sok van a csillagok között, csak

kevesen látják testi szemeikkel, mert az emberek egy részének még nem jött el, a más részének meg már elmúlt az ideje. Ahogy a lovak a szentpáli tetőn felfelé haladtak, az aljból valóban úgy látszott, hogy a legényt egyenesen a bánatos csillagok közé viszik; de valami kicsi bajnak mégis kellett történnie, mert hirtelen lebuktak a túlsó oldalon Recsenyéd felé és leereszkedtek vele újra a súlyos sorsú, fekete földre. Székelyföldön abban az időben a Jóisten is nehezen tudta volna megmondani első tekintetre, hogy bú vagy bánat van-e több rajta. Azt se hagyták, hogy csendesesen viseljük. A levesünkbe, bibliánkba, egyaránt beledugta az orrát a hatalom. A szerelemmel, úgy, ahogy még elég szabadon boldogulhattunk, csak a leányt nem tudtuk eltartani, ha feleségül vettük. Akinek pedig még a szerelem se sikerült, mint ennek a boldogtalan Pásztor Lajinak, annak jobb volt, ha megkönnyebbült az ágya szalmája s egyenesre nyújtózott a temetőben.

A szerencsétlenül még tartotta a lelket a nóta, bár a nehéz bánattól már azt se tudta, hogy mit énekel. Az éjszaka fekete pora is nehezítette testét-lelkét. A lovak is súlyosabban léptek tőle. Későbbre is járt az idő, s az álom olyan mélyen elnyomott mindent, hogy a székérgésre még az útszéli fűszál se emelte fel a fejét. A csillagok is mintha hátrább húzódtak volna az ég végtelenségébe, szemmel láthatóan kisebbedtek, egyik-másik pedig már kialvóra pislogott. Akármilyen történt azonban a nagy mindenségben, minden szegény Lajinak fájt, a szíve még inkább elfacsarodott s a nóta már-már elviselhetlenné vált a száján. Fekete szárnya elsomorított mindent körös-körül s még az alvók álmát is megzavarta, pedig abban az időben azzal a vékony reménységgel feküdtünk le Erdélyben, hogy hátha valami csuda történik, s valami könnyebbséget hoz a sorsunkban a másnap.

Ez a legény azonban még a másnapot se várhatta

meg, mert az egyik faluban — ha jól tudom, éppen Szentpálon — a csendőrök felriasztották a bánatból:

— Stai! Állj!

A lovak már ismerték ezt a mondást. Maguktól megállották, hogy az őrmester bedughassa a fejét a kóber alá.

Meg is tette, de nem azért, hogy Lajinak „Egészséget s Pénzt“ kívánjon, hanem hogy szó nélkül lehúzza a szekérből.

— Hogy mersz magyarul énekelni?

Ne érjem meg a holnapot, ha nem ezt mondta! ... Az efféle dolog olyan mindennapi volt abban az időben, hogy nincs is mit csudálkozni rajta.

Az őrmester úr különben is abból a fajtából való volt, akinek hiába magyarázta volna szerencsétlen Pásztor Laji, hogy azzal ő semmit se árt a világrendnek és semmi ideiglenes hatalomnak, ha egy elkeseredett csillag képében körbe járja a nagy eget s úgy nézi meg, hogy a babája kit szeret. Nem is lett volna ideje rá, mert mire a száját feltáthatta volna, a puska tusa kétfelől zúdult a testére:

— Adok én neked magyar nótát! ...

Ebből világosan megtudta Pásztor Lajos fiatal székelylegény, nem azért kell szenvednie, mert a füveket, fákat, mezőket, pihenésre eldölt fehér utat, a szép éjszákát gyönyörködtette a dalával; hanem azért, mert magyarnak született, amit ő eddig természetesnek és Isten rendelésének tartott egyszerű eszével. Hirtelen azonban rájött, hogy ez mégis valami más s míg az ütések zuhogtak a fejére, maga elé meredve, szinte rádöbbenve lassan, ízenkint kimondta: magyar!...

Észre sem vette, hogy az arcából lehulló vér még meg is festette a szót, csak arra bámult fel, hogy valahonnan belülről, szívéből-e, agyából-e, lelkéből-e, honnan, azt ő nem tudta, de valahonnan nagyon mélyről előntötte

egész lényét valami hatalmas, édes, fénylő áram, mintha tűzárvíz lenne és felrémlt benne, hogy mi az a magyar.

A fájoan szép és különös felismeréssel annyira el volt foglalva, hogy éppen csak összerándult a nehéz ütésekre, de nem ért rá védekezni. Megvallva az igazat, nem is akart, pedig szíjjas, széles, szálas, kemény legény volt, aki az öklével is meg tudta volna értetni magát, de most valami ünnepféle volt benne, amit nem akart verekedéssel megszenteltetni. Csak akkor ütötte fel dacosan a fejét, mikor az őrmester felparancsolta a székre és ráförmedt:

— Lehúszom a bőrdödet, ha még egyszer magyarul énekelni mersz!

Pásztor Laji nem szólt rá semmit, csak meglepetten rápillantott az őrmesterre, fejében, testében fájdalmak nyilaldostak, a távoli falu fényei és az ég csillagai reszkettek megvert szemei előtt, füleiben tompa, egyhangú bűgást érzett és időbe telt, amíg valamennyire össze bírta szedni magát. Jól ki volt készítve. Arca véres, foltos, dagadt, teste kínozott, sajgó, szemei vérmesek, zekéjén is alvadt vér, kezén sebek. Hirtelenében nem is tudná megmondani, hogy mennyi ideig verték a csendőrök, de nem is ez a fontos, hanem az a parancs, tilalom, hogy neki nem szabad többé magyarul énekelni. Egyszerű, szerelmes és szegény falusi legény volt Pásztor Laji, azt is tudta, látta, hogy az életével játszik, de azzal is tisztában volt, hogy gaz árulás volna önmaga s a magyarok ellen, ha ő most az őrmesternek szót fogadna. Csak azért is kítátotta dagadt száját, ahogy tudta és farkasszemet nézve a csendőrökkel, tele tüdővel kizengte magából:

Nem jó csillag lett volna énbelolelem...

Az őrmester puskát fogott rá. A szemébe volt írva, hogy kavargó dűhében rálő, ha a legény nem engedel-

meskedik a parancsnak. Mindenki érezte, hogy az élethalál pillanatai ezek és a legénytől függ minden. Az égen futó hold sietve bújt elő egy égen feledkezett felhőcske mögül és megvilágította az úton álló szekeret. Pásztor Laji székely legény ekkor még jobban kiegyenesedett, egész alakját, képét afféle szent kábulat öntötte el és boldogan elmosolyodva, csak azért is kiénekelte a nóta második sorát:

Éjfél után fennmaradnék az égen

Az őrmester keze megrándult s a lövés eldördült. A legény hátrahanyatlott, a lovak a szekérrel ijedten megugrottak, de ismét lépésre fogták, mintha tudnák, hogy súlyosan sebesült gazdájuk és Isten után apjuk a lelkét készül kiadni.

A csendőrök is vigyázba merevedtek s az őrmester tétován a karjával megtörülte a hideg homlokát és felcsattant benne a szörnyű kérdés: „Mit csináltál, moi Joane? ...“ A próbacsendőr sűrű görgő keresztet hányt magára és hirtelen a föld is mintha ellankadt volna. Bizonyos, hogy egyszerre majdnem kibírhatalan csend borult a lövés után az egész természetre és ebben a csendben kínosan és olyan kietlenül, hogy még az ég is belerázkódott, felhangzott a haldokló legény ajkáról a nóta folytatása:

Éjfél után körbe járnám a nagy eget...

A lovak esett fővel, szinte zajtalanul tovabandukoltak az úton, s mielőtt befordultak volna a fehér kanyarulatba, messziről, nagyon messziről, mintha már a másvilágról hallszanék, felhangzott a befejező sor is:

... S úgy nézném meg, hogy a babám
kit szeret...

Az éjszaka egyet sóhajtott, aztán elcsendesedett minden ...

MONDOM, ez az egész história a régi világban történt. Lehet annak ide-oda már tizenöt esztendeje is. Annakidején titokban sokat szömyülködtünk és kesereg-tünk rajta, de a Pásztor Lajos temetése után egyéb bajaink között bizony megfeledkeztünk róla. A szeretője, a Huszár Ágnis sorsát se tartottam számon. Most se ástam volna elő az egész ügyet, ha a minap a falu-gyűlés után, mikor elhatároztuk, hogy végre mi is felállítjuk a hősi halottak emlékét, — maga Huszár Ágnis bé nem óvakodik hozzám, s azt nem mondja szemérmesen, szemlesütve, hogy: „Nagy kérésem volna, tekintetes úr!“

— Ki vele, Ágnis! Mi az?

— Csak annyi, — bátorkodik a kissé már ütődött vénleány — hogy ha már összeírják a hősokeket, ne feledjék ki a szegény boldogult Pásztor Laji nevét se.

— A Pásztor Lajiét? — lepődöm meg, mert hirte-len eszembe jut, hogy erre nincs törvényes lehetőség. A kisebbségi sors hősi halottairól még nem történt intézkedés. Ezt azonban nem mondhatom meg ennek a leánynak. Azt ölném meg benne, amiért a szeretője meghalt. Mintha mégis sejtene valamit ez a leány, elmenőben nagyon komolyan figyelmeztet:

— ... Mert ha valaki, ő igazán megérdemli, hogy arra a kőre felkerüljön a neve! ...

Mintha az ő szíve nem érne többet a kőnél ...

Mintha...

TISZTELT HÁZ! ... Olyan javaslatot kérek a miniszter úrtól, amely lehetővé teszi, hogy a Pásztor Lajos nevét felírhassuk „arra a kőre“ ...

A VÉN TEKERGŐ

ÖREG MOLNÁR GERGŐ, vagy ahogyan a faluban nevezik, a „vén tekergő“ bizalmaskodik be az ajtón. Megszámlált napú vén ember, aki már a légy lábát se bírja kettétörni s aki elé már kitette a halál az utolsó pohár pálinkát, de azért még odacsíp a szemével Julinak, a leánynak, ki széket törül alá ja s dicsekedve mondja: „Ha a kecskebőr csizma veres szegélyét meglátom a leány lábán, ma is vége a világnak“, — pedig még akkor született, mikor a Kossuth-kalap béjött volt. Roskadt, omlófélben levő házat a vedlett tető és araszos moha földig nyomta, megvakult tenyéryei ablakát még a nap is elkerüli, az asztal fiókjában az éhségtől megdőglött egeret nincs aki kivesse, mert a felesége rég meghót s még az emlékét is befogta a por. Ha voltak is hozzátartozói, ki tudja, hová szóródtak szét a világban.

— A halálos ágyamon legalább nem verik az ajtót a rokonok az örökségért, hogy „Siess már, vén tolvaj!“

— tréfál vidáman.

— Aztán miből élt idáig? — bátorkodom a kérdéssel.

— Észből, uram, észből! — hunyorgat bizalmasan s tovább csintalankodik Julival.

— Nagy kutya lehetett, Gergő bácsi, fiatal korában!

— irigykedem.

— Én nem, hanem a leányok nem hagytak békén.

A kémény likán is belestek, csakhogy láthassanak, — feszíti a melle száraz csontboltozatát. — Dehát ezt hagyjuk!

ÉD úgy tudom, hogy a kémény likán mindössze egy kutyát ejtettek a nyakába a legények, mert elaludt a guzsalyasban a góc alatt. Dehát ezt hagyjuk! Maga is csak a barátkozásért, bizalomkeltésért említi a szép szerelemmel való játszóadásait. Hogy annál jobban össze-melegedjünk, mielőtt előállana a kérésével.

— Hejh, szép idők voltak azok! — révül el. — Sokat tudnék beszélni róluk, ha volna ami jártássá a szót.

Arra céloz az öreg, hogy kínáljam meg, mert az ital jártatja a szót.

Jó ló hámban hízik, tehát tisztességesen Gergő bá elé teszem a szilvapálinkát.

— Jeges az üveg oldala s mégis elégeté a torkomat! — dicséri. — Valaha nekem is volt. Saját főzés. Kisüsti. De akkor még hatvan kapást állítottam ki. Itató cseberben vitték ki nekik az ételt a mezőre.

— Osztán hová lett az a szép birtok? Úgy tudom, hogy a telekkönyv nem tud róla.

— Arról nem es tudhat, mert az úgy volt, hogy mikor apám kivitt a határra megosztogatni, rámutatott az egyik pántikára: „Ez a föld az enyém, jobb felől a Firtos Domokosé, balfelől a Péter Izsáké. Ha te két osztályt négy esztendeig nem jártál volna az oskolában, mind a kettőt megvettem volna. A két szomszéd föld tehát a tied. Aztán ügyesen gazdálkodjál rajtuk. A törökbúzákat akkor vedd el, mikor a bogár bemászik a marhaganajba! ... Nem is volt senkinek a faluban olyan gabonája, mint nekem, de engem nem is a disznók túrtak ki a határra, mint a mai híres gazdákat.

Ami sok, az sok. Mégse engedhetem, hogy ez a vén számár teljesen bolondnak tartson. Már éppen le akartam kapni a tíz körmérőlt, mikor az arcára téved a tekintetem

S egyszerre megvilágosodik előttem, hogy ez az ember nem hazudik, csak álmodik. A föld örök szerelme beszél belőle, az olthatatlan vágy a föld után, amelyet a sors tőle megtagadott, mikor bitanggá, nincstelenné vetette az élet. Nem hazudik, csak él. Anélkül, hogy bárki tulajdonát bántaná, képzeletében a más földjén gazdálkodik. Reggel felkél, csordahajtáskor kiengedi az álombéli ökröket, lovakat, jószágot, este kaput nyit nekik, elsőnek szakítja le és tűzi kalapjába a születéstől még remegő kalászt, titokban magáénak jegyzi el a napszámba kaszált virágos füvet s a legszebb erdők neki zúgnak. A vágy nőttön-nőtt, a valóság pedig lassan hűlő testével együtt hervadt. Az élet nagy játékában így segített magán és — igaza van... Valósággá varázsolja magának az örök vágyat és semmivel sem szegényebb, mint a gazdagok, hiszen övé már az egész világ. Mellette kimelegszik az én lelkem is és még biztatom is, hogy beszéljen, beszéljen, hiszen nem árt senkinek vele és olyan szép, ahogyan drága kedve felaranylik, kiül a szeméibe és átsüt a ráncos arcon. Nem afféle mogorva, százesztendő vénember ő, aki csak ül, ül naphosszat a kút-gárgyán és üresen néz maga elé, mint a fabuba. Kacagva emeli a poharat.

— Siessünk vele, mert ki tudja, esztendő ilyenkor ilyen jó pálinkát iszunk-e!

— Nem árt meg? — óvom az erős italtól. — Úgy hallom, hogy az utóbbi időben sokat ül a kocsmában ...

Kissé megrezen a fedésre, feje meghajlik, mint a gondolkodó virág és felsóhajt.

— Ülhetek én már akárhol, mert engem már nem várnak haza!...

Bizony, asszony, család, minden elmaradt mellőle.

— Úgy tudom, hat fia volt!

— Olyan, mint a tarka törökbúza. Egyik szebb a másiknál.

Mind meghaltak, vagy ahogyan ő olyan szépen mondja: „Egymás után szépen haza mentek“.

— Már csak három él közülök.

— Dehiszen az előbb mondta, hogy mind ... mind elmentek.

Az öreg arc elkomorodik és szinte rosszalólag pillant rám:

— Az a három mégis él, mert a hazáért halt meg a nagy háborúban.

Egy képviselőnek ezt illenék tudni!

Különben hagyjuk. Nem nyúl az ember, hogy a megfutott nyomával mindig szembe üljön. Ami eltöt, az eltöt. El kell feledni. Az a szép, ami előttünk van az életben. Kicsit elszomorodott, de mindjárt tréfára fogja. Ne sajnálja őt senki, a gyásszát neki!

— Sajnáljuk meg inkább az üveget! Igyunk, hogy ne rágja az oldalát a pálinka!

— Ennek már nem sokat árt! — mosolygok, de újra töltök, mert arra céloz, hogy a jóbarát jobb a rossz testvérnél.

Most, hogy köztünk ilyen szépen kialakult a lelki barátság, előállhat a kérésével. Bár olyan szépen kibontotta magát, mint a gyóntatószékben, mégsem illik ajtóstól betörni a házba. Egyet-mást előbb ki kell még puhatolni. A szeme új fényt kap. Látszik, hogy most újra az esze dolgozik. Az ült ki a homlok két világfigyelő likába.

— Mondjon valamit maga is no, — kerít be a szóval, — mi újság az ország házában? Veszekednek-e sokat a képviselők?

— Hát... mit mondjak ... előfordul...

Mondhatok különben akármit, rám se ügyelít. Csak afféle mellélövés volt a kérdés. Sokkal nagyobb dolog érdekli őt. A miniszter úr.

— Úgy tudom, minden nap szoktak találkozni.

— Jól tudja! — egyezem bele, mert oda az egész tekintélyem, becsületem, ha kiábrándítom.

— Akkor jó, — nyugszik meg láthatólag, — mert egy levelet kéne neki személyesen átadni!

— Levelet? Miféle levelet?

— Hát, amit én írtam... a tehén dolgában!

— A ... tehén ... dolgában?

Feje csóválásával rosszalja az értetlenségemet, mintha azt mondaná: „Hogy lehet ilyen rossz fogalma egy képviselőnek?“ Némi leereszkedéssel világosítja meg az értelmet:

— Tudja, — miután az a Fennvaló Isten igazságot tett, ha részben is s megadta érnünk, hogy mi magyarok találkozhatunk huszonkét esztendő után, — én is elhatároztam, hogy felhagyok a kisebbségi sorssal.

— Mit csinál?

Szinte mérgesen mondja:

— Felhagyok a kisebbségi sorssal s nem nevelem tovább az Irgalom Kutyáját!

Teljességgel nem értem, hogy mi az az „Irgalom Kutyája“, aminek a nevelésével ez a vén tekergő foglalkozik s csak akkor nyílik el a szájam, mikor megtudom, hogy Gergő bá a kisebbségi sorsban kutyát nevelt a vak kol-dusnak, hogy vezesse egyik faluból a másikba s amit így a Jézus nevében kaptak, azon hárman megosztottak. Ez volt a tisztességes keresetük.

— Valamit csak ki kellett találnom! Valamiből csak élnem kellett!

— Hol az a levél — remegek meg.

Átadja és fojtott szorongással várja, hogy jól van-e írva, nem vall-e szégyent vele.

Hát akkorátusan megszerkesztette.

Ahogy illik, engedelmet kér a Miniszter Úrtól, hogy saját sorsán „lépésről-lépésre“ végigkalauzolhassa.

„Becsületes, ártatlan szegénember vagyok — írja.

— Födém egy lépés sincsen. A házamnál mindig a nincsen volt a legtöbb, pedig — amíg bírtam — erősdolgu ember voltam s nem sétáltam kartón fogva küssasszonyokkal, mint a kicsi tiszteletes úr. Dehát a sok nyomorúság, haláleset s a küsebségi élet kimelyesztett abból is, ami kevesem volt s most úgy állok, mint a szedett fa. Egyedül s örege. Annyi kitartásom sincsen, hogy legalább egy fejőstehenet vegyek, amivel a gazdaságot elindít-sam ...“

Odajutott, hogy még azt az ágyúgolyót is eladta káposztáskőnek, amelyet a háborúból emlékül hazahozott, de nem békételenkedik mégsem, mint a boldogult felesége, kinek a szájából, míg élt, egyebet sem hallott, mint hogy: „Felgyújtom a csűrt, a házat, még a hamvát is a levegőbe fújom s felakasztom magam, de nem kínlódom tovább másoknak.“

Egyébiránt, ha erre jár a Miniszter úr, személyesen is meggyőződhetik, hogy milyen igazat ír Öreg Mónár Gergő. Akárki megmondja a faluban, mennyit kesergetté, tántorgatta az élet, hányszor kényszerítette számadásra, de ő azért mindig erőshítú ember maradt s nem tért le az egyenes útról.

„Majd ha üt az óra s vissza kell mennem a nagy hallgatásba, — írja halhatatlan szépen — a pap nyugodtan odaírhatja nevem után: „Becsületes ember volt. Vajha mások is!“ ...

Engedelmet kér a végén is, hogy egy rongyos tehén miatt alkalmatlankodik s úgy írja alá a levelet, hogy: „Kétségbeesett Öreg Mónár Gergő a Benczédi“ — ami inkább csak a levélzárás szokása miatt történik, mert Gergő bá igazán nincs kétségbeesve, biztos a maga igazában s inkább csak becsületből kérdi meg, hogy mit gondolok, lesz-e foganatja az írásának.

— A tehén bizonyos! — nyugtatom meg. A napok-

ban úgylis dolgom van Udvarhelyen, a Zöldkeresztes Szervezet útján majd elintézem ezt az ügyet is.

— Csak a borjút meg ne erőltetnék a hajtással! — esik gondba.

Kissé még barátkozunk, de aztán készülődik is. A búcsúzóul kitöltött második pohár pálinkát azonban elhárítja:

— Nem akarom, hogy az én síromra is felírják, mint a Kös Helyi Isvánéra: „Részeg volt, — Pallóra ment, — Leesett, — Meghót. — Aki részeg, üljön ott-hon!“

Az ajtóból azonban még egyszer a lelkemre köti:

— Osztán úgy vigyázzon arra a levélre, mint a szeme fényére!...

— Bízsa csak rám! — mosolygok s még sokáig elszeregetem magamban az öreg székyet, aki a kapuban büszkén veti oda a kérdezősködőknek:

— Kicsi dógom volt itt a képviselő ecsémmel! ...

Másnap, mihelyt annyira világosodott, hogy a kapu kilincsét meg lehetett látni, az öreg újra felkeresett.

— A legfontosabbról megfeledkeztünk! — lihegte izgatottan.

— Miről feledkeztünk meg?

— Hát a kötelezvényről!

— Miféle kötelezvényről?

— Hát arról, amelyben kötelezem magam, hogy a tehén árát tehetségem szerinti részletekben visszafizetem, — s már lobogtatta is az írást.

— Úristen! Mit gondolt volna a Miniszter úr, hová lett a magyar becsület, ha enélkül elibe állok? ...

Ebben a percben elhatároztam, hogy eznapságtól fogva előre fogok köszönni Gergő bácsinak.

Harmadnap aziránt érdeklődött, hogy mikor utazom Pestre.

Negyednap kikísért az állomásra s boldogan intett utánam.

Ötödnap a feleségem telefonon közölte, hogy a tehén dolgában tovább ne fáradjak, mert Öreg Mónár Gergő hirtelen gazdag ember lett, birtokot szerzett. A hossza négy sing, szélessége kettő, mélysége végtelen.

No, nem nagy birtok, de igen-igen csendes és nyugodt pihenés esik benne ...

A KERESZTFIUNK

SZEDEGETTEM a szegény székelyek panaszait, mint a zsidó a rongyot.

— Na és magának mi a kívánsága? — fordulok holtfáradtan az utolsóhoz, bizonyosnevezetű Csóré Márton szegényemberhez.

— Nem sok! — szerénykedik. — Csak meg akarom fogni azt az áldott kezét, amivel olyan sok jót tesz az érdekünkben. Ilyen képviselő kell nekünk! Akinek nemcsak a szája jár!

Hogyne nőne az ember mája az ilyen beszédőtől!

— Különösen az tetszett a mai felszólamlásában, — dicsérte a beszámoló beszédemet — amit a mi szaporításunkról mondott. Máiványkőbe kéne vésni minden szavát. Az a fontos, hogy mi, székelyek szaporodjunk. Az!

— Ez ma nemzeti kötelesség! — bólintok meggyőződéssel.

— Én eleget is tettem neki — dülleszt a mellét. — Olyan fiam született, mint a bikaborjú. Csudájára járnak a fehérnépek.

— Gratulálok!

— Köszönöm! — melegedik össze a markuk.

A nagy lelkesedésben eszembe se jutott, hogy ez a ravaszkepű, deres, öregedő, sovány székely, aki csak vendég a ruhájában, talán túl is van azon a koron, hogy apai örömmel dicsekedhessék. Olyan meleg lélek, annyi fris-

sesség, üdeség, közvetlenség áradt belőle, annyira tisztán látta a sorsunkat, hogy miniszternek is számot tenne és olyan szerényen hozta szóba a keresztapaságot is, hogy egymásután kétszer nyúltam a tárcámba „egy kis pelenkára-valóért“. Azt is valósággal rá kellett erőltetnem, a rongyos kurtija zsebébe szúrnom, mire véglegesen letört.

— Mit gondol most rólam a képviselő úr!... Azt hiheti, hogy én csak ezért a rongyos pénzért... Vegye vissza, amíg nem késő!

— Dehogyan veszem! — simogattam boldogan. — Jó helyen van az magánál. Úgy látom, magánál se veti fel a pénz a láda fedelét, komám!

A „komám“ szóra megrándult, egészen megdicsóult az arca, de olyan szemérmesen sütötte le a szemeit, mint egy friss apáca, aki illetlen dolgot látott. Nemhogy visszaélt volna a hirtelen támadt lelki rokonsággal, még ő kért, hogy az egész ügyről ne szóljak senkinek, tartsuk a legnagyobb titokban, maradjon köztünk a szó, hiszen azért is kérte, hogy négyszemközt beszélhessen velem. Nem is engedte meg, hogy megnézzem a keresztfiamat. Az emberek mindjárt találgatnának, a falu a szájára venné, hogy mit keresek az ő szegény házábanál.

Mert bizony szegény ember ő, afféle szemérmes koldus, kinek mindig üres a tarisznyája, akinek nagy gond a mindennapi kenyér; de az ő szájából azért senki egy zokszót nem hallott s nem is fog hallani, amíg az Isten erőit, egészségét ad.

— Rendös ember nem is sejti, mennyi észbe, fej-törésbe kerül az ilyen élet! — sóhajtott.

— Tudom! — pötyögtem s összehajtottuk a fejünket, mint a búsuló lovak az üres zabos tarisznya fölött. Ha elő nem áll a szekér, hogy más faluba vigyen, még az ingemet is odaadtam volna ennek a drága embernek.

Nem szóltam senkinek, de a szénaülésben büszkén

kiegyenesedve elhatároztam, hogy gondom lesz erre a derék székely testvéremre, aki ilyen nagy élményben részesített engem. Szidhat már ezután az asszony, hogy csak ráfizetünk a képviselőségre és ő nem így gondolta, amikor beleegyezett, hogy vállaljam. Miért nem veszek a többről példát. „Azok nem olyan élehetlenek, mint maga!“ ... Mondom, beszélhet ezután már az asszony. Az ilyen Csóré Mártonok az én elégtételem, erőforrásom és gyönyörűségem. Van-e olyan nagy áldozat a világon, amit meg ne hozna értük az ember? ...

Mégis jobb, ha nem szólok az asszonynak, pedig minden képviselő két beszámolót köteles tartani: egyet a kerületének, a másikat a feleségének. Így aztán bizonyos módosítással az asszonyok véleménye kerül a parlament elé is. Ritka eset, hogy valamit el lehessen titkolni előlük, ámbár az ilyen körutakon fordulnak elő kedves apróságok is, amiket szeretne a koporsója alá ázni az ember; mégis — mielőtt dicsőségesen hazatérnél — az asszony már tudja otthon, hogy melyik fehér ruhás leányt csókolta meg az átnyújtott virágcsokorért, a banketten mit beszéltél a járásbíróval és a falusi táncban milyen népi kincsek birtokába jutottál, a papnál álmodban felkiáltottál, hogy „kvárt kontra!“ és ezért hiányzik a költségvetésedből némi pénz. Nem könnyű képviselőnek lenni. Sokszor a legártatlanabb dologból is kész a háborúság, mint nálam is, aki csak azt a halhatatlan mondást jegyeztem fel, hogy: „Az asszony olyan, mint a pénz. Akkor veszi hasznát az ember, mikor kiadja a kezéből“. Tapasztalati tény, hogy minél dicsőségesebb a beszámoló körút, annál bizalmatlanabb és hidegebb otthon a fogadtatás.

Ezért lepett meg, hogy mikor kétheti hányódás után hazavetődtem, nem a szokott megjegyzéssel fogadott az asszony, hogy: „Már a szemem is fájj ha képviselőt látok“ — hanem rövid jegyességünkre emlékeztető elborulással, mikor az embernek a kisujja is tele van szerelem-

mel. Az elmaradhatatlan influenzát maga sietett kikúrálni s minden negyedórán bement a gyermekekhez, hogy megmondja nekik, milyen jó ember apátok, becsléjétek meg és kövessétek a példáját.

Az utóbbit nem merem volna ilyen határozottan állítani és némi lelkiismeretfurdalással kerestem e ritka kitüntetés okát s álmomban se láttam, hogy mindezt frissen sült komámnak, Csóré Mártonnak köszönhetem, ki — amíg én a havasalji községeket jártam — titokban visszaküldte a feleségemnek az adományomat, közvetlen és melegen ravasz levélben leleplezte a „nagy szívemet“, a rangunkat nagyságosról felemelte méltóságosra, leírta az imádságot, amelybe nyolc éhes és rongyos gyermekével együtt belefoglalják a nevünket mindennap és bár a sok gondtól azt se tudja, hol áll a feje, mégis elég az a nagy tisztesség, amelyben részesítettük. Az újszülöttnak is elég az a pár rongy, amelybe hirtelen betakargatták ...

Természetes, hogy az asszony duplán küldte vissza a pénzt és igyekezett megnyugtatni a kényes és szemérmes Csóré Mártont, hogy kötelessége elfogadni, aki aztán többet nem is mert lázadozni ellene.

Mindez azonban ki nem derült volna és tovább is külön-külön őriztük volna a szép titkot, ha a feleségem pár hétre el nem utazik és azt nem írja, hogy néhány ruhadarabját küldjem utána. (A szekrény kulcsa ott van az antilopcipőjének az orrában.)

Ajánlom minden férjnek, aki a házasság bensőségességét és titkát meg akarja ismerni, hogy nézzen be a felesége szekrényébe. Abban benne van az egész élet küzdelme és minden emléke. A lezajlott és elmúlt érzések és küzdelmek tárháza az ilyen szekrény s benne az aranyegér, az asszony lelke. Mennyi öröm, meggondolás, vágy és lemondás tapad minden egyes ruhadarabkához! Titkok nyílnak meg, amikről eddig nem is tudtál. A fe-

hémemű között pénz lapul, amiket krajcáronként tett félre az asszony a sors bizonytalanságaitól remegve a nagy bajok és megpróbáltatások idejére. Pénz, amihez csak a legvégső szükségben szabad nyúlni... Istenem, milyen szegények voltunk, mikor ezt az egyszerű ruhácskát megvettük! ... Itt vannak a leveleim. Az összes ... Ez a sok szín egy-egy folt az életünkből ... Különféle dobozkák. Gombok, amikkel a kisfiam játszott, a szopóka, amiről Rékát alig lehetett leszoktatni és — mi ez itt alul? ... Hiszen ez az Ildikó csecsemőholmija: arasznyi gyolcsdarabok, pólya, fásli, ingecskék, kis főkötők szép rendben ... A lelkem elnehezedik az emlékek súlya alatt, kezem remeg és belesápadok a nagy élménybe ... Hát ez meg miféle paraszti írás ide sebtében félre dugva? ... Hiszen ezt az én „komám“ Csóré Márton írta tisztelettel, hogy az újszülöttnak elég az a pár rongy, amibe hirtelen betakargatták és „ezzel bézárom leveletem“ ... Szinte szédülök a meglepetéstől. Gombostűvel van hozzászúrva a feladóvevény is, amivel a pénzt az asszony visszaküldte neki. Külön dobozt nyitott nekik, amire rá van írva példásan: „A keresztfiúknak“ ... Hirtelen megvilágosodik előttem a titok. Most már értek mindent... Hát nem gyönyörű dolog ez a jóság-verseny? ... Ne tudja a balkezed, mit csinál a jobb!... Aranyködben fürdő fejem hirtelen megtermi a legszebb gondolatot. Mi lenne, ha én ezt a pólyakészletet elküldeném a keresztfiúknak? A mi nagy örömünknek ezt a megszentelt emlékét, hogy egy új magyar élet virágozzék fel benne. Mosolyogva gondolok az asszonyom boldogságára, ha megtudja, mit cselekedtem ...

Fél délutánt töltök el a csomagolással és büszkén, zengő szívvel magam viszem a postára. Énekelni, ujjongani szeretnék. A barátaim, akikkel együtt vacsorázom, nem tudják mire vélni a jókedvemet s forróak még a fogaim is, mikor a cigány fölém hajolva húzza a fele-

ségem kedvenc nótáját. Azt, hogy: „Ha én azt tudhatnám, melyik úton ment el, felszántanám én azt aranyos ekével...”

— Hej, fiúk, szép az élet! Bort!

„Gyermekek, vegyetek példát édesapátokról!” — jut az eszembe minden átmenet nélkül a feleségem intelve, de az ördög úgy módosítja bennem a mondást, hogy: „Gyermekek, ha jól viselitek magatokat, édesapátok még egy pohár bort megiszik.”

— Éljen a keresztfiam!

— Miféle keresztfiad? — érdeklődik az alispán.

— Hát a Csóré Márton székely testvérem legfrissebb hajtása. Olyan erős, mint egy bikaborjú ... Miféle kacagtok? Mi van ezen kacagni való? ... A székelynek szaporodnia kell. Csak így menthetjük meg Erdélyt.

— Igende Csóré Márton képtelen szaporodni — zötyög a doktor a nevetéstől. — Hatvanon felül van s a felesége már tíz éve halott.

— Honnan tudod? — feketedik el a hangom.

— Mert én is a „komája” vagyok ... Mi mind a komái vagyunk ... Mi mind neveljük titokban soha meg nem született gyermekeit. Abból él Csóré Márton. Furfangos, nagyszerű ember az és — kényes a becsületére. Ajándékot nem fogad el senkitől.

— Hát mi az ördögöt fogad el?

— Csak kölcsönt, amíg új komát kap. Az új komából kifizeti a régit! Arról persze nem tehet, ha úriember nem veszi vissza szegény öregtől azt a néhány pengőt, amit úgy kell ráéröltetni akkor is. A vele való élmény nincs megfizetve azzal a pár rongyos garassal.

— Ez igaz! — ismerem el és egyszerre tisztán látom a súlyos székely sorsot, amely ebben az öreg, nincstelen emberben ezt a különös virágot fakasztotta. Már kezdem sejteni, hogy milyen súlyos árat fizet szegény a mi pénzünkért. Már büszke vagyok az új „komám”-ra.

Pár nap múlva egyéb gondjaim közt meg is feledkeztem róla. Közben hazajött a feleségem is, ami nem lett volna baj, ha első dolga nem az, hogy szokása szerint számba ne vegyen mindent a háznál s észre nem venné, ha csak egy tű is elmozdult a helyéről, pedig kilenc és fél dioptriás rövidlátó. Egyetlen tekintet a szekrénybe elég volt, hogy észrevegye az elküldött csecsemőkelengye hiányát.

Jobbnak láttam be sem várni a kérdését, már magyaráztam is, hogy én küldtem el a keresztfiannak, hogy az milyen nagy lelki gyönyörűség volt a számomra, első szent áldozásom óta ilyen jó embernek nem éreztem magamat, hiszen maga is ezt csinálta volna. Ildikó már tizennyolc éves, nem kell neki már ez a pár ruhadarab s mi lenne méltóbb hozzánk, mint az édes gyermekünknek drága hagyatékával egy újszülött székely gyermek életét ápolni.

— Mit tett maga, szerencsétlen? — vágott a szavamba halálsápadtan az asszony. — Hiszen az nem az Ildikó holmija volt! ...

— Hát?

— Hát a „Napsugár-mozgalom“ vándorkelengyéje, aminek én vagyok az elnöknője. Úristen! mit fognak rólam mondani, ha megtudják, hogy mi történt! ... Ha hirtelen szükség lesz rá! Jaj, maga boldogtalan! Csak képviselőnek ne legyen az ember a felesége! ...

Nem volt mit tennem: Térdre álltam és elkövettem életem legnagyobb bűnét: Imádkoztam, hogy a faluban ne szülessék addig gyermek, amíg az új kelengyét be nem szerzem.

Reggelre azonban minden megoldódott. Hajlott hátal, igen komolyan és igen szomorúan Csóré Márton komám állított be hóna alatt a kelengyével.

— Kicsi mondanivalóm van, tekintetes uram! ...

De aztán mégse mondott semmit, csak ráborult az apró gyermekholmikra és keservesen zokogni kezdett...

CSALÓKA SÁNDOR

A NAGYERDŐ kellős közepén, kietlen, sáros, rossz úton, a két nap óta szemerkélő esőben tehetetlenül állunk a barátommal a végérvényesen döglött autó mellett, de hiába várjuk órák óta a segítséget. Tisztességes ember ilyen időben nem koslat errefelé. A későőszevi fagyos esőben ólomszínű a testünk, mintha békahúst ettünk volna, a fák körülöttünk mérget izzadnak, arcunk behorpadt, szájunk megszűkült és reszketünk, mint a vizek két hideg cigánya. Rohamosan sötétedik, s az erdő önzővé, gyanakvóvá, mogorvává, magával meghasonlottá válik körülöttünk. A medve ilyenkor dühében ököllel veri a földet, s az egymásra dűlt fák rejtekébe húzódva, szemei gonosz dühvei villámlanak rá a világra. A vadak az alattunk fekvő sűrű bükkösben és a tetők fenyveseinek homályos mélyén a halálukat várják, s csak a társammal ugatunk rekedten egymásra, hogy most mit csináljunk.

Behúzódunk az autóba, s arról álmodom, hogy milyen szép itt nyáron, mikor a szép napsütésben harmattól részegednek meg a madarak, a bogár szerelmében arannyá változik, a mókus nyálával összeragasztja a faleveleket, a méhek fulladnak meg a virágportól, az őz patái magasra pattannak, a vad kicsinyeivel bajmóldik és olyan szép a világ, hogy még a haldokló is az éjszakát várja, mert nappal nem tud meghalni. Most pedig úgy ülünk egymás mellett a társammal, mintha holt ember

fejétől rémültünk volna meg és bosszúálló, megátalkodott, gonosz, vad, vérengző indulatok kavarnak bennünk. Fáradtak és éhesek vagyunk, dermedtre fagyott lábujjunkt már nem is érezzük. Gyűlöljük a világot, s a napot.

Szerencsére a túlsó hajlatban, valahol a régi út mellett, alig derengő, kis ablakfény reszket elő. Merően rámeresztem a szemeimet és eszembe jut, hogy hiszen ott van a régi fogadó, ahol enni és szállást kaphatunk.

A társam marcangolni, vért ontani szeretne, s majdnem a torkomnak ugrik, hogy csak most mondom.

Valahogy átvergődünk a patakparti nyirkos bozóton, sziklafélszkek közt, szemünk zavaros, zöld fényben ég, mintha vadászatra ingerelnők egymást. Sárosak, ázottak, gyűröttek vagyunk, s megfenyegetjük a láncáról ránk morgó kutyát, mielőtt belépnénk a félig beomlott kontyú, roskatag, vén hajlékba, amely már megette a saját bőrét, mióta az új utat messzi elkanyarították innen.

Egyetlen ágverte, ordas, sovány, fekete erdei ember a vendég benne, olyan félig odvas, inas favágó, ki délután óta ül a pohár mellett, s kissé megelevenedett, mint a száraz béka a vízben. Bizalmatlanul hallgatja, hogy vesződünk az öreg fogadóssal, aki a vacsora felől nem sok jóval bíztat.

— Te Márton — kacagja nyomorúságunkat, — hozz le az uraknak két-három darabot azokból a denevérekből, amiket az ősszel a füstre felaggattál!

— Nem rossz! — barátkozom az atyafival, aki most már egyenesen megkérdi:

— Maguk mi járatban vannak?

A társamra mutatok, akiben még mindig megvan alvadva a vér, mintha gyík futott volna végig a mellén, s nemes sasorrát maga elé tartja.

— A faluba igyekszünk. Ezt az urat szeretném megházasítani!

— Az lehet, — utálkozik végig rajta az atyafi — mert van ott zsidólány elég!

— Üljenek le az urak — mutat a fogadós az egyetlen asztalra.

— Igen, de foglalt az asztal! — hunyorítok a fávágóra. Az azonban csak legyint.

— Attól leülhetnek, mert csak adóban van lefoglalva!

Ezzel az emberrel érdemes szót váltani. Előbb azonban ő akarja tudni, hogy kik s mik volnánk. Egyenesen azonban nem szokás az effélet megkérdezni. Ó legalább úgy véli, s azért így vigasztalja még mindig szomorú barátomat.

— Ne búsuljon az úr, hiszen a finánc is ember.

Rázom a fejemet, hogy nem találta el.

— Ha se nem csendőrök, se nem fináncok, akkor mit keresnek itt ilyen időben?

— Kenyeret, bátyám, kenyeret!

— Hiszen akkor maguk szegény emberek! — örvend meg leikéből, s minden bizalmatlansága egyszerre elszáll. Kezet nyújt: — Csalóka Sándor erdei munkásember.

— Akkor cseréljünk nevet! — mondom a magamét.

— Annyira rosszul megy magának? — érti meg az észjárását.

— A barátom tart el! — sodrom tovább a tréfát.

— Pedig neki is csak félnadrágra telik, — amint látom, — húzza el a száját Sándor. — No de azért harag ne legyen! — kezel vele is. Adja az Isten, hogy addig viselhesse egészségesen, amíg megnő a lábán. Két poharat, Márton!

A fogadós odahozza. Iszunk, csettintünk.

— Fenejó! — krárog a barátom, de rá nem sokat ügyelít Csalóka Sándor, mintha csak a fiam volna. Inkább velem foglalkozik. Lassankint összeemelegedünk. Elő lehet venni a zsebből az őszinteséget, bizalmat, hiszen

egyformán „sokat próbált szívek“ vagyunk mind a hárman. Az erdei embernek a szőr fénylik az italtól beesett, kemény arcán, amire csúf vétkeket hasított az élet ekéje, de két eleven szeme hamiskásan pislog ki belőle, mint a mókus a faodúból. Időtöltött embernek látszik, de minden mozdulata hajlékony, rugalmas, s bár sok gond-eső hullott már rá, valahogy mégis csak alkalmazta magát az életben, mert a szegény embernek meg kell fordulnia tudni a saját bőrében, mint a méhészborznak. A jókedvet azonban szereti, mint a szamar az almát és most oka is van rá, mert egyetlen fia valahol Pesten éppen ma házasodott, mielőtt kimenne, hogy egyet ő is üssön a muszkán.

— Az — tudja, — magyarázza — aki kicsikorában egyszer azt kérdi tőlem: „Édesapám hol született?“ — „En Firtosmartonoson.“ — „Hát édesanyám?“ — „ő Recsanyéden.“ — „S hát én?“ — „Te Kicsifaluban.“ — „Jaj Istenem, hogy összetalálkoztunk mégis mind a hárman! ...“

Az asszony biza rég megkereste a helyét a földben, pedig igazi „napba öltözött fehérség“ volt, s most a fia házasodik. Sándor bácsi tehát nem korhelykedik, hanem a fia lakodalmát üli azon a pár pénzen, amit nehezen összekuporgatott. Az ilyen napon minden ember két kézzel eszik.

Az éjszaka vénül, a kutya megúnta az örökösét, de mi hárman csak ünnepelgetünk a dróton csüngő szomorú lámpa alatt, amit erre a ritka alkalomra gyújtott meg a fogadós. Meghánnyuk-vetjük a világ sorát s a nótára csak azért nem gyújtunk rá, mert már nem illik hozzánk.

Hogy nagyobb bizalmat keltsek magunk iránt, elkesergetem, hogy ami kicsi földem van, túl maradt a határon, mire az erdei ember elkomorodik s merően maga elé nézve, belesóhajt a pohárba.

— Vájjon mi van szegény túl-maradt magyarokkal?...

— Bizony nehéz a sorsuk szegényeknek! ... Sokkal nehezebb, mint amilyen a mienk volt — bólogatok én is s magyarázgatom a helyzetüket, hiszen nincsen olyan határ, hogy át ne verjen rajta a hír s a jaj.

A beszédre odaül közénk Ambrus bá is, a fogadós és most már négyen búsuljuk a szegény árva magyarokat. Nagy, nehéz valóságokat mondok, amiktől még mélyebbre hajlik a fejünk s keserű-sárgán lobog a szemünk. Nehezen lélekezünk, a lelkünk piheg, testünkben indulatok száguldanak és megmozdul bennünk a titok, amiről senki se beszélünk, de itt a hegyek alatt mindenkiben benne van. Majd eljön az ideje annak is ... Eljön, mert ahogy Sándor bátyánk olyan találóan mondja, a varasbéka hiába gyűlöli a napot. Hiába! ...

Hiába facsarja azonban fennebb a lámpa belét a fogadós is, csak nem derül fel újra a régi kedvünk s az ital is mind többet gondolkodik a pohárban. A nagy sötét erdőt is megette az éjszaka s ki tudja, mire virrad a holnap! Az eső fagyos köddé változott, megfojtott mindent s a vaksötétben a túlterhelt ég összefolyt a szomorú földdel. Ilyenkor szorítják magukhoz az anyák kicsinyeiket, fordulnak meg a holtak a sírjukban s ernyed el pillanatra az Isten jobbjá, ha ránéz erre a földre. Esztelen, boldogtalan, szegény világ ...

Felvetem a tekintetemet s hát látom, hogy az erdei ember olyan különösen, kutatóan néz, vizsgál titokban minket. Az arca megenyhült s mintha valami delejes melegség áradna belőle felénk. Érzem, hogy szeretet, amitől megreszket még az asztalra kitett súlyos, repedezett ökle is. Felismerés csillog a tekintetében, de csak annyit mond, hogy:

— Most már tudom, hogy kik maguk!

Hiába faggatom, hogy árulja el nekünk is.

— Elég, ha én tudom! — zárja le a szót s ilyenkor nincs mit tovább beszélni a székellyel. Különb is, mintha egyszerre megváltozott volna ez a furcsa erdei ember. Komoly, elmélyült, szinte tekintélyes. A fia lakodalmára gyűjtött jókedve eltűnt, kedvesen kötekedő, hunyorgós, mókás derűje odalett. Az ital aranyködét valami kifújta a fejéből. Túljózan, mintha minden mozdulata azt mondaná, hogy elég volt a játékból. Az az érzésem, hogy csak éppen a feltűnés elkerülése miatt koccint egyszer-kétszer velünk, aztán készülődik is.

— Az uraknak vess ágyat, Ambrus! Én már megyek is.

— Ebben a szörnyű időben? — próbálom marasztalni, de ő csak int a fejével a fogadósnak, hogy pár szava volna hozzá s bevonulnak az első házba.

— Mi lelte ezt az embert? — kérdezi a társam, de felelni se tudok rá, már újra kilépnek az ajtón, vállára veti a kocsókját, veszi a kézbelijét.

— No ez hamar kiábrándult belőlünk! — súgom a barátomnak.

— Bizonyosan megtudta, hogy képviselő vagy!

Hallatlanná teszem a nem ügyetlen megjegyzést és Csalóka Sándorhoz lépek.

— Csak nem bántottuk meg valamivel?

A széles, csontboltozatú, magas székely kihúzza magát, de mindjárt meg is enyhül a tekintete.

— Hogy is gondol effélet? ... Üdését se tudom, hogy ilyen jó estét töltöttem volna. Nevezetes napom lesz mindig az életben!

— Hát akkor hová lett olyan hirtelen a jó kedve?

— Jó kedv? — kacag fel keserűen. — Hogy legyen az embernek jó kedve, mikor odaát... ott túl... a magyarok ... a szegény magyarok? ...

Mire rácsudálkozhattunk volna, már ki is fordult az ajtón.

A KÖLTŐ

A KISEBBSÉGI sors végső menedéke volt rám nézve is öreg falusi házunk és az a tíz holdacska sovány hegyi föld, ami még megmaradt. A lapom fizetni nem tudott, az adósság nőtt, a gondok, veszedelmek sokasodtak a fejünk fölött. Kilátástalan volt a jövőnk, a legsötétebb végzet fenyegetett. Az utolsó pillanatban menekültünk haza a Rikamenti székely falucskába, ahol esztendőig döntöttem a fát, szántottam, vetettem, kínoztam a földet, emésztettem a lelkemet, terveztem, álmodtam az erdélyi hegyek fojtott némaságában. Különben ezt cselekedte mindenki. Az emberek dolgoztak, küzdöttek, szerettek, sírtak, éheztek, fáztak, káromkodtak, imádkoztak, vagy tömlöcbe mentek a változatlan élet szeszélye szerint. Mindennap elestek, mindennap feltámadtak. Mégis erő, nyugalom és valami láthatatlan bizonyosság, megnyugtató volt ebben az életben, mint ahogy a víz nem tudja elsodorni a fa árnyékát. Támogattuk egymást, ahogy lehetett. Jó szóval, tanáccsal, biztatással, az arcunkra kiült szívvel, becsüléssel. Megmutatták, hogyan kell fogni az eke szarvát, a fejsze nyelét, nekihajolni a kaszának és pihenni küldtek, mikor holtfáradtan alig bírtam felemelni a karomat. Soha boldogabb nem voltam, mint mikor az erdők lábánál fekvő sóskúti kaszálómon a sajátkezűleg csinált első szénaboglya tövét bevertem a villa hegyével és egy sóhajtással Istennek számba adva hazaindul-

tam a csendes esti szürkületben, homlokomban lüktető fáradtsággal. Halkan jártam, hogy fel ne költsem a körös-körül már alvó fákat. A tiszta égen kigyúltak a csillagok, a hold feljött és szinte magához szívta folyton könnyebbülő testemet. A falu csendes volt és én mosolyogtam.

Azon éjjel valaki felgyújtotta a szénámat.

— Most mit csinál? — kérdezték, kik a hírt hozták.

— Csendőrkézre adja?

— Nem! — mondtam a keserűség és megdöbbenés első sápadtsága után.

Az emberek jobban megnéztek, magukban furcsállották a dolgot, de nem szóltak. Fele termésem odaégett, s az effélét nem szokás annyiban hagyni. Azt mindenki tudta, hogy az idegen csendőrök maguktól nem nyomoznak és semmi kilátásom sincs, hogy a károm megtérüljön.

Nekem azonban nem a kár, a csalódás fáj.

— Ki tehetta, hiszen én ebben a faluban soha még a légynek sem vétettem?

Most már az emberek komorodtak el és harag süttött a szemekből.

— Gazember volt, akárki tette!

— Ki kellene tekerni a nyakát!

— Én nem hagynám annyiban! Nem én, a mindenségit! — tüzelt Simó Ambrus. — Mire való a csendőr? Ha a tekéntetes úr nem akarja, hát én béjelentem! Be én!

— Nem, nem! Hagyja! — tiltottam le. — Hiszen csak magyar ember lehetett! ... Miért adjunk alkalmat, hogy végigkínozzák a fél falut? Nem éri meg az a széna. Véletlen volt az egész égés. Értik? Véletlen!

— Értjük! — dűnnyögték néhányan. Nehezen, mélyen hallgattunk. A fogak összecsikordultak és messzi elúsztak a szemek.

Hogy aztán mi történt a faluban, nem tudom, de az

égésről többé senki nem beszélt. Én is túltettem magamat rajta, s csak a boglya helyén maradt meg a kerek fekete folt. Az élet haladt tovább.

Hogy aztán mi történt a faluban, nem tudom, de egyik vasárnap délután (éppen a tehénkéket itattam meg) beállított az udvarra egy negyven év körüli, szegényes kinézésű, megviselt arcú falusi ember.

— No, ennek se dagad be az arany gyűrű az ujjába! — gondoltam, mikor ránéztem.

— Pár szavam volna az úrhoz! — állott meg előttem ellenségesen.

— Ki maga?

Elszántan felelt:

— Én vagyok az az ember, aki felgyújtotta az úr szénáját!

Állott egyenesen, sápadtan, mozdulatlan, s csak a durva ingét verte a szíve láthatólag.

Annyira meglepett, hogy szólni se tudtam. Az ő arca is be volt horpadva és vastag szájából nehezen buggyant elő a szó.

— Azért jöttem, hogy zárasson el az úr, mert a kárát megfizetni nem tudom!

Semmi megbánás, inkább dac és büszkeség, kemény konokság látszik rajta. Megérdemelné, hogy megalázzam, megtörjem, addig nyomorgassam, míg a reszketéstől összeverődik a két térde. Lobban is bennem az indulat, vassá szilárdul a testem és hideg szájamba forróság dül; de lebírom magamat, ökleim kiengednek, a nehéz lélekzet is lassan megnyugszik. A hangom azonban még idegen, túlvilág!

— Mondja! Miért tette?

— Hogy elmenjen a faluból! ...

Meghökkenésemet nem is veszi észre. Szemei kitágulnak és úgy mondja, mintha magának beszélne:

— Az volt a szándékom, hogy a házat is a fejére gyújtom, s ha akkor se tágít, hát... hát... megölöm!

Bolond ez az ember, önkéntelenül hátrább lépek.

— Mit beszél? ... Meg-öl? — rémülök rá értetlenül. — De miért, miért, az Istenért?

Öblös, tompa hangja elvékonyodik, feje előre hajlik felém, mintha titkot susogna.

— Mert elvette a kenyeremet!

— Én? A maga kenyerét? Mivel? Mivel vettem el?

— Azzal, hogy idejött!

Ha föbe ütnek se értem, mit beszél ez a szerencsétlen.

Mind a ketten reszketünk az izgalomtól. Nincs erőm megkérdezni, hogyan vehettem el a kenyerét azzal, hogy hazaköltöztem. Arra is gondolok, hogy jó volna segítség után nézni, mert az ilyen embertől minden kitelik. Titkos, gyors pillantással felmértem ellenfeletem, hogy megelőzzem; de nincs mitől tartanom. Egyszerre megváltozott a szerencsétlen. Teste összecsuclott, elernyed, meggörnyedt. A sok nélkülözés, keserűség, gond, elviselt szenvedések és gyötrődések egészen megtörték előbb még feszülő csontjait. Szinte szemem láttára penészedik a haja. Tekintete még kietlen, mintha nem volna a nagy világon egyetlen pont se már, amelyen megnyugodjék. A hang is megtört, inkább a koldusé.

— Nem tudok írni, mióta idejött...

— Írni? ...

Hirtelen megvilágosodik bennem az egész titok. A pap említette kacagva pár hónappal ezelőtt, hogy: „Elkéstél, pajtás, mert van már a falunak költője. Tudod, afféle versfaragó, aki igen jóízű rigmusokat fabrikál. Legényeknek, koldusoknak nótát és különösen sírfeliratokat. Várj csak — idézett is mindjárt néhányat: — „Hat gyermeknek adtam, míg éltem életet, de halálom miatt többnek nem lehetett.“ — Vagy a másik: „Kocsis

volt Vig András, míg éle, most már az Úristen büszkélkedik véle.“ — Még meg is magyarázta, hogy a jó parádéskocsis a mennyekben is ritka és érthető, ha Szentfelsége így megbecsüli boldogult Vig Andrást. — Nekem különben ez tetszik a legjobban: — „A papolci vásáron elfogott az örök álom, tehát magamot ajánlom“ ...

•— Ezeket csináld utána, ha tudod! ...

Akkor kellemes perceket szerzett a „konkurrenciá“-val a pap, de közben ezer bajom, gondom közt megfelekeztem róla és most itt áll előttem ez az ember. Önkéntelen felkiáltok:

— Maga a „költő“?

— Jósh Ferenc! — mondja szerényen.

Egyszerre megváltozik a világ körülöttem.

— Isten hozta, Jósh Ferenc! — nyújtom a kezemet.

— Kerüljünk beljebb!

Hiszen jön, jön szegény, kelleetlenül követ, le is ül a székre, meg is jártatja a szemét a szobában; de mindez nem segít az ő nagy baján. Meleg, kedves szóval nyugtatgatom, ahogy lehet, simogatom, bátorítom, hogy miattam nyugodtan tovább ékesítheti a temetői fejfákat, a koldusokkal kötött egyességeit sem háborítom, a nótáiba se szólok bele, s ha nem volnék megházasodva, én is vele íratnám a rigmust a szeretőmnek, tárgyaljon csak tovább a kikérő násznagyokkal, sőt ha néhány alkalmas verse akad, az újságba is szívesen kitétetem. Nem hogy elvenném, inkább szaporítani szeretném a kenyerét, s ahol lehet, szívesen segítek. Valahogy csak megférünk ketten a faluban. Én különben is más csűrben csépelek. Lássa! — mutatom a könyveimet, de Jósh Ferenc csak az ernyedt fejét rázza szomorúan:

— Az én életemnek már vége! Nem megy! Nem megy!

— Dehogynem! Csak meg kell próbálni!

Tisztességből nem mond ellent, látszólag fel is en-

gedett a bizalmatlansága, lassan át is melegedik, de érzem, hogy nagy üresség van szegénynek a lelkében.

— Hejh, ha mégegyszer úgy tudnék írni, mint legénykoromban!

Legénykorában, mikor elvette a szép Vajai Sárát, s aszonta neki, hogy:

Elégetném, sejhaj, ezt a cudar világot
S közepibe meghagynám a babámat. . .

Hát az igaz, hogy akkor a szájuk között nem lehetett volna egy virágszálát elejteni. Élet, erő, álm, vers-termő volt minden pillanat. Nem bánták a szegénységet, a nincstelenséget, a sorsot, akárhogy égett is a világ körülöttük, csak ültek kedvesen egymás mellett, mint két árva madár az ág vesszőn. Az élet nem tudta megfeleltetni az arcukat. Magától jött a nóta, fehéren gyöngyözött a száján, éjjel-nappal pazarolta kifogyhatatlan bőséggel, hogy csudájára jártak az emberek, aranvfényt vetett még a gyászra is, elvarázsolt mindent maga körül mintha táltos lett volna.

— Egyszer aztán odalett minden! — sóhajtott Jósh Ferenc. — Mintha elfűjták volna . . .

Feltekint rám, de én bólintok, hogy mondja csak tovább.

— Nem tudom, hogy történt — aztán lassan elmaradtak az emberek. Nem hívtak a torba, táncba, ingyen se kellett már a szavam ... „Inkább dolgoznál az efféle marhaság helyett“ — azt mondták. De én tovább erőltettem a dolgot, míg én is rájöttem, hogy már nem vagyok az, aki régen ... Akkor hallottam, hogy hazaköltözik a tekintetes úr. A faluban mindenki örvendett, hordták a hírit házról-házra, mondták, hogy az dicsősége a falunak, s én akkor... akkor kezdtem gyűlölni a tekintetes urat.

— Hat azért? — értettem még szegény Jósh Ferencet.

— Ezért — vallotta csendesen. — Eléggé resteltem, amit tettem, de a harag elvette az eszemet.

— Nincs semmi baj, Ferenc! Az a pár villa széna legalább ne terhelje.

Úgyahogy, összekötöztem, emberré gyámolítottam. A végén egészen összelepedtünk.

— Vájjon mi lehet az oka? — hajtogatta mind-egyre.

Teljesen megértettem szegényt. A legnagyobb tragédia, ami embert érhet. Borzasztó és elkerülhetetlen mindenkire nézve. Az élet törött meg benne. A szent, a nagy titok halt meg benne észrevétlen és magam is megdöbbentem, mikor kimondottam.

— Ellopták a lelkét, Ferenc!

Valósággal belerendült és halottfehér lett, mikor megértette.

— A lelkemet? ... Bizony igaza tehet! ... Mond valamit! ...

— De ne féljen, mert egyszer visszakapja! — jó-soltam szentül. — Bizonyosan visszakapja!

Pillanatig maga elé nézett, hirtelen összerázkódott, a kezem után kapott, majdnem szétmorzsolta forró két markában, teste hatalmassá feszült, egész lénye fellángolt és szorosan arcomhoz bújva lihegte:

— Maga is... maga is azt mondja, hogy újra Magyarország teszünk? ...

Eltántorodtam a meglepetéstől, hiszen most nem erre gondoltam, de mielőtt megerősíthettem volna a hitét, Jósh Ferencnek már kiütközött a könny a két szemén.

— Akkor hiszem! ... Hiszem! ...

Mondom, néhány esztendeje, hogy ez a dolog történt. Közben az élet újra elsodort hazulról. Szegény Jósh Ferencről, a „költődről teljesen megfeledkeztem. Senki-

től nem kérdeztem él-e, hal-e, mi lett vele. A nagy világeseemények elfűjták az útból. Minden percünk a világtörténelemé volt. Ki gondol ilyenkor egy névtelen, kis falusi székely emberre, pedig amiben hittünk, beteljesedett. Immár két esztendeje, hogy hazatértünk. A kis por szem azonban nem vészett el a világviharban.

A napokban levelet kaptam a falumból, hogy harcoló honvédeink hozzátartozói javára ünnepséget rendeznek és arra kérnek, mint a kerület képviselőjét és különösen, mint a község fiát, hogy szíveskedjem az ünnepi beszédet elvállalni.

Hogyne szíveskedtem volna.

Az öröme és boldog büszkesége volt minden pillanatom, mit otthon töltöttem.

Ezen az ünnepségen történt, hogy egy hároméves, csudálatosán szép leánykát föltettek az emelvényen a székre, aki mindannyiunk bámulatára szavalt el egy szép verset. Megrázóan fenséges volt már ahogyan a címet és a szerzőt bemondta:

„A honvéd. Irta: Édesapám“ ...

Az emberek zokogtak és örömeükben sírtak.

— Ki ez a kicsi leányka? — kérdezem meghihatottan a mellettem ülő paptól.

— A Jósh Ferencé. Hiszen ismered a költőt, ..

Soha embert úgy nem irigyeltem életemben, mint Jósh Ferencet...

FÖLDÖNFUTÓK

A KUTYA lefekvés előtt már a lábait nézte és saját lehellete után kaffantott, ráhunyorgott a házból kiszüremelő kicsi vörös fényre és várta, hogy már csend legyen a faluban, de a gazda csak nem jött.

— Hol az isten-haragjában tekereg? — ránkoltta a homlokát, mert a múlt éjszaka is keveset aludt valami részeg legények bőgedezése miatt s rekedtre ugatta magát az úton minden percben végignyikorgó deszkás csíki szekerek miatt is. Két füle egész nap merev volt a folytonos figyelés miatt, s alig bírta helyre kattantam a sok vicsorgástól, hergéstől szétfeszült száját. Az Isten akár-hová tegye ezt a nehéz szolgálatot!

— Maholnap összeakadnak a lábaim az örökös virasztástól! Az ember egyebet nem csinál, csak a szőrét borzolja, annyi a rossz ember a mái világban.

Mégis jobb volt a csorda mellett. Túláságos kényelme ott se volt, de legalább az étel inkább kijárt. Minek házasodik meg az ilyen ember, akinek csak a saját teste a vagyona? A leánynak is többet ért az a hozománya, amit magával hordott, mint ez a feketére vénült, szél alá dőlt házacska itt a falu végén, aminek a vesszőkerítését is szálanként lopták az erdőből. Azóta úgy dolgoznak mind a ketten, hogy szakadnak meg. Éheznek, zsugorognak, nyomorognak, de az elmúlt tíz esztendő alatt egyetlenegyszer volt örömük, mikor a legényke,

kicsi Jóska született. Nem is tudja, hogy tudta megenni mellettük a drága életét, hogy nem hagyta régen fakép-nél őket, mint Szent Pál az oláhokat. Pedig megérdemelték volna. Különösen az ember, aki minden keserűségét rajta töltötte ki. Hányszor rúgta félre az útból, — száradjon le mind a két lába, — hányszor vágott utána követ, fejszét, hányszor kellett a keze elől menekülnie! Sokszor volt azon a ponton, hogy világgá megy, nem bánja, ha meg is döglenek nála nélkül; de az a jóbolond szíve mindig visszahúzta. Még ő szégyelte magát, mikor keserűen a szemére hányta:

— Hát már te is itt akarsz hagyni, Burkus?

Nem kicsi dolog azonban mindennap látni ezt a nyomorúságot, savanyú szegénységet, a szegény asszony titokbansírását, hirtelen hervadását, hiába sóhajtását. Csak feketeköldökű népekhez ne szegődjék az ember!

Évek óta azzal hitegetik, hogy minden másképpen lesz, csak megvehessék az Aporka Bálint hagyatékából fennmaradt tagot Szépaszó fejében. Hallani se lehet affélét, hogy valaki így belebolonduljon, egész életét feltegye egy darabka földre. Még az araszával is felmérte, megszámlálta a bolhát is rajta, minden idejét ott tölti és olyan sóvárogva, olyan tág szemekkel nézi, mintha a szívéig akarna hatolni, pedig a vak is látja, hogy három véka féreje az egész, olyan, mint a többi, annak sincs színarannyal tele a hasa.

A tájék különben szép, védett. Köröskörül hegyek, erdők, az aljban a patak. Korán éri a verőfény, s a fölötté meredő Jávoros tetején akár a felkelő napba kapaszkodhatik az ember. Képes volna ez a boldogtalan éjt, napot itt tölteni, csak hogy mindig a szemei előtt legyen a föld. Kutya legyen, ha álmában is nem azt emlegeti!

Nem mondom, eleinte én is együtt örvendtem vele, hiszen a szája gyúlt meg, olyan forró volt benne a szó,

mikor bizalmasan elmondta nem egyszer, hogy lesz, mint lesz, ha megveheti, mennyit küzdött érte, de megéri, mert kicsi Jóska nem lesz mindenki napszámosa, iderúgott, odaszólt koldus, mint ő, hanem a maga gazdája, aki a saját életébe fogtatózik.

Másnap már jött a hír, hogy a föld mégse eladó. Ha halott lett volna a háznál, akkor se lehetett volna nagyobb a szomorúság. A Jóisten nem is mert a házuk tájkára pillantani, annyira nekikeseredett az ember. Füstölt belőle a káromkodás. Félesztendő múlva újra eladó lett a föld. Akkor meg a pénzből hibázott. Szerencsére valami ismét közbejött, s az árverést nem tartották meg. Megint lélekzethez jutottunk. A végén már azt kívántam, hogy sülyedne el az egész, annyi megpróbáltatáson mentünk keresztül. Közben a birtokárak emelkedtek, a pénzé pedig fogyott. Szó volt arról is, hogy a románok az egész Bérc-alját elveszik. Amíg ez is tisztázódott, újra eltelt egy esztendő. A reménység azonban újra felsütött. Az ember kereste a pénzt látástól vakulásig. Osszeszorította a fogait és dolgozott, mint a marha.

A múlt héten, — ha jól emlékszem — csütörtökre virradólag beütött a baj. Az eresztől feküdtem éppen és néztem az orromra hullott harmatot, mikor ingbegatyában kijött az ember. Nem szólt, csak elnézett a hegyek felé behorpadt, sárga orcával, furcsa tűzzel a szemében. Aztán fullasztó, nehéz köhögés rázta meg és kiköpött az udvarra.

— VÉR! — meredtem rá rémülten.

— Ne szólj róla az asszonynak, Burkus! — csak annyit mondott, de én már tudtam, hogy ő már nem eszik a föld új terméséből.

Komor, sötét hallgatagságba merült ezóráról fogva, de annál megfeszítettebb erővel dolgozott. Meg se várta, hogy megvirradjon és csak a késő est vetette haza. Kellett a pénz a földre. Eddig is magas ember volt, de mióta a

halál árnyékául szegődött, még inkább megszéiesedett, kinyúlt a váza, csontjai megélesedtek, dac és feszültség lett az egész ember. Az asszony azóta megszólítani is alig merte, s csak a betett ajtón át hallom a zokogását, mikor az ura elmegy. Már tudja, hogy egyszer csak a híre jön haza.

— A fene egye meg az ilyen életet! — morog a kutya és arra gondol, hogy még egyszer figyelmeztetésül belevonít az éjszakába és többet nem strázsálja, de hirtelen megrándul, mintha puskagolyó érné és mereven ráfigyel a kapura. Fülel, beleszimatol a levegőbe, hallgatódzik.

— Ez ő!

Az öröm, megkönnyebbülés vinnyogása, izgalma fut át rajta önkéntelen, de még is úgy tesz, mintha meg akarná büntetni a gazdáját. Hirtelen elfekszik az eresz előtt és komoly, feddő pillantást vet a belépő férfire.

Abban a pillanatban azonban fel is ugrik.

— Ez az ember ivott! ... Meg van bolondulva?

Még a fejét is félre tartja a felháborodástól, de az ember megáll előtte, s szinte süt, süt belőle a nagy öröm.

— Az enyém a föld, Burkus! Tulajdon enyém, még az ég is fölötte!

Az arca mint két égő rózsa.

A kutya valósággal hüledezik a nagy újságtól. Hirtelenében azt se tudja a meglepetéstől, hogy nőtény-e, vagy bak. A gazda azonban két lépéssel belül kerül az ajtón és még a félig alvó, öreg ház is megreszket a szavától.

— Reggel a magunkéban szántuk, asszony!

— Igazán mondja? — pihegi a fehérnép és rásik az ura mellére.

— Mégis van Isten! — pillant fel a kutya az égre, de mindjárt látja is, hogy a holnapi szántásból bizony nem lesz semmi, mert hirtelen vihar készül, hiába lel-

kendezik odabenn a gazdája, hogy Veres Tóth Mihály ideadta az ökreit egész napra, ami nem kicsi dolog, mert a megkésett mezei munka miatt arannyal se lehet ekét kapni.

— Holnap estére a kenyérünk a földben lesz! . . . Nem hiába kínlódtam, futottam, fáradtam, szenvedtem annyit!

— Álmodni se mertem volna ennyi jó hírt! — zokogja az asszony, s ketten is nekiesnek az álmából felriasztott legénykének:

— Tudod-e, mi történt, kicsi Jóska? . . .

A kutya búsan hátra ódalog, hogy ne kelljen a szép álmom összeomlását hallania, ha azok odabenn ráébrednek a fenyegető újabb veszedelemre. Fellázadva a világrend ellen, dühében rávicsorog a megérkezett viharra.

Soha ilyen időt!

A felhők tompa morajjal tolongnak az ég alján, fenyegető gomolygással zúgnak a falu fölé, mintha a hegyek maguk indultak volna meg, hogy végzetes útjukon mindent elsöpörjenek. A fekete gomolyagok rázuhannak a völgyekre és egymásba torlódva, egymást marva, szagatva, hideg testtel vágatnak végig a mindenségen, sziszegve, füttyülve, óriás szörnyek alakját váltogatva, mintha a pokol okádná ki szakadatlan. Sír, jajgat a mindenség, nyögnek az erdők, eltűnnek a havasok a fekete zürzavarban, a fák kétségbeesetten rázzák ágaikat, földig hajlanak a süvöltő szelek vad erejétől, a folyó víz megáll réműletében és mindenki csak önmagáról tudja, hogy még él. A fékevesztett elemeket villámok szántják végig, úzik, hajszolják megállás nélkül, keresztül az egész mindenségen és a halál sárga, fekete, szürke, rothadt, viliózó színeiben úszik a világ. A kezdetben lassú, tompa morajlás üvöltéssé, tombolássá erősödik és csörög a jég az egek hasában.

Hiába adta oda Veres Tóth Mihály az ökreit Bihari

Péter szegény embernek, most a veszedelem szánt helyette és söpri el minden álmát.

Hiába válogatta össze szemenként a vetőmagot, a föld, egy élet árán megszerzett, drága föld megdermedve várja végétét és ki tudja, lesz-e holnap nap?

A szív dobbanni se mer és Isten nem nyúl le az égből, hogy megfogja a feléje tartott emberi kezét.

A kutya is megadta magát és behúnyt szemmel várja a végét.

Minden eltűnik, mint az imádkozó zsidó árnyéka az ablakból.

Csak Bihari Péter nem bír belenyugodni a változhatatlanba. Az eresz oszlopába fogódzkodva keserűen szembe mered az egekkel borzasán, széltől tépetten, csontig fázva és lesi a jövődjét. Neki holnap kell szántania török-szakad, mert különben vége mindennek. Semmi kilátása sincs, hogy belátható időn belül kölcsön-ekét kapjon. Így is elkésett a vetéssel.

— Mi lesz? Mi lesz? — hörgi maga elé.

Felesége hiába kérleli, hogy jöjjön be, halálra hűti magát, nem is hallja.

Az órák telnek és ő még mindig farkasszemet néz a viharral.

De mintha szünnék az ereje. Valamennyire megnyugszik és éledni kezd benne a reménység. Különösen mikor látja, hogy kevés esőt hozott. Nagy része annak is dara. Erzi az arcán és látni az udvaron is. Hideg, tavaszi száraz-vihar, ami nem áztatja el a földet. Csak későbben meg ne változzék, s ne tartson sokáig. Ettől még lehetne szántani. A kísérteties idő még tombol ugyan, kárt is okoz eleget, de több a szele, mint a leve. Csak reggelre kiderüljön! A szél is mintha alább hagyott volna. Kiadta az erejét.

— Édesapám, jöjjön be! — hívja kicsi Jóska. — Bizonyosan az anyja bízta rá.

Szót fogad és bemegy. Az órára pillant és látja, hogy éjfél már elmúlt. Le kéne csendesedni, de úgyse tudna pihenni, míg nem látja, hogy mi lesz. Feszülten ül a széken, s minden ízében felajzottan kifelé figyel. Nem lát, nem hall a szél üvöltésén kívül semmit. Néha kinéz az ablakon, vagy az ajtón, majd újra elfoglalja őrhelyét. Ülve is a viharral birkózik, míg belefárad, valószínűleg belekápázik a kimerültségbe, szédül és meginog a széken, de mindannyiszor belefogózik az asztalba és utolsó lehelletig nem hagyja magát.

A gyermek csendesen alszik szepegő anyja mellett, ki a sok aggodalomtól, rémülettől magából kifogyva figyelni emberét, szorong a fojtott fájdalomtól, míg őt is meglepi a jótékony álm.

Már csak ketten vannak ébren: a kutya és az ember, ki maga elé néz.

A dolgok összefüggése lassanként megszűnik agyában. Feje zibongani kezd, mintha abban dúlna a vörös vihar és észre sem veszi, hogy a szél már nem füttyül a kéményben, s a ház nyögése is elhalt. A benne égő kis fény aztán egyszerre kilobban és feje előre bicsaklik.

Alszik, de csak félig húnyt pillákkal.

A kutya dideregve az ajtó elé telepszik. Valami történt vele is. Szédeleg és alig vonszolja magát, lélekzete elfulladt, dereka elhalt, de azért tovább figyel az ég utolsó harcát az elemekkel, míg a felhők szakadozott foszlányai közt felreszket az első csillag. Semmivel se nagyobb a rátekintő öreg kutya-szemnél.

A meghajszolt idő egyszerre a csend mámorába süllyed és hosszú órákra megfeledkezik önmagáról a világmindenség.

Csak az öreg kutya várja feltámadását.

A világon egyedül csak ő hiszi, hogy érdemes és torz mosoly rándul át fekete, foszlott szájaszélén, mikor

a hegyek mögül sápadtan, betegen az új élet derengeni kezd.

Utolsó erejével nekiugrik az ajtónak, felüvölt és végleg összerogyik.

Az ember az alig visszatért élet első kábultságában az ajtóhoz tántorog, kitekint a világba, hirtelen fényes öröm tölti el lényét és újjongva visszakiált a fiának:

— Kelj fel, kicsi Jóska, mert megyünk szántani!

Észre sem veszi az ajtó előtt kimúlt szegény, öreg kutyát.

A FEKETE PITYÓKA

A FARAGOTT fát lerakják, a kicsi, szőrös lovackákat a saroglyához kötik, hogy erőre kapjanak a jó erdei szénától. Legalább egy órát etetni kell, hogy az elcsigázott állatok kibírják újra az utat hátra a havasba. Még szerencse, hogy csak ide az állomásra kell hordani a fát, deszkát s nem kívánja Ájvász úr, hogy béromoljanak vele Szeredába a nagy raktárhoz. Tisztességes ember különben Ájvász úr, mert fogadót is húzatott, ahol enni-inni kaphat a szegény szekeres ember, igaz, hogy elég borsosán megveszi az árát, de legalább kissé kinyugodhatja magát s szót válthat Bernáttal, aki éppen újságot olvas s százalékra árul az örménynek.

— Mit ír az újság, Bernát úr? — kezdi a beszélgetést Hajnód Izsák s a sógora értelmesen hallgatja.

— Az azt, amit mi nem is tudtunk! — pillant rájuk Bernát úr.

— No?

— Hogy ez a Székelyföld telistele van valóságos természeti kincsekkel. Réz, vas, ezüst, arany, kőszén, márvány, studjafene meg mifélével! Úton-útfélen csak tapodjuk a pénzt! Közelebbről megindulnak a feltárások, vállalkozások s olyan világ lesz itt, amilyent még Csík sohasem látott.

— Hiszi az ördög! — bátorodik a sógor, de Bernát úr lesemmez;

— Benne van, mondom, az újságban! Már is tőkecsoportok alakultak!

— Mik alakultak?

— Többmilliós pénzcsoportok!

— Jó volna benne lenni! — nyalja a száját a sógor.

— Ájvász úr bizonyosan benne lesz! — kíváncsiszkodik Hajnód Izsák is.

— Már benne is van! — dicsekszik a gazdájával Bem át úr. — ő van megbízva, hogy az értékes területet felvásárolja, már ahol ilyen természeti kincs rejlik.

— Nagy pénzt adhatnak az ilyen földért! — sejtí a sógor.

— Maguknak se kéne az életben többet deszkát hordani, ha volna ilyen földjük! — tudja Bemát úr.

— Még jó is, hogy nincs! — keseredik el a sógor. — Legalább azzal is nem hizlaljuk Ájvász urat.

Ebben mind a hárman megegyeznek, mert igaz, hogy Ájvász úr „jóemberük“, de a földi javakat mégis másképpen osztogathatná az Úristen. A kormánynak is tennie kellene valamit, hogy ne tojjék minden tyúk csak egy-néhány embernek.

Egyideig elvesződnek a gondolattal, de végül is bele kell nyugodni, hogy így van. a szegény embert még az ág is húzza s jó lesz szedelőzködni, míg látunk, mert így is eléggé elesteledtek.

— Lehet, hogy holnap nem tudunk jönni, — búcsúznak az atyafiak — de holnapután, ha élünk, ismét itt leszünk s a héten lehozogatjuk a másik vagon is. Mondja meg Ájvász úrnak, Bernát úr.

Az állomás körül csend van. A vonat nemrégén ment el, újabb vonat pedig csak éjfélkor érkezik.

— Nézz széjjel, sógor, hogy valami hazavinnivaló nincs-e — mondja gondosan Hajnód Izsák a lovak fejével bíbelődve. — Ha lehet, üresen ne járjunk.

A sógor valami félretaszított vagonokhoz lépik, megvizitálja őket, s kedvetlenül kiált vissza:

— Nincs ezekben semmi érdemleges dolog!... Az egyikben látok valami fekete követ.

— Mit te? — rezzen fel Izsák.

— Assuj tudja miféle! Kőnek nézem, de olyan fekete, hogy még zsíros bele.

Sógor nem járatos a világban. Ott él a havas alatt s tán még vonaton se ült életében, de az erdőn senki úgy meg nem felel, mint ő. A gazdaság dolgában se utolsó, de a haszontalan köhöz nem ért.

— Mégis rakodjunk meg belőle, ha már a kezünk ügyében van! — villan a szeme Izsáknak, aki csendes, de mindenféle hájjal megkent, járt-köt ember, s ahol lehet szerez, üres kézzel nem jár, mert az ember sohasem tudja, hogy minek mikor, hol veszi hasznát. — Húzd csak közel a szekér farát!

— Nekem nem kell! — undorodik a sógor, de mégis szót fogad.

— Kell nekem! — hányja a széna alá a kőszemet Izsák, s félszemével a sötétséget fürkészi, mintha lopna.

— Legalább mondd meg, hogy e mi a tűz lángja! — kelletlenkedik a sógor.

— Ebbiza fekete pityóka! — hunyorít Izsák.

— Edd meg a nemzetségeddel! — köpik rá a sógor.

— Én meg, ha megérik! — jön meg láthatólag az Izsák kedve. — Majd megennéd te is!

Tréfának nem rossz, gondolja sógor, s visszaveti a tromfot:

— Én es meg, ha te előbb megbántod!

— Azt csak bízd rám! — ragyog Izsák örömeiben, s hányja el keze-lábát, úgy dolgozik.

Hirtelenében megtöltik a szekér derekát s gondosan betakarják a fekete pityókat pokróccal, szénával.

Nem kell azonban sokat takargatniok, mert késő éjszaka van, mire hazaérnek.

— Erről a fekete pityókáról osztón senkinek egy szót se, ha örömét akarod élni! — figyelmezteti Izsák a sógorát.

— Nem olyan ember vagyok én, hogy téged az egész faluval kacagtassalak! — nyugtatja meg a másik.

— Mielőtt eljárna a szájad, gondold meg, hogy ketten loptuk, s ketten megyünk a tömlőébe is! — fenyegeti újra Izsák, amitől a sógor úgy megijed, hogy alig bír a szekérral beirányozódni a kapuján.

Másnap hajnalban, — alig pitymallott, — Izsák megveri a sógora ablakát:

— Baj van, sógor!

— No! — búvik oda hirtelen a másik.

— A csendőrök keresik a fekete pityókát!

— Hijjnye a Pilátussát! — szökik ki az álom a sógor szeméből. — Most mit csináljunk?

— El kell ásni! — tanácsolja Izsák. — Kivisszük a havas alá a közös földre, ahol a kutya se keresi, s ott eltesszük.

— Közelebb nem lehetne megszabadulni tőle?

— Ne tudj annyit, — türelmetlenkedik Izsák — hanem siess! Már be is van fogva. Hozz egy jó kapát magaddal! Szépaszó szádénál találkozunk, hogy ne kelt-sünk feltűnést!... Sokat ne szokotálódj, mert minden perc késő lehet!

— Miattam baj nem lesz! — esküdzik a sógor.

Lóg a nyelve a sietségtől, mint a kutyának, de idejében ott van a kijelölt helyen. Még neki kell várnia a szekérré, mert Izsák el szundított a szekéren, s a lovak maguktól éppen csak unalomból jövägettek.

A sógort ette a méreg. Hogyne, mikor Izsák még azzal dicsekszik, hogy álmot is látott útközben.

Mire lecsendesednének, már ott is vannak a földnél,

ami „osztó pityókaföld“-ként szerepel a hagyatéki tárgyalás szerint, de semmire se való. Köves, mocskos, suvadásos hely, amit már a borsika se szeret. Még az égi madár is elkerüli az árnyékával.

Komótosan lekászálódnak a szekérről, mert itt nem kell csendőrtől tartani.

— Fogd a kapát, s vágjad a fészkeket! Éppen csak úgy, mint a rendes pityókának! — tanítgatja Izsák a sógorát.

Az szótlantul engedelmeskedik.

Izsák három, négy darab köszönet belehajít.

— No most takard be! ... Ide is vágj egy fészket!

Sógor csóválja a fejét, de megteszi. A másik egy félmázsás darabot elhelyez benne, de a fele kilátszik a földből. A félhomályban olyan a kő, mintha nagy fekete tyúkot ültettek volna meg. Nem lehet megállani kacagás nélkül. A sógornak is megjön a bátorsága, s olyanokat mondanak egymásnak, hogy azt semmilletteképpen nem lehet ideírni.

Mire az éjszakázó nyúl felemeli a nedves ülepít a földről, hogy valamit harapjon, a fekete pityóka már el is van ültetve.

— Szakadjon le a kezem, ha én többet efféle törvénytelen dologban neked szót fogadok! — könnyebbül meg a sógor.

— Nem is kívánom! — mondja szelíden a másik. — De azért pityókát ásni eljössz. El kell jönnöd, mert közös a föld, közös a munka, közösnek kell lennie az áldásnak is.

— Fulladj meg magad tőle! én tovább véled nem közösködöm!

Állotta is a szavát a sógor, míg meg nem kapta az ügyvédtől a felszólítást, hogy az Ájvász úrtól kötelezvényre Hajnód Izsák úrral közösen felvett három, azaz háromezer pengőt a törvényes következmények terhe mel-

lett nyolc napon belül fizesse meg törvényes kamataival együtt. Azt a pénzt különben maga Ájvász úr erőltette rájuk befektetésül a fahordáshoz azzal a kikötéssel, hogy csak neki fuvaroznak, s lassankint, amikor tudják, letörlesztik. Fuvar dolgában meg volt szorulva, s annyira ment a nagylelkűségben, hogy még a törlesztési határidőket se engedte beletenni a kontraktusba. Nem égbekiáltó gazság-e, hogy most egyszerre követeli az egész pénzt?

Futottak fűhöz-fához. paphoz, jegyzőhöz tanácsért, de mindenütt az volt a válasz, hogy ha újabb haladékat nem ad Ájvász úr, fizetniük kell, mert ha megvárják a pert, ami kicsi birtokuk van, az is rámegey. Akkor kellett volna megnézni az írást, amikor kötötték. Most már késő. Azt csinálhat velük Ájvász úr, amit akar. Teljesen ki vannak szolgáltatva neki.

— Ha fizetni nem tudnak, próbálják meg kiegyezni vele — tanácsolja a jegyző.

A sógor be is ment az ügyvédhez, de Ájvász úr me-reven elzárkózott minden egyesség elől. Neki azonnal kell a pénz. Valami bányajogot szerzett, s minden krajcárra szüksége van. Hiába istenkedett a sógor, kért, rimázkodott, hogy ne húzzák ki a párnát is a fejük alól.

— Most aztán mit csinálsz? — adta fel a küzdelmet a szerencsétlen sógor és Ölte meg a bámulat, hogy Izsák olyan könnyen veszi a csapást. Még csak nem is káromkodik, hanem nyugodalmasan csak annyit mond:

— Hát ha muszáj, akkor fizetünk!

— Miből, ember? — üvöltött a szeme közé a sógor.

— Miből?

— Azt te csak bízd reám! ... Mikor jár le a határidő?

— Holnapután déli tizenkettőkor. Úgy mondta az ügyvéd.

— Hát akkor holnap bemegyünk Szeredába, s elintézzük. Idejében légy készen!

Nagy készülődés egyiküknek se kellett. Egyetlen szőrtarisznya volt minden cókémójuk. Azt is inkább Hiedelemből akasztották az oldalukra, mert az a pár falat szalonna-kenyér, amit az útra az asszony feltarisznyáit, a félzsebükben is elfért volna.

— Te osztán ne szólj egy szót se! — súgja az Ájvász úr boltjánál Hajnód Izsák a sógorának. — A beszédet teljesen hagyd reám!

Kissé szertartásosan léptek be az ajtón. Az adós mindig alázatos. Ájvász úr se mutatta a régi párolás barátságot, hanem ridegen mindjárt elébük vágott:

— Voltak az ügyvéd úrnál? Hoztak pénzt?

— Éppen hozzákészültünk, de gondoltuk, hogy előbb benézünk Ájvász úrhoz, hátha meggondolta a dolgot...

— Nekem nincs mit meggondolni! A pénzre haladéktalanul szükségem van!

— Hát akkor fizetünk! — nyugodott bele Hajnód Izsák. — Mit csináljunk! ... Éppen csak megfrustokolnánk emellett az asztal mellett, ha megengedi az úr.

— Tessék! — enyhült meg Ájvász úr.

A két atyafi komótosan az ölébe húzta a tarisznyát, s kezdett kipakolni belőle. A sógort azonban a meglepetéstől szinte megütötte a guta, mikor meglátta, hogy Hajnód Izsák elsőnek három-négy darab fekete pityókát húz elő a tarisznyából, s leteszi maga elé az asztalra, s csak azután kezdi a szalonna-kenyeret bontogatni. Ájvász úrnak is szinte kiszökött a két szeme, ahogy hirtelen odaeredt:

— Hol kapta maga azt a köszönetet?

— Jó, hogy legalább a nevét tudom! — könnyebül meg láthatólag Hajnód Izsák.

— Hol vette? — esik neki újra mohón az örmény.

— Vette a váci fene, hogy ott ette volna meg, ahol van. Tönkretette az egész földemet. Esztendők óta kínlódunk vele, de minél többet kitakarítunk, annál több van

belőle. Gondoltam, mustrát hozok belőle, s legalább megtudom, hogy miféle gamat dolog ... S hát köszén? ... Ez elég szomorú hír nekünk! Legalább valami tisztességes kő volna ...

— S mekkora az a föld, ahol ez termett? — rekedt el a hangja Ájvász úrnak az izgalomtól, de Izsák úgy tett, mintha nem venne észre semmit. Nyugodtan lepeggette a szót:

— A föld maga nem nagy, már a mezőgazdasági rész, tán másfélhold az egész, de a hegy, a borsikás is hozzátartozik. Mocsok, szőrfüves hely az is. Megvert az Isten vele... De ne tartóztassuk Ájvász urat — fordul a sógorhoz Izsák, — hanem köszönjük meg a szállást, s menjünk, mert eddig az ügyvéd úr is vár!

— Az ügyvéd úr még nincs az irodán — ülteti vissza az atyafiakat az örmény. — Egy deci pálinkát csak megisznak.

— Nem vagyunk érdemesek rá! — szerénykedik a sógor, hogy ő is fhondjon valamit, de ha már Ájvász úr rájuk erőltette, hát tisztességgel lenyelik.

Lenyelik a másodikat is, a harmadikat is, s a negyediknél a régi barátság helyreáll köztük. Ez abból is látszik, hogy mikor Ájvász úr mellékesen megkérdi, hogy nem adnák-e el azt az osztozó pityókaföldet, Izsák még fel is háborodik:

— Hogy is képzel ilyet! Örökké jóemberünk volt a tekéntetes úr, nem kívánhatjuk kárát! Olyan bolondot ne csináljon, hogy megvegye!

Ravasz, eszes ember az örmény, hamar kitalálja, hogy mivel áltassa el ezeket az együgyű embereket.

— Ha már maguk ilyen becsületes emberek, én is őszinte leszek. Nekem nem a föld, nem ez a kő a fontos, hanem a jog, ami azzal jár. A közbirtokosság maguknál valami fakitermelő szövetkezetei csinált, s kimondotta,

hogy erdővásárhoz csak annak van joga, aki a faluban birtokos. No már most...

— Értem! — nyílik fel a szeme a két székelynek. — így már lehet beszélni a vásárról. Ez már egyenes dolog. De így már nagyobb az ára a földnek is!

— Hát akkor mit kémek érte?

— Ígérjen a tekéntetes úr!

— Mondjuk háromezer.

— Előpénznek megfelelné! — bólint Izsák.

— Legyen háromezeröttszáz! — nyögi ki a boltos.

— Kezdjük négyen, s úgy feljebb! — szorítja a hurkot szelíden Hajnód Izsák. — A kötelezvényt visszakapnék most. A készpénz ráérne később is azon az ötszázon kívül, amire éppen most volna szüksége a sógornak.

Valahogy megegyeztek. Ájvász úrnak még csak az a kikötése volt, hogy sem az ügyvédnek, sem senkinek a szénről ne szóljanak, s hogy a földnek is elfogadható ára legyen, csak ezeröttszázat valljanak be, — már az illeték miatt is — és ő a kötelezvényt már most visszaadja, illetve tűzre teszik, hogy többet ne szerepeljen.

így is történt. Elintézték mindent békességesen.

— Vasárnap aztán kimegyek, s megnézem a földet! — integetett Ájvász úr a boltajtóból a két székely után.

Ájvász úr azonban nem egyedül jött. Egy vékony, zsidós szakállú, göthös urat hozott magával, s aszontaróla, hogy „ez a geológus“.

— Azt hittem, kőműves! — nézte a kalapácsot a kezében Hajnód Izsák.

A geológus minden követ megszagolt, a markába tört, megnyalintott.

— Tiszta Sarmata-réteg! — kiáltott fel lelkesen.

— Az kell, hogy legyen, — bólintott rá a sógor — mert a meddű-csorda egész nyáron itt hevert.

Végre felszuszogtak a pityókaföldhöz.

— Hol a szén? — kérdezte mohón Ájvász úr.

— Nyomd csak bele itt az ásót, ignánc!—biztatta a sógorát Izsák, aki mindjárt ki is fordított pár darabot.

A kecskeszakállas nekiszökik a gödörnek, kalapálja^túrja, hányja a földet, mint a kutya az egérlikat, de több szén nem kerül elő.

— Előfordulás! — morogja a geológus.

— Fordul elő itt még több is! — biztatja Izsák. — Vesd fel sógor a másik fészket is!

— Ez is csak előfordulás! — kezdi veszteni a kedvét a geológus.

— Van itt kibúvás is, ne féljen! — biztatja Izsák s megmutatja a fekete tyúkot. — Hát ez mia suj?

— Érthetetlen! — döbben meg a geológus.

— Az magának, de nem nekünk! — felel látható jókedvvel Hajnód Izsák.

— Itt nincs szén! — állapítja meg határozottan a geológus. — Nem is volt soha. Ha volna, geológiai csoda volna.

— Hát ez mia nénje kontya? — rúg tova egy kisebb rönköt Izsák.

— Azt úgy hozták ide!

— Nem, mert magától jött fel a szentsimoni állomásról! — méltatlankodik Ignánc sógor is. — S az angyalok ültették el...

A vallomásra Ájvász úr kékülni, zöldülni kezd, hol felfúvódik, hol lelohad az arca, szemei kidüllednek, a haja kicsapzott, teste reszketni kezd, legyengül az édes anyaföldre, két csontos kezét imádságra fogja, s az egekre emelve, túlvilági hangon nehezen kinyögi:

— „Fekete pityóka!“ Jaj, Istenem! ...

Hajnód Izsák büszkén kiegyenesedik, s igen komolyan odaszól a sógorának:

— Mehetünk, Ignánc, mert úgy látom, hogy Ájvász úr végre Istenhez tért!

Azzal elindulnak Szépaszó száda felé ...

A MŰVÉSZ

„ÉGY az Isten“, volt a tanító úr kedvenc könyve és nyakas kálvinista létére, mint a legtöbb Adorján, ő is családi regényének tartotta Jókai könyvét, s már a harmadik olvasásnál elhatározta, hogy születendő fiát Manassé-nak keresztelteti, a nagy unitárius hős neve után. Az asszony jobban szeretne volna, hogy Boldizsár, vagy egyszerűen „Bódi“ legyen a fiúcska neve, de nem mert ellenkezni, mert a tanító úr sötéten a száraz mellére ütött:

— Azt akarod, hogy ő is ilyen senki-semmi kúduk legyen, mint én? ... Ilyen rongyos, félparaszt, szürke tanítócska, valamelyik Isten háta mögötti, tetves faluban? ... Hogy a nevemmel a magam nyomorult sorsát is ráruházzam? Ezt a kietlen végzetességet egész életére?...

Dehogyan akarta ezt a szegény asszony. Mindössze azt szeretne volna, hogy ez a tej ködös szemű, az élet partján még alig révülő apróság is olyan szép, kemény, de meglelelkű férfi legyen valaha, mint az apja. Hús ugyan kevés van rajta, mint a küzdő embereken, de öles termetű, araszos vállú, boltozatos mellű, s kiütköző, fekete csontjai mintha vasból volnának. Kissé megkeserítette ugyan az élet, de tűz lobog benne, fojtott, kék tűz és erő, ami lehetetlent nem ismer. A fajtáját annyira nem lehetett eltéveszeni, hogy mikor bejöttek a románok, első látásra letartóztatták és magukkal vitték. Zavaros idők voltak azok. Ma se tudni, hogy mi lett vele, pedig annak immár negyed százada, hogy eltűnt.

A tanítóné-asszony addig várta, amíg a kisebbségi sors, a sok küzdelem, nyomorúság, szomorúság, baj, bánat őt is el nem vitte.

— Hát veled mi lesz, te szegény? — kértem az árva fiút a temetés után, aki abban az időben a hatodik, vagy hetedik gimnáziumot kínoztatta Udvarhelyen. Szegény boldogult édesanyja a falatot is megvonta a szájától, csakhogy ember legyen a fiából, s az apja örök álmát teljesítse.

— Nem tudom! — zárkózott el a saját sötét sorsába a fiú. — Művész szerettem volna lenni! ...

Abban az időben a művészet volt az egyetlen kilátásunk. Irt, festett, fát faragott, sarat gyúrt, vagy a színészettel próbálkozott nyíltan, vagy titokban minden félben maradt ember. Ami kicsi eszünk volt, az is elment! — mondotta a feleségem sokszor keserűségében, de bizony szép világ volt az mégis. Együtt járt ez már a kisebbségi sorssal.

Ebből a Manasséból azonban nem néztem ki semmi tehetséget a művészethez. Nehezen boldogult a tanulással is. Szálában, vázában az apjához hasonlított, erős, nehéztestű fiúvá serdült, de az arcáról nem túlságosan sugárzott az értelem. Kevés kilátása volt az életben és nem jósoltam nagy jövőt neki.

— Jobb volna, ha te feküdnél a koporsóban az anyád helyett! — gondoltam, de nem szóltam semmit. Elég gondot ád a saját három gyermekem sorsa. Nem hordozhatom a más nyomorúságát is. Hiszen. — nem mondom — szívesen tennék valamit az árva érdekében is, de hogyan, de miből? .. . Ott van különben a nagybátvia, úgy hallom, tehetős iparos ember Kolozsvárott, majd csak elrendezi valahogy ezt a fiút.

Pár nap múlva elérkeztek az özvegy tanítóné ingóságait. Inkább könyörületből vettük meg azt a pár ósdi,

szemétre való holmit, hogy legalább ennyivel segítsünk az árva sorsán.

— Nem lehet okosan beszélni ezzel a kölyökkel! — panaszkodott bizalmasan a kolozsvári szabó. — Mindenképpen művész, színész, vagy miazistenharagja akar lenni!

— Legjobb lesz, ha bedugjuk a műhelybe! — tanácsoltam. — Ott majd magához tér, ha kissé megtáncolatja az élet!

Az esti vonattal elutaztak, s mi bizony elég gyorsan megfeledkeztünk róluk. Valamit elsodor az árvíz. Az ember a szemével elkíséri, amíg eltűnik a forgatagban, aztán megy dolgára.

Az évek eltelnek, a gyermekek és a gondok megnőnek.

Csak a kisebbségi sors változatlan.

Esténként fáradtan, elgyötörtén, elkésetten hazajössz az erdőről, mezőről, ellátod a két tehenedet, s mire még ezt is elvégzed, azt is elintézed, a gyermekek már alszanak. Csend van a faluban. Fáradt, végzetes csend. Csak az asszony őrzi szegényes vacsorádat. Mindennap egyformán. Titokban, hogy észre ne vedd, míg eszel, nézi a behorpadt, sovány arcodat, a kiütköző járomcsontokat, észreveszi, hogy „nő homlokod“, ráncba fut már a szájad, az elcsigázott ember forrósága ég a szemeidben, s a fekete kezed megrepesztett, kérgesedett a földtől, szerszám nyelétől. Nézi, de lélekzeni se mer. Te pedig úgy teszel, mintha nem tudnád, mi megy végbe benne, s hogy valamit szólj és mindaketten szabaduljatok a veszedelmes percektől, mikor önmagátokról kéne beszéltek; elégedettre kényszerített képpel azt mondod:

— No, tegyük el magunkat holnapra!

A lámpát sietve elfújjátok, hogy ne kelljen tovább egymásra néznetek.

Aztán mind a kelten saját lelketeket rágiátok, míg észrevétlenül elnyom az álom.

Az álom: Mindennapi kenyér helyett, mindennapi halál...

Az ÉVEK telnek, a gyermekek, s a gondok nőnek.

A gondok pedig gyorsabban nőnek, mint a gyermekek. Eljön az idő, mikor már nem lehet tovább titkolni őket.

— Alszik? — kérdem egy éjszaka a feleségemet.

— Nem. Hát maga?

— Valamit szeretnék mondani.

— Mondja, szívem!

Az éjtől egy árnyalattal komorabb lesz a hangom. De csak az éjtől?...

— Mit szólna hozzá, ha beköltöznénk Udvarhelyre?

— Udvarhelyre? — ijed meg az én asszonyom. — Hogy jutott eszébe?

— A gyermekek miatt... Ha megfeszülök se bírok annyit keresni, hogy faluról taníttassam! — vallom be. — Szeptemberre Ildikót is középiskolába kellene adnom. Hazulról járhatnának iskolába. Nem kerülne olyan sokba. Én is többet foglalkozhatnék irodalommal. Tudja, mégis a művészet...

— Művészet! ... — sóhajt fel a feleségem.

Adorján Manassé jut az eszembe és én se merem többet a művészetet emlegetni.

EPPEN olyan, mint húsz évvel ezelőtt! — sápadok el valami különös érzéstől, mikor Udvarhelyre bedöcögünk, hiszen itt voltam gyermek, itt töltöttem ifjúságom egy részét. Minden ismerős: a Budvár, Csicsér, Szarkakő, az utcák, a házak, a múlt egész drága világa.

Emlékek rohannak meg, minden apró dolgot észreveszek, lelkesedem, mint a gyermek. Végre itthon vagyok! Az asszony kissé szomorkás, titkon Kolozsvárra vágyott vissza, de majd megszokik ő is. Lassanként előkerülnek a régi emberek is: öreg tanáraink, barátaink, a diákköri ideálok. Nagyon fordult húsz év alatt az élet, sokan kimentek a temetőbe, átcserelődtek az emberek, de mégis a halhatatlan régi Udvarhely ez! Az eszem ugyan megdöbben, hogy semmit se fejlődött a székely anyavároska, sőt koldusabb, szegényebb, mint volt, se vízvezetéke, se csatornázása, az utcakövezeten török ki a lábam, a Küüllő szennyezett és partja mentén tifuszban fetrengenek a lakosok; de nekem így szép, így drága és feledhetetlen. Minden zugát bejárom, minden fát külön megőlelek a Papkertben és büszkén megyek végig a Botos-utcán. Lehetetlen, hogy a farcádi szekereknél meg ne töltsöm a zsebem szilvával, vagy szafaládét ne vegyek ötre, mint kölyök-diák koromban. Azóta se esett étel olyan jól. Itt bújtunk meg borinnya Ferenczy Katánál. No, ide eljövünk ... De mi az a csindadratta? Cirkusz! ... Hallja — kicsiszívem — cirkusz van a városban! ... Azóta se voltam cirkuszban. Föltétien megnézzük! Hánykor van az előadás? ... Este? ... Este szép a cirkusz! ... Hallja? Állatsereglet is van. Oroszlánok, tigrisek, elefánt... Milyen szerencsénk van! Alig néhány napja, hogy udvarhelyi lakosok vagyunk, máris cirkuszban van részünk... Föltétien ott leszünk ...

Hiába húzogatód az orrod, édes feleségem, szép élet ez a cirkuszi élet. Ablakos kocsival járni az országútját, ismeretlen országokon, földrészekon átvonulni, városokban, falvakban felütni az árbocot, körben kihúzni a ponyvát, nagylángú kárbid-lámpák sercegő, sárga fényében, szúrós, nehéz gáz-illatban egyszál trikóban feszengeni a közönség előtt és csak a ponyvasátor árnyékában borzongó tömeg sápadtságát látni. Nagy dolog

érezni a visszatartott lélekzetű, dobogó szívű emberek remegő ideghullámát, mikor félig eltakart szemekkel rámerednek a mutatványra, a trapéz nyaktörő lendületére, a halálugrásra, a késdobáló rettentő biztosságára, mikor a majdnem meztelen, elkötött mellű, gyönyörű szép leány testét körülhajgálja sziszegő halállal.

Páratlan dolgok ezek, kérem.

Van-e szebb a világon, mint „igazgató úr“-nak lenni és állani frakkban, cilinderben, kígyó-ostorral a körönd közepén, mikor a térdükhöz szalagozott, préselt hátú lovak prűszkölnek egy tízéves leányka alatt, s ez a ragyogó angyal mindössze a nagy lábujján állva forog a ló hátán, saját illatának arany felhőjében káprázva és mégis lemosolyogva a lisztes bohócra, aki átsuhan a vágató paripa hasa alatt.

— Mondja, nem szép mindez? ...

De csend! Új mutatvány következik.

Mr. Ador Jean, a rettenthetetlen, az oroszánokkal. Az erő és a bátorság művésze!“

A magasba épített zenekar külön tust dübörög, mikor a porondra lép.

— De hiszen ez Adorján Manassé! Az Istenért! — rándul össze a feleségem.

Magam se akarok hinni a szemeimnek.

Szépszál, izmos testén feszül a trikó, büszkén néz körül és amikor az ördög-villákkal fegyverzett szolgák a vasalagútakon beeresztik a porondra az oroszánokat, ő unottan lép közibök, hogy mutatványra kényszerítse a puszták fakósárga királyát. A tizenkettes Colt-revolver is csak azért fityeg az oldalán, hogy amerikai íze legyen a dolognak, s az életveszedelmet szimbolizálja.

— Leó, Numa! — dördül a fenevadakra, mikor ezek sárgás fogakkal feléje vicsorognak, kaffantának, vagy bikaütő talpukat a magasba emelik. Az emberben

megfagy a vér, amikor vészes morgással karikát ugranak és élő-képbe kényszerülnek.

— Affene egye meg, semmi pénzért nem mennék közibök! — borzong valaki a hátunk mögött.

— Bárcsak megtámadná az oroszlán! — pihegi egy hölgy. — Vájjon pusztá kézzel meg tudná fojtani? ...

— Én bizonyosan tüdőgyulladást kapnék egy ilyen küzdelemtől! — röhög a gavallérja, de hirtelen ő is elfehéredik, mert baj van. Az oroszlánok nem akarnak visszamenni a ketrecükbe. A dühüktől nehéz szag kezd terjengeni a cirkuszban ...

Végre sikerül beterelni a fenevadakat és mi megkönnyebbülünk, Zsán úr azonban nyugodt és szilárd, mint az érc.

Mire mi is megnyugodnánk, a székely fiú végigfekszik a porondon. A szolgák nehéz szikladarabokat cepelnek be és félmázsás vaspörölyt. Az igazgató felszólítja a nagyérdemű közönséget, hogy tulajdon kezével zúzza szét a sziklát az atléta mellén. Felszólítja románul és magyarul egyaránt.

— Nem humbug és nem fény vesztés! Tessék megpróbálni, Domnilor, si Damelor!

Kevés biztatás után akad is egy helyi nagyság, aki megpróbálja.

Dong a hatalmas mellkas, de a szikladarab széthull.

— Szegény szerencsétlen, hová jutott! — sajnálja a feleségem, mialatt az erőművész hatalmas lélekzettel helyreigazítja a bordáit, s mosolyogva meghajlik a tapsnak. — Ha látná az édesanyja! Ha látná! ... Ki tudja, mi mindenben ment keresztül az árva! Istenem! Istenem! ...

Alig várom én is, hogy az igazgató megköszönje a szíves pártfogást és szót válthassak ezzel a fiúval.

Pár fillérért megtekinthetnök az állatokat etetés közben, de én már integetek is a „művész“ úrnak:

Adorján! Adorján!

A férfi megrándul, odajön, hidegen, idegenül rám néz, amíg magyarázom, hogy ki vónék.

— Nem ismerem az urat! — mér végig ellenségesen és faképnél hagy.

— Nem akart megismerni a nyavalyás! ...

— így szokott az lenni, ha valaki nagyobb „művészinek tartja magát a másiknál! — mulatott a fel-sülésemen a feleségem.

— Ott egye a fene cirkuszostól! — haragudtam és többé számba se vettem Adorzsán urat.

Csak arra kezdtem felfigyelni, mikor a gyermekek mesélték, hogy az erőművész és oroszlánszelídítő úgy járja a várost, mint a bolond. Senkihez nem szól, senkitől nem kérdez semmit, de minden utcát, házat ismer, a kollégyom-kertben ödöng, szilvát vesz a farcádiaktól, kalaplevéve meg-megáll egy-egy régi fa előtt és olyan esett, szomorú, mintha az anyja temetéséről jönne. Felment a kollégiumba is és megpróbált beülni egy régi padba. Ferenczy Katánál bort kért, de nem ivott belőle, mert közben eszébe jutott, hogy fürdeni megy a szombatfalvi malomhoz, ahol diákkorában annyit fürdött. Mégegyszer felragyogott az arca, mikor felmászott egy szürke cserefa cövekre és fejest ugrott a vízbe.

Ekkora nagy embernek azonban kicsi víz a Küküllő. A kő megbosszulta magát.

Homokszedő emberek húzták ki és vitték be a kórházba.

Menthetetlen volt.

Erre a cirkusz felszedte a sátorfát. Az ablakos kocsi tovább ment az országúton. A beteg művészt, aki soha az életben nem jelent már senkinek pénzt, egyszerűen ott hagyták. Senkije, semmije nem maradt.

— Itt járt a kórházi szolga — újságolja másnap a feleségem. — Az a szerencsétlen Adorján hivatja.

Még csak az hiányzik, hogy ez a súlyos beteg is az én nyakamba szakadjon!

— Az ilyen kérést nem illik megtagadni! — szól rám szigorúan az asszony.

— Hiszen megyek, megyek! ... Most bezzeg kellek neki! — dohogtam a kórházban. — Majd ráncba szedem én a „művész“ urat! ...

Nem kellett szegényt már ráncbaszedni. Elesett, esengő gyermekké lett a „világ legerősebb embere“. Sárga homlokán bő verejték, szemeiben láz és rémület, a kialvó élet sietsége, szaggatottsága.

— Köszönöm, hogy eljött, Jóska bácsi! ... Bocsásson meg, hogy ott... ott, a cirkuszban nem akartam megismerni, de ... szégyellem magamat... Milyen jól esik, hogy itt van! Ne hagyjon el! ... Olyan árva, olyan egyedül vagyok!... Úristen, mennyit szenvedtem!... Meghalok, Jóska bácsi!

— Dehogy halsz, fiam — vigasztaltam, de már ott állott az ápoló apáca, hogy utolsó lélekzetét felfogja. A főorvos úr már intézkedett, hogy percig se hagyják magára. Azért is hozták át a közös teremből a szegény haldoklók szűk odújába.

— Nincs időm elmondani, hogy mi mindenem ment keresztül, de már nem is fontos — lihegte. — Csak arra kérem, ne írják meg, titkolják el szegény édesanyám előtt, hogy meghaltam! Nem tudná elviselni! ...

— De, fiam! — akartam mondani, hogy hiszen az édesanyja már régen meghalt és ijedten pislantottam át az apácára, hogy — Szent Isten! — ez a fiú megzavarodott.

A haldokló azonban egyébbel volt elfoglalva, az apáca az olvasójába kapaszkodott, én pedig akkor még nem tudtam, hogy az édesanya sohase hal meg.

„Aztán a „művész úr“ megrendezte utolsó előadását. Nevezhetnek jutalom játéknak is.

Mire lehunytt a nap, a vaságy ropogott alatta. Verejtékben fürödve, a láz mámorában magánkívül vergődve harsogni kezdte:

— Avantí! Numa, Leó! ... Tessék meggyőződni, — hölgyeim és uraim — hogy valódi szikla és valódi vas-kalapács! Nem fény vesztés és nem csalás! ...

Az apáca töprengett, hogy hívja-e az orvost, de letett róla, mert a beteg elcsendesedett, de én egy széken ülve összeverődő térdekkel láttam, hogy a betegszobában kavargó vízszínű, zavaros ködökből félelmes oroszlánok bújnak elő, odatorlódnak a „művész úr“ fejéhez és sárga fogakkal a torkának készülnek ugrani.

Úgy látszik azonban, hogy új szám kezdődik, mert a beteg összefogott kézzel könnyörögni kezd:

— Ne üssetek! Hagyjátok már abba!

Aha! Most kezdődik a sziklazúzás. Egész hegyet megtörték már a szerencsétlen székely fiú mellén és ő már nem bírja tovább.

— Segítség! ...

Mintha egy nép kiáltott volna segítségért! ... Át akarom venni tőle én is a kiáltást, de szájamba fagy a szó.

— Ne üssetek! ...

Nem tudja szegény, hogy a szíve végzi a rettentő ütéseket.

A cirkusz népe elmenekül, s a vörös ködből hirtelen előlép a csontos halál. Felemeli a félmázsás pörölyt, hogy utolsót sújtsjon.

— Édesanyám! ...

És a szerencsétlen fiú mosolyogva elnyújtózik az ágyon ...

A FALEVÉL

VALAHONNAN Udvarhelyszékről hányódtak ide négyen a Fundaturára, a vad, kietlen havasok közé, az Isten háta mögé, ahol az ősszel kezdte meg a félig román, félig zsidó részvénytársaság a potom áron szerzett tízezer hold erdő vágatását mindenféle mocskos, szedett-vedett söpredékkal. Volt ott román, rutén, tót, orosz és a fene tudja még miféle nemzet. Nyomorult, félig elvadult embercsorda, akikről szotyogott a pizsok, a tetű és a rongy. Aljas, névetlen indulatok lobogtak szemeikben, a torz arcok káromkodástól vonaglottak, szennyel és pálinkabúzzal fertőzték meg az erdők világát. Sovány, elgyötört testük párolgott, lihegett a nehéz munkától, fejük esetlenül mozgott, mint a medvéé és sohase néztek fel az égre. Egész lényük tiltakozás volt a világrend ellen és csak éjszaka könnyebbült meg a világ, mikor leesett állal aludtak a barakok sűrű levegőjében.

A négy székely külön tanyát vert magának, nem vegyült össze az aljanéppel, keményen összetartott a nagy idegenségben, de így is nehéz volt kihúzni a telet. Minden pillanatban valami veszedelem fenyegetett.

Megtörtént, hogy váratlan dühroham öntötte el a munkásokat és a legkisebb szóért is, minden igaz ok nélkül egymásnak mentek. Ütötték, vágták, tépték, szaggatták, harapták egymást, míg az inger hirtelen, ahogy

támadt, összeomlott és az embergomoly szétesett, a véres alakok pedig újra tehetetlen barmokká váltak.

Előfordult az is, hogy egyik-másik minden előzmény, szó nélkül összepakolt és világgá ment. Senki se kérdezte miért, senki se marasztotta.

Máskor csendőrök jelentek meg, valakit megláncoltak és elvitték. A többi számba se vette. Gyilkos volt-e, vagy ártatlan, senki se mondta, senki se kérdezte. Hogy ki mire gondolt, az az ő dolga.

frigy? gyűlölködő, eltorzult lelkű szerencsétlenek voltak mindannyian, a nyomor és megpróbáltatások sötét árnyékával a fejük fölött, akiket lealjasított az élet és az járt jól közülök, akit agyonütött a fa, vagy széttépett a fűrész. Talán maguk is érezték, hogy nem jó önmagukra gondolniok, s ezért utolsó idegerezükkel rágörbedtek a szerszámra és késő sötétig moraj lőtt az erdővágás zaja, zuhogtak a fejszék, visítottak a gáterek, lihegtek, nyögtek az emberek végkimerülésig.

Léb úr, tapasztalt, öreg emberhajcsár, ki egy életet töltött a favágók között, — tudta, hogyan kell bánni velük. Ismerte ennek a munkának izgató, különös veszedelmét. Számításba vett mindent: az emberek fáját, természetét, nyomorát, titkait, bűneit, erejét, szenvedélyét, hogy kit meddig kell hajszolni irgalmatlanul, míg betörök, mikor kell a jutalmat, vagy a csendőrséget alkalmazni, egymásra uszítani az embereket, vagy szélnek eresztetni. Ki tudta használni az utolsó lélekzetvételiüket is.

A székelyek figyelték és bámulták Léb urat, bár néha nem értették.

Egyik nap például megtörtént, hogy egyszerre megszűnt az erdőben minden zaj, lárma, erőlködés, nyögés, mintha hirtelen elváltak volna és a nehéz téli csend csengeni kezd a fűlekben. Olyan feltűnő volt, hogy mindenki felemelkedett és a székelyek is kérdőn egymásra néztek a gyönyörű fenyőszál fölött, amelyet bántottak.

Hát látják, hogy Léb úr pálinkásüvegekkel rohan ki az irodából az emberek felé, mintha a szemét kivették volna:

— Igyanak, jóemberek! Igyanak! — kínálja lélekszakadva, reszketve, sápadtan. — Igyanak, hogy jobban menjen a munka! Ne gondoljanak semmire! Igyanak! ...

Beszélt, kínált, kacagott, hangos volt Léb úr és csak akkor törülte le a sárga verejtéket a homlokáról, mikor az emberek elfogadták a pálinkát, s visszaesve régi bambaságukba, ismét munkához láttak.

— Megbolondult a zsidó! — csóválták a fejüket a székelemek, mert nem sejtették, hogy az öntudatra, az önmagukra ébredés veszedelmes pillanatait háritotta el Léb úr, ami már ott vajúdott az emberek kábult lelke mélyén.

Egyedül csak ő tudta a havason, hogy ez milyen nagy veszedelem lett volna.

A székelekkel azonban óvatos volt. Ismerte a fajtájukat még abból az időből, mikor még ott dolgozott a Maros-völgyében. Tudta, hogyan kell bánni velük szép szóval, szörmentében. Kemény, szívós, edzett, erdőhöz szokott emberek voltak különben mind a négyen, akiken nem fogott a havas veszedelme, hiszen az erdők fiaai voltak. Nem is lepődött meg, mikor bejelentették, hogy a hét végén kilépnek a munkából. Éppen csak a tisztesség kedvéért kérdezte meg:

— De miért? Mi a panaszuk?

— Nekünk semmi, — magyarázta Ütő Laji — de itt a tavasz, s otthon es dolog van. Nem maradhatunk!

— Áhá, a tavasz! ...

— Már megeredtek a fák — borult el a szeme Ütő Lajinak. — Az aljban már zöldül a lomberdő, szől a kakuk, s a sok madár. A fű is zsendül... Ha nem sietünk, elkésünk. így is tovább maradtunk a kelletinél.

— Hátha nagyobb fizetést adnék? Akkor se maradnának?

— Akkor se, Léb úr! Köszönjük, de a föld tovább

nem várhat. Úgysem venné sok hasznukat. Megmondom úgy, ahogy van.

— Es maga? — fordult Símén Andráshoz. — Úgy tudom, hogy legényember. Maga se maradhat?

— Én ugyanvalóst nem! — rázta a fejét a legény.

Ha az egész havast neki ígérné Léb úr, akkor se tudná itt tartani. Pedig szegény, nincstelen, árva fiú. akit nem várnak otthon, de mégis ő a legnyugtalanabb köztük. Alig csapta meg a tavasz első' lehellete. egészen megváltozott, mintha ki volna forgatva magából. Nyugtalan és forró a teste, mint a költöző madaré. Folyton a messzeiséget lesi és káprázva néz a távolba a havasok összetorlódott gerince fölött. Szavát is alig lehet venni napok óta. Furcsa fényt kapott az egész ember. Kiegyenesedve jár, mint a szálfá és elhúz a szeme az élet fölött, mintha nem volna magánál. A munkánál is alig lehet már valamire használni. Minduntalan megáll a fejsze a kezében.

— Itt az ideje, hogy elmenjünk! — néznek egymásra a társai, kik szintén megrészegedtek már a tavasztól.

A többi is érzi már homályosan a változást. A fejsze sujtása nyomán az új életnedvek már a szemükbe fröcs-csennek. az ágak hajlékonyabbak és titokzatosan szól az erdő. Mozgások, neszezések kelnek benne, a moha megnedvesedik alattuk és bágyasztó, langyos párák lengenek a völgyekben. A duzzadt rügyek rohamosan bomlanak, a rothadt havak elcsurrantak egv éjszaka és a szülés erőlködésétől izzadt, fáradt az anyaföld. Különös ingerek, erők lankasztják a testeket és szinte fáj felemelni a fejszét. Jól esik a napon lenni és csak állni, állni mozdulatlan. Ilyenkor a szegénység se fáj, semmi se bánt.

Ezek a mélyre zuhant nyomorultak azonban még csak sejtik, hogy valami szokatlan történik bennük, életük éjszakája alig dereng és csak bámulják a furcsa ritmust, életkedvet kapott székelyeket, akik undorodva néznek le rájuk és alig várják, hogy itthagyhassák ezt ai ronda

ember-szennyet, amit magukból árasztanak. A szemüket dörzsölik, mintha részeg álomból ébrednének. Aztán hosszasan mosdanak, tisztálkodnak, öltöznek legjobb ruhájukba, mintha menyegzőre készülődnének.

A legény már virágot is szerzett a sapkájába. Alig ébredt, friss tavaszi virágot. Úgy tartja a fejét alatta, mintha kincset hordozna.

A zsidó is mintha megfélekedett volna az üzletről. Kibontott szakállában a tavaszi szél dúdol, ő maga tétován szédeleg és hangtalanul mozog a szája.

Egy cinke bukik ágról-ágra és azt mondja: — „Csitt! Csitt! Isten!“

A másik ráfelel: — „Itt is! Itt is!“ ...

Itt is, ott is és mindenütt...

Csak egy hórihorgas, puliszkaszínű román ember tátja rá a száját a négy ragyogó székelyre:

— Veletek mi van?

Azok nem felelnek, csak vállukra kapják a cókómókjukat és nekivágnak az előttük kéklp hegyoldalnak.

Távolabb leveszik a sapkájukat is, mintha a menyekbe mennének.

A tetőn megállanak. Meghordozzák szemüket az egymás mögött hullámzó, távolabb alig kitetsző és már az egekbe vesző erdélyi hegyláncok vonulatain, felnéznek a napra és újjászületve egymásra kacagnak.

Fodor Gergely köztük a legidősebb, neki jön meg leghamarabb az esze.

— Most azt mondjátok meg, hogy merre menjünk!

— Akármerre, csak menjünk! — türelmetlenkedik a legény, mert hajtja a tavasz és a névtelen vágy, az élet különös, szomjas ingere. Menni, menni, hátra nem nézni, meg nem állani! ...

— Valahol arrafelé van a Jádvölgye! — mutogat tétován Ütő Laji. — Oda kell leereszkednünk!

— Ahol tetszik, ott járhattok — tréfál az árva legény. — Az én birtokomban sehol kárt nem tesztek.

A többiek kacagnak:

— Könnyű, akinek semmije sincs!

— Hát akkor neki az első füstnek!

Félnapig lábalkják a havasokat, fennsíkokat, a különös varázslatú tájak szépségében elmerülve, szabadon, feloldódva, derülten, senkivel se találkozva; aztán letelepszene, hogy valamit falatozzanak.

Néha a nap lepillant rájuk, hogy merre vannak. Pár percre meg is áll fölöttük, hogy kissé gyönyörködjék bennük.

Jó elheverni a zsendülő avaron, nyakszirt alá kulcsolt kezekkel, s megfélekezni mindenről, de a havas rájuk fúj és az erdők odamorognak, hogy ki kell nyújtani a lábat, ha nem akarnak idekinn elesteledni.

Mit törődnek ők az idővel. Olyan ez a négy bolond, mint négy gyermek. Csak lézengnek téltúl és képesek azt a hitvány patakat is órákig elnézni.

Késő délután van, mire beereszkednek egy vad völgyek közé zárt, szétszórta román falucskába. Zsúpfedelű, vedlett kunyhók csúcsosodnak a magasba egymás mellett, mintha füstölt gombák volnának. Tövisből vert zezugos kerítések veszik körül a néhány arasznyi udvart, amelyen az emberek és bivalyok ösvényt tapostak, ahol nekik tetszett és behullott tetejü, összetajakolt ólak éktelenkednek rajtok, nekitámaszkodva a szennyes, öreg trágyadomboknak. Szalma és reves, szúórlött, öreg fa az egész falu. A dombon ülő fatemplomocska is megunt már a szolgálatot, vastag cserefa bordái elváltak egymástól, s hegyes tornya megőszült az időtől és örökös égbenezéstől. Az út sárga, agyagos sár és patakfénék, telehordva özönfával, kővel. Rossz füst, rothadás és nehéz bivalyszag terjeng fölötte. Szemérmetlenül hat az egész kép, mint a rongyokból őszintén kilátszó emberi test. Az egyetlen ép

és befejezett dolog az a szemét, amit a juhok, kecskék bőven elhullattak, amint hegyes körmükkel meglyuggatták az erdőbe torkolló hegyoldalt.

A négy székely Önkéntelen egymáshoz húzódik, ahogy a göröngyök közt átvergődik a falun, hogy valahol éjszakára szállást keressen magának.

Kocsma azonban itt is van és benne az öreg zsidópátriárka.

Ahol zsidó van, ott szállás is van. A púpja felnőtt a nyakába, de azért éber és ravasz. Úgy tartja a két szikár tenyerét, mint Mózes a két kőtáblát, amíg alkuszik.

Végre megértik egymást. A székelyek még örvendenek is, hogy van kivel magyarul beszélni.

— Pénzért minden nyelven tudok! — mosolyog a pátriárka és hegyes csont-ujjaival úgy játszik a szakáilán, mint a lanton.

Kissé idegen, nyomasztó a légkör, de a székelyeknek nem szokatlan ez a görögkeleti világ és azonkívül tavasz van. Tavasz! Tavasz, a nemjóját és ők haza mennek! Hazá! ..

Különösen Simén András, a legény nem bír magával.

— Bort ide! — kiáltja, mert csordultig gyűlt benne a virtus.

Még az egyik kecskelábú asztalra dobált fejszékük is ragyog örömeiben.

Hát ők hogyan mulatnának!

Nem parancsol most már nekik a román kormány sem. A magukét isszák. Megdolgoztak érte kutyául.

A szájtátók már gyülekeznek. Előbb a gyermekek, majd felnőttek is, hiszen idegenek mulatnak a kocsmában. Nem lehet az effélét elmulasztani. A bágyék elfoglalják a szomszéd asztalokat. Onnan figyelnek. Néhány leány, legény az ajtónál búvik egymásba és felvesz a kétféle szó. Ebből később baj is lehet, de a székelyek nem törődnek vele. Most vannak a legjobb húsban. Még az öregedő

Fodor Gergely is aszondja, hogy cigány kéne ide. Tiszta-tökéletesen csak az az egy hiányzik.

Ebben a faluban azonban, úglátszik, a cigány se tartotta érdemesnek letelepedni, de nem is kell, mert a legény egyet gondol, felnyúl az ablak alatt bontakozó körtefára, leszakaszt egy marokra való friss falevelet, az ajkához illeszti és mint a legszebb klánétaszó, felhangzik a nóta.

Az emberek elhűlnek a bámulattól. Megnémulnak és mégis valami különös izgalom megy végig bennük. A magyarok nekiadják magukat teljesen a rég hallott otthoni, drága daloknak és pillanatok múlva már csak a testük van itt. A lelkük már otthon kószál a falu jókban a ház, az élet, az asszony, a gyermekek közt, a hazai erdőkön, mezőkön és a vágy már-már megfojtja a szívüket. Félig tátott szájjal lihegnek és szemük lehúnyva.

— Fújjad Andris, fújjad! ...

A románok felmorajlanak, de te ne törődj vele, Andris, csak fújjad, ha belehalunk is!

A legény mosolyog és ha eddig szép volt, most százszor szebb.

Néha egyik-másik román, afféle tüzös, csimbókos öreg mósule felemelkedik, a szeme megvillan, mintha valamit mondani akarna, vagy mint akit álmából költögetnek, valami homályos derengésig el is érkezik, de csak ismét visszasüllyed az álomba. A szokatlan, különös és mégis valamiképpen ismerős dallamok azonban tovább zavarják, kínozzák, valami születik bennük, de nem tudják, hogy mi. Mintha a múlt hajnalodnék, mintha ezek a dallamok bennük szunnyadtak volna, olyan ismerősök, olyan belőlük valók. Édességük előnti őket és a szürke hajak megfényesednek. Rég elmúlt világot juttatnak eszükbe, amiről az öregek meséltek, hogy valaha régen, ki tudja mikor, talán ők is magyarok voltak. Szép tornácós házú falu volt a mostani helyén, csak az ő ekéjük

hasította a földet, ökreik szarva elakadt a százados fák közt, magyar papot hizlaltak a hegyen ülő kőtemplomnak és széles sírt kellett ásni a sűrűvérű, kemény embereknek, ha megunták a földi életet.

Mindez már azonban csak formátlan ködkavargás a lelkükben. Bizonytalan és nem is lehet igaz.

Nem! Nem igaz!

— No, noapte buna! Jóéjszakát! ... Nem igaz! ... Elgondolkodva mennek ki a kocsmából. A primár, a falusbíró felvicsorodik:

— A csendőrökért kell küldeni!

Az öregek nem mondanak se igent, se nemet, csak töprengve hazabotorkálnak.

A primár arra gondol, hogy mégis szól a papnak és a szabadon eresztett kutyák közt elindul a patak-marton.

Aztán mégis meggondolja a dolgot és visszafordul.

A nótázás megszűnt, az emberek csak beszélgetnek.

— Ott hadd beszélgessenek!

Az ablakon betekint és látja, hogy a magyarok már a falusiakkal barátkoznak.

— Ott hadd barátkozzanak!

Az éjszaka lassan elnémított mindent és a komor, súlyos havasok belevesztek a sötétségbe.

MÁSNAP korán indult útnak a négy székely. A fák még aludtak, az erdőben még nem mozdult az élet, az ég alig vált el a földtől és köd gomolygott a fenyves tetején. Hallgatagon, egymás nyomában haladva kapaszkodtak felfelé a hegygerincen. Az út végén azonban valaki már várt rájuk.

— Ki lehet? — vették észre a ködbevesző alakot.

— Egy leány — csodálkoztak, mikor közelebb értek. — Úgy látszik ránk vár!

Román ruhába öltözött, katrincás, ciframellű szép,

nyúlánk leány. Alig tizennyolc-húsz éves, ünnepi bocs-korában. Lesütött szemekkel, zavartan pihegett, mikor a férfiak odaértek.

— Na mit akarsz, fáta?

— Én ... én, — hebegett — csak azt akarom megmondani ennek a legénynek, hogy én is magyar vagyok!

Nagy, csodálatos szemeit rávetette a legényre és könny öntötte el.

— Ne menj el tőlünk, te legény! ...

Simén András megtántorodik és rámered a különös, fehérén reszkető leányra, aztán hosszasan elgondolkodik.

A többiek körülállják lehajtott fővel és nem szólnak semmit, mintha templomban volnának.

Simén András sokáig tusakodik, aztán megfogja a leány kezét és tompán, de csodálatos tüsszel a szemében azt mondja társainak:

— Ki etek csak menjenek! Én itt maradok ...

A FÖLD egyet mozdul, a havasok megszedülnek és a hegyek mögül lassan felkél a nap.

BEDE GYURI HÁZASSÁGA

A RÉGI jó, nyugodt békevilágban nem lehetett olyan könnyen megnyerni a nők tetszését, mint ma. Keményen meg kellett harcolni érte. Ma? A férfi csak egy hajszállal legyen szebb az ördögnél, már bolondulnak érte a fehérnépek, s nincs az a nyakigláb, szájig csüngő orrú, göthös, szemüveges, csóré-szájú legény, hogy azt ne mondják rá: Érdekes fiú. — Érdekes a számár füle, hogy egyebet ne mondjak. Valamirevaló menyasszonycsóktól megfullad az efféle, s a jó szél a falhoz vágja. Ha az ilyent az én időbéli lánnyal összezárták volna, mindjárt tolvajt kiáltott volna ijedtében. — Mi — annak idején — húsz esztendeig képeztük magunkat: verseket írtunk, a fél vár őst megvertük a babánk kedvéért, a szem csak gyönyörködni tudott rajtunk, nagy dolgokat vittünk végbe, s mégis esztendőig evett a fene, míg a babánk észrevett.

A magunkfajta kezdő tanárnak nem is volt könnyű feltűnni és tekintélyt alapozni ebben a kis, székely diákvárosban, ahol a pedellus azt mondta rólunk, hogy: *kezem alatt szolgálnak*“ Abban a nevezetes esztendőben különben egyszerre négyünket nevezett ki a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi Miniszter úr, vagy ahogy mi mondtuk, „dugott el“ a Hargita árnyékában, ahol a lányokon kívül más szórakozás nem igen volt.

A javát ugyan elhordták az orrunk elől a fiatal ügyvédek, törvényszéki jegyzők, de a legszebbel, Jucikével

ők sem bírtak. Apja, a gazdag mézárós, templomi ének közben bárdolta a húst, Jucika pedig legfeljebb naponta megütött egy hangot a zongorán és közben büszkén elnézett felettünk.

— Hogy is tud az Isten ilyen szép lányt teremteni!
— sóhajtottam, a többiek pedig csüggedten hallgatták.

Se reménység, se semmi kilátás hónapokon keresztül.

Az oktatásunk se sokat ért abban az időben. Csak szomorkodtunk, a távolba néztünk, s a lélek lassan párologt el a szánkon. A közös sorsban annyira testvérekké lettünk, hogy már egymást sajnáltuk.

Legelőször Bede Gyuriban omlott össze az egyensúly.

— Fiúk, én öngyilkos leszek! ...

Mint a kinyilatkoztatás, úgy káprázott belénk a szó. Micsoda remek gondolat! öngyilkossá lenni azért a leányért! Fehér arcunk egészen belepirosodott és irigyeltük Gyurit a végzetes szép megoldásért, amire úgyse kerül a sor. Elég, ha bejelenti megfelelő formában a szándékát, hogy az az érintetlen, szűzszemű angyal a karjaiba törjék.

Még külön megtiszteltetésnek vettem, mikor Gyuri magával vitt diszkrétén, hogy segítsek megvenni a revolvért.

A kereskedő még csodálkozott is, hogy mi az ördögöt válogatok annyit, de ilyen esetben fontos a fegyver külseje is. Valami nehéz, ijesztő, buta jószágot nem tehet ki úriember a leány elé, különösen egy középiskolai tanár.

— Akkor talán ezt a gyöngyháznyelűt! — ajánlotta a kereskedő.

— Nem! Ez nőnek való játékszer! — toltam félre.

— Valami férfias, komoly szerszámot adjon, ami mégse húzza le az emberről a nadrágot!

— Milyen célra kell?

— Kirándulás! ... Nagyon messzi kirándulás! — mormogta komoran Gyuri.

— Akkor talán megfelel ez a rövidcsövű, nikkelezett hatlövetű. Az ára tíz forint volna, de a tanár úrnak kivételesen megszámlítom nyolcért.

— Hová gondol, az Istenért, Rösler úr! öt forintnál semmiesetre sem adunk többet! ...

Gyuri intett, hogy hallgassak és odadobott egy húszkoronás aranyat:

— Ilyenkor nem krajcároskodik az ember! ...

— Te! — döbbsentem meg, mikor magunkra maradtunk. — Csak nem veszed komolyan ezt a butaságot!

— Mához egy hét, pontosan déli tizenkét órakeror agyonlövöm magamat. Ezt vedd tudomásul! — válaszolt rekedten és faképnél hagyott.

Hazament és bezárkózott a szobájába. Mint felügyelő tanárnak, a kollégiumban volt természetbeni lakása.

Mondom a többinek, hogy mi történt, de senki se akarta elhinni, hogy Bede Gyuri komolyan öngyilkos akar lenni.

Az események azonban nem adtak igazat.

Híába lestük, nem ment el a leányhoz, hogy a kitűnő gondolat adta lehetőséget kihasználja. Nekem kellett titokban megsuttintanom Jucikénak, hogy mi történt. Szegényke fehér lett a hírre, mint a télnek szép hava, nem szolt egy szót se, de e pillanattól kezdve nem ütötte le a zongorát. Emberek elé nem mehetett, mert az egész város tudta, hogy Bede tanár öngyilkosságra készül miatta és megindult a szóbeszéd.

Apja, a mészáros, szent ének helyett káromkodott és dühösen darabolta a húst.

A leáfiyok égre fordították a szemük fehérrjét és úgy suttozták:

— Istenem! Hogy tud az a fiú szeretni! ...

Másnap az öreg Fejes, az „Intézet igazgatója“, tőlünk kérte számon, hogy „Bede kolléga úr“ mért nem tartja meg az óráit. Csak a vállunkat vonogattuk, mire a „vén

bakter“ — ahogyan a tanulóifjúság elnevezte — maga nézett utána.

— Mi dolog az, kolléga úr, hogy Ön ahelyett, hogy az óráit pontosan kitartaná, a szobájában, ebben a vastag füstben makkegészségesen fel és alá sétál?

Gyuri válaszul a kezébe nyomott egy levelet, amelyben bejelenti állásáról való lemondását.

— De... de ... miért? — ijedett meg az igazgató.

— Mert öngyilkos leszek! — mutatott Bede Gyuri az asztalra kitett revolverre.

Az igazgató maga se tudta, hogyan került ki a szobából. Kissé színtelen volt, mikor végigment a tanári szobán, de már hivatalos volt az ábrázata. Merev és titokzatos, mint mindig.

Tíz órakor a pedellus sürgős levéllel távozott az igazgatói szobából. Kérdezősködésünkre csak annyit mondott:

— Ne tartóztassanak a tanár urak, mert élet-halálról van szó! ...

Egyetlen pillantással olvastuk el a címet: „*Tekintetes Bede András nyug, királyi tanfelügyelő úrnak, Éhed*“

Az igazgatónk és a vén tanfelügyelő osztályos társak és jóbarátok voltak.

Tizenkettőkor rövid konferenciára kérte a tanári kart az igazgató és szűkszavúan csak annyit mondott:

— Kivételes okból bizonytalan időre szabadságotam Bede György tanár urat. Kérem a kolléga urakat, hogy további intézkedésig óráit osszák fel egymás között.

Mindössze az öreg Erdélyi Miska bácsi morgott ellene, mi többiek azonban meghökkenve vettük tudomásul az intézkedést.

— Micsoda gyerekes cirkusz ez megint? — vont kérdőre bennünket, fiatalokat Mayer kolléga, aki minden pillanatban az áthelyezését várta Pestre ebből az „utolsó

fészekből“; a „Világ“-ot olvasta, titkos társaságok állottak a háta megett és fölényesen nyilatkozott mindenről, ami magyar. — Elhiszik az urak, hogy meglövi magát az a fiatalember?

— Nézze, Mayer úr! — próbálta magyarázni a csíki származású Csutak. — Ha egyszer egy székely azt mondja, hogy meglövi magát, arra maga mérget vehet!

Nem is kételkedett ebben senki a városban. A közvélemény azonban megosztozott. Voltak, akik a leányt kárhoztatták, mások azt a véleményt vallották, hogy a szíven nem lehet és nem is szabad erőszakot tenni. Ha nem szereti, hát nem szereti! Utóvégre az ő boldogságáról van szó és nem teheti tönkre magát egész életére fenyegetőzések miatt.

Sajnáltam Gyurit, de én is ezt a véleményt vallottam.

Az idő azonban veszedelmesen telt és minden nappal súlyosbodott a helyzet. Gyuri már minket se akart látni. Teljesen a sötét gondolat hatása alá került. Damokos doktor, az egészségtan-tanár, az „eset“ lélektani fejlődését figyelte és magyarázta. Figyelmeztetett, hogy mentő ötleteink és terveink lélektanilag csak ártnak annak a szerencsétlen fiúnak. Ez már olyan idegállapot nála, amin csak a mai modern orvostudomány segíthet.

— Hát akkor miért nem segítesz? — támadtunk rá.

— Bízátok rám! — mondta fölényesen. — Már megvan a tervem. Mindössze pár adatra van szükségem, hogy teljes legyen a diagnózis.

Közben azonban megérkezett a Gyuri apja, a vén tanfelügyelő. Apró, kicsi emberke, akit a nyugdíj már kievett a nadrágból. Hogy lehet ennek a sírszagú, keszeg emberkének akkora, daliás szép fia!

Egyenesen az igazgatói irodába ment. Ránk se nézett. Úgy vonult el előttünk, mint maga a megtestesült szak-

tekintély és pedagógia. Mégis megkönnyebbültünk a látára s kíváncsian vártuk, mit végez az igazgatóval.

Tíz percig sem tartott a trakta, újra megjelent a tanfelügyelő. Most már kimérten és egyenesen hozzánk lépett. Sem ijedtség, sem gyámoltalanság nem látszott rajta. Amilyen kicsi, olyan szilárd, határozott, sőt parancsoló volt. Éppen csak odadobta a nevét bemutatkozásul. Nem keltett jó benyomást.

— Az urak a fiam barátai?

Szerényen elismertük, hogy valami affélék volnánk.

— Csinált valami újabb örültséget az a gazember? Nem igen tudtunk „újabb örültségéről.

— Mindjárt elintézem a dolgát! — pattogott, fogadkozott. — Micsoda éretlen, szamar dolog egy tehetséges, nagyra hivatott fiatalembernek ilyen dolgot csinálni, egész pályáját, jövőjét veszélyeztetni! ... Majd adok én neki!

Nem bírta megállani, hogy az ajtóból még egy rosszalló pillantást felénk ne vessen.

— Bizonyos tekintetben az urakat is felelőssé teszem ... Igen helyesen jegyezte meg igen tisztelt barátom, az önök kiváló igazgatója, hogy a rossz irányban történő baráti befolyás tipikus példájával állunk szemben ...

Mire magunkhoz térhettünk volna, a kis ember elviharzott.

— Híjj, az apád! — néztünk egymásra. — Ez megmondta! Különösen Nagy Palinak, az irodalomtörténet tanárának tetszett a kis öreg, vagy ahogy ő mondta, az „új figura a darabban“.

Ő viszont irodalmi szempontból figyelte a készülő drámát.

— Most válik el, hogy mi lesz belőle! — izgult.

Véleménye szerint, ha az öreg egy nyaklevessel elintézi Gyurit, az egész „téma“ kútba esik, de ha kifejlőd-

hetik a „nagy jelenet“ apa és fia közt, a végzetes, a drámai, a viharos, hát akkor lehetne valamit csinálni belőle.

A nagy jelenet azonban, — amint később kiderült, — nem az ő elképzelései szerint folyt le.

Gyuri, amikor meglátta az apját, ugyan kissé felélénkült, de csak annyit mondott egyszerűen és természetesen: „Maga az édesapám?“ — Az öreg pedig egyszerűen letörött a látására, vörös szemgödreiből kigördültek a könnyek: — „Igaz, amit hallok, Gyuri fiam? ...“ — mire Gyuri fiam határozottan haragudott, hogy „ezért a kis dologért“ befárasztották a városba az ő öreg apját. Ráért volna, ha csak a temetésre romlik be Éhedről.

Bár igen egyszerűen mondta el mindezt Gyuri, a vén tanfelügyelő mégis segítségért kiáltva rohant ki a szobából és szinte letérdelt előttünk.

— Uraim! Az Istenre kérem, csináljanak valamit ezzel a szerencsétlen fiúval! Egyetlen reménységem, büszkeségem, akiért éltem, dolgoztam. Képzett, nagytudású, az urak megítélhetik, négy nyelvet beszél. Külföldre küldtem, mindent megtettem érte, szép jövő előtt áll és most egy buta golyó vessen véget az életének? ... Segítsenek rajtam, uraim. Én hiába kérek, könyörgök, hajthatatlan. Mit tudjunk csinálni? ... Még egy nap és kifogyok az én drága fiamból!

Hiába szántuk, sajnáltuk, szegény öreget, dugtuk össze a fejünket, tanácskoztunk, segíteni nem tudtunk. Talán az egyetlen Jucika segíthetett volna korábban, de ma már az is lehetetlen.

— Holnap, ha megkondul a déli harangszó, eldördül a revolver... így mondta! — kesergett a vén tanfelügyelő.

— Holnap, ha megkondul a déli harangszó, becses fiát épen és sértetlenül nyújtom át önnek, tanfelügyelő

úr! — hajtotta meg magát az öreg úr előtt Damokos doktor.

A kis ember úgy nézett rá, mintha kísérletet látna.

— Mit, mit beszél?

— Megakadályozom, hogy a fia öngyilkos legyen!

— mosolygott a doktor. — A kényszerzubbony ebben meg fogja akadályozni.

— A ... kény-szer-zubbony? ...

— Nincs más mód kérem — magyarázta a doktor.

— Az eset most már egészen világos. A demenciának nem ritka változata ...

Csak az irodalom-kollégának nem tetszett, hogy így elrontjuk a drámát, de ő sem mert szólani.

— Akkor inkább haljon meg, semhogy ezt a szégyent megérje! — támadt fel a büszkeség az apában, de végül kénytelen volt ő is belenyugodni.

Megbeszéltük, hogy délkor lesben állunk a Gyuri szobája ajtajában, s mikor elérkezik a végzetes pillanat, a tanfelügyelő úr nagyot kiált, mire mi berohanunk és a zubbonyba húzzuk Gyurit.

A kényszerzubbonyt, amit a padlásról kerített a doktor, a Rudi, a rajztanár szobájában rejtettük el, aki különben tőzsomszédja volt a halálraítéltnak.

Itt vártuk mi is a végzetes órát, szájba fagyott lélekzettel, csendben. Egymásra sem mertünk nézni, mikor az óra tizenegyét elütötte.

Egyszerre azonban nyílt az ajtó, s a küszöbön ott állott a maga szélességében, szálasán és sápadtan Bede Gyuri. A revolver kidudorodott a zsebéből. Úgy tett, mintha bennünket észre se venne, hidegen odaszólt a festőnek.

— Te Rudi! Jere, rajzolj le, hogy lássa az utókor, milyen voltam halálom előtt közvetlenül!

Rudi dideregve ment utána.

Féltizenkettő...

Már háromnegyed ...

Nem bírom tovább. Itt az ideje, hogy bevalljam, amire reggel óta készülök, de eddig nem volt bátorságom előállni vele.

— Fiúk! — mondom síri hangon. — Én azt hiszem, hogy Jucika engem... Nekem volna egy fényképem tőle... Mi lenne, ha én most ezt a képet bevinném és azt mondanám, hogy ő küldi... Talán ezzel meg lehetne menteni...

— Ember! te ezt csak most mondd? — támad rám a többi.

Ma sem tudom, hogyan kerültem be abba a szobába.

Csak annyit láttam, hogy Gyuri pipázva ül a díványon, előtte az asztalon a revolver, Rudi rajzolja, húzza az időt, hogy ezzel is legalább pár percre nyújtsa a szerencsétlen életét, a tanfelügyelő úr pedig egy széken roskadozik félig magánkívül.

— Mit akarsz? — csattan rám Gyuri haragosan, mint akit halála utolsó perceiben megzavartak.

— Ő küldi! — nyújtom oda a képet. — Ezzel hív vissza — magához! ...

Fájt kimondani, de megtettem.

Vájjon jól tettem? ...

Gyuri kikapja a képet a kezemből, hosszasan rám néz, a vesémig kutat, láthatólag küzd magával, aztán csendesen azt mondja:

— Köszönöm, de nem fogadom el! ...

Pillanatig csend, aztán Gyuri hirtelen kikapja a festő kezéből a ceruzát és pár sort firkant a kép alá:

Késő!

Mire karom utánad táru,

Nem érlek el a más világról! ...

Több hang nem esik, de most már bizonyos a halál.

Érezzük mindannyian. Ha eddig tréfa volt is, most már bizonyos a halál.

Dermedten állunk. Tehet akármit, mert megmozdulni sincs erőnk. Azt se látom, hogy az ajtó nyitvamaradt és öblében ugyanolyan tehetetlenül állanak a barátaink. A kényszerzubbonyról meg is feledkeztünk. Csak sejtem, hogy a végzet útjába nem lehet állani.

Még egy pillanat, s a revolver — kirepül a nyitott ablakon.

Gyuri pedig megragadja keményen a kezemet és behajlik az arcomba: Már csak az utolsó szavaira emlékszem:

— Élnem kell, hogy valaha az életben megköszönhessem, amit tettél...

A félhármas vonattal elutaztak.

Azóta se hallottam hírét.

Az egész történet úgy jutott eszembe, hogy valami harminc éve hányódó lábából előkerült a Jucika fényképe, s a kislányom megkérdezte:

— Édesapám! Ki ez a néni? ...

A KLÁNÉTA

KÍVÜL éj van. A havas pihen. Már felpattant néhány csillag. A kaliba előtt őrködő kutya fölneéz rájuk. Az éj hatalmas himnusza zeng a hegyek orma felett. Az erdei népek csendesen hallgatnak a hegyek oldalában szétszórt tüzek mellett. Mindenki tudja, hogy baj van a havason, a halál ólálkodik a Péter Ignác kalyibája körül s a tüzekbe mélyedve zordonan várják, mikor szólal meg a klánétája, hogy az alig hatéves Ámáli leányka életből távozását bejelentse. Mert csak akkor szokott Péter Ignác klánétázni, ha ilyen halálos veszedelmet kell hírül adnia a havasok népének.

Kétszer szólalt meg és kétszer hallgatott el a kezében ez az erdön vágott csodálatos hangszer. Mikor elvette és mikor eltemette a feleségét. Furcsa bolond ember volt világéletében ez az Ignác. Egyebe nem volt a két karjánál, s a fúruyájánál, amiről addig azt se tudták, hogy miért hordja magával addig, míg meg nem látta a faluban a Mihók Dávid Trézsi leányát. Annak se szóltott egy árva szót se, csak előrántotta a klánétát a belső zsebéből, a nyomába szegődött és pörögni kezdettek ujjai alól a dal gyöngyei. Trézsi megzavarva, elkáprázva a keblére szorította két kicsi öklét és úgy ment a legény után a havasra, mintha lépesmézzel csalogatták volna. Pedig annál szomorúbb nótát sem azelőtt, sem azután nem hallott ember. Olyan volt, mintha koldustarisznyából töltötte volna meg

a furulyáját, de mégis minden illat, szellő, vihar és szépség benne volt, mintha Székelyföld lelke röppent volna szét a kilenc kicsi likon által. Mikor azonban megtartották a szegények lakodalmát, ez az istenszamara odalépett egyik fenyőfához, szurkot kapart róla, a klarinettnek mind a kilenc likát betapasztotta, s az ékes, rezes szerszámot felszúrta a füstös gerendába. Senkinek el nem árulta, miért némitotta el a dalt. Az asszony is unszolta, kérlelte, — hiába. A klánétát a pókok ezüsfátyolba foglalták. Olyan szegények, elhagyottak lettek, hogy a tűz is meg-siratta őket, de Ignác hajthatatlan maradt.

— Addig nem nyúlok hozzá, míg valami víg, boldog nótát nem fúhatok rajta! — árulta el végül is az asz-szjzonynak.

A boldog nótára azonban nem került sor, hiába vár-ták. Hej, pedig hogy fájt érte mindenki lelke. Szinte a klánéta is belepusztult a várakozásba. Meg is repedt volna, ha Ignác titokban végig nem csókolgatja, harmat-ban meg nem fürdeti. Drága öble így telt meg sóhajjal, bánattal, emberek kínjával, s a sok nyomorúságtól meg-feketedett a fája és komoran csillogott rajta a kilenc szurokpecsét.

Olyan bolond volt ez a Péter Ignác, hogy azt hitte, eljön az idő, mikor a klánéta pecsétjei maguktól egy na-pon felpattannak, mint az aranytojás héja, s olyan víg, boldog nóta születik öblében, hogy hallatára táncolni kezd a tarisznya a koldusok hátán.

Ugyan várhatta bolond Ignác ezt az időt, mert ami-kor legjobban bízott benne, akkor ette meg a fene ezt az egész világot és életet. Olyan esztendők voltak, hogy még a pillangók hátán is ördögök ültek és gyűlöletet izzadtott a virág is. Egyedül csak Ignác biztatgatta az embereket.

— Csak a tavaszt megérjük, minden másképpen lesz!

A havasi népek szinte megverték a vigasztalásért, mert olyan nehéz esztendejük volt, hogy a betévő falatot

se bírták megkeresni. Ő azonban már mosolygott, pedig ő is éhes volt, mint a többiek, condra gúnyája leszakadt és asszonyostul alig lézengtek a lábukon; volt azonban egy titka, mit nem kellett elárulnia senkinek, mert mindenki láthatta, kinek szeme van, hogy gyermekáldást várnak. Ettől fénylett a Péter homloka, s a lelkében már új dallamok nevettek. Ez lesz az első víg dal, amire olyan régen vár.

Az öröm nótája ott rejtőzött a fülében, s színes szárnyai nőttek tőle. Észre sem vette, hogy asszonya hogyan sorvad el mellette a nagy nyomorúságban. Könny, panasz és szenvedés ömlött belőle, mikor az ura nem látta.

— Csak a tavasz megjöjjön! — biztatta tovább Péter Ignác.

A tavasz aztán el is jött, de mégsem fűhatta meg a klánétáját.

Éppen a szentgyörgyi részen vágták a fát, mikor meghozták a hírt, hogy leánykájuk született. Egész úton a klánétára gondolt: — „No most! ... Most jött el az idő, amire vártam!” — de mire hazaért, már a kalyiba ajtajában ott várt a vén Antal Mihályné:

— Csendesen, Ignác, mert egy kicsi baj van! ... A feleséged alszik! ...

— Alszik? — hökkent meg az ember.

— Igen! — vetett keresztet Antal Mihályné. — Isten adjon örök nyugalmat neki... Mire észrevettük, magához szólította Szentfelsége!

Péter be se ment a kalyibába, csak leült csendesen a tűz mellé.

— Várj — sajnálta meg a vénasszony. — Kihozom a gyermeket!

Péter ölbevette és sokáig nézte a drága csecsemőt...

— Ügyelj rá, — ijesztette a vénasszony — mert az ilyen gyermeknek, kiért az életével fizetett, utána szokott jönni az anyja!

Klánétás Péter nem szólott rá semmit, csak levette a gerendából, hosszasan elnézte a klánétát, leverte róla a szurokpecséteket és ott a tűz mellett fűni kezdte. Az erdei népek lejöttek a hegyekről a halott asszonyt virrasztani, de Péter azt sem mondta nekik: „félkalap“, csak klánétázott tovább, míg azt nem mondta neki az öreg tapasztalt Fúzi János, a szentgyörgyi pásztor, hogy: — „Te Péter! Minek a tűzlángjának kínlódsz idefenn a havason, mikor a klánétáddal vagyont kereshetnél a faluban! ...“ Erre mintha megijedt volna, újra visszaszúrta a nótaszerszámot a gerendába.

— Majd minden másképpen lesz! — motyogta. — Várjatok csak! ... Olyan szép nótát tudok! ... Majd a tavaszon.

Az emberek azt hitték, hogy megbolondult, vállat vontak és hazamentek. Szerencsére a gyermeket a vén Antal Mihályné magához vette és elgondozta, mintha az övé volna ...

Mindez öt vagy hat esztendővel ezelőtt történt. Azóta Klánétás Péter nem sok ügyet vetett a gyermekre, mintha nem is volna az övé.

Legalább is az emberek előtt így mutatta. Csak amikor mások nem látták, titokban csókolgatta meg és biztatta:

— Várj csak, Ámáli! ... Egyszer előveszem a klánétámat, s meglátod, hogy milyen szép nótát fúvók rajta! Csak a tavasz eljőjön!...

Mondom, öt esztendő telt el azóta és semmi sem történt, amit ebben az ügyben érdemes volna felemlíteni. Kicsi Ámáli növegetett, játszogatózott, de vékony, beteges leányka maradt.

— Nem fog sokáig élni! — tudta a havason mindenki s a vén Antalné is bizonyosra vette, hogy előbb-utóbb el fog érte jönni a halott anyja. Még szerencse,

hogy ez a szegény, boldogtalan apja nemigen törődött vele.

Négy esztendeig nem volt semmi baj, de az idén úgy látszott, hogy mégis igaza van Antal Mihálynénak.

Egy hete sincs, hogy a gyermek váratlanul beteg lett. Estefelé kigyúlt a két kicsi orcája, s erőtllenül lehervadt a tűz mellé. Egy óra múlva olyan lázban volt, hogy meg sem ismert senkit.

— Szólni kéne az apjának! — tanácsolta Antal Mihály. — Ha vége talál lenni, legalább búcsúzhassék el tőle...

A hírre szinte egykedvűen cammogott fel a kalyibához Péter Ignác.

— Hát beteg? — állított be. — Akkor elviszem haza!

— Nem viszed sehova! — tiltakozott a vén Antal Mihályné. — ... Itt is megkapja az anyja!

— Az anyja?

A félvad, sötét ember megrázkódott, szemeiben furcsa fény villant föl, mintha eddig sírban feküdt volna és most ébredne fel.

Hirtelen felbődült:

— Nem lehet! ... Nem hagyom! — és lekuporodott beteg gyermeke mellé, mintha a testével akarná megmenteni.

Egész éjszaka együtt küzdött vele és másnap se tángított ágya mellől. Az ő homlokát is kiverte a verejték és kínok torzították arcát.

Így birkózott gyermeke életéért három éjjel, három nap, de úgy látszott, hiábavaló minden.

— Mit kellene csinálni! — töprengett sűrű homlokkal, tehetetlenül. — Tanácsoljon valamit! — esett neki a vénasszonynak.

— Én tudnék valamit — titokzatosan az öregasszony.

— No? — ugrott fel az ember.

— Szűzmária!... Ha ő... kijönne, s leányának fogadná!...

Az erdei ember visszadöbbsent.

— Szűzmária? ... Ha ő kijönne a havasra?

— Arra te ne is számíts! — ijesztette el az öregasszony.

— Hátha beszélnek vele?

— Megpróbálhatod, de siess, hogy késő ne legyen!...

— Akkor megyek!

Lapos szőrtarisznyát vetett a vállára, fejszét a karjára.

Egész úton tusakodott.

— Mi lesz, ha nem jön ki? ..

Futva sietett végig a Nyilénk gerincén, hogy mire a nap leszállana, Somlyón lehessen.

Már látszott a tarfejű Kissomlyó tövében a kétágú templom, mikor új baja támadt.

— Hátha nem adják a barátok? ...

Erre nem is számított. Pedig a barátok nem fogják engedni, hogy elhozhassa a csudatevő Szűzanyát. Hiába tette meg a hosszú utat, akár vissza is fordulhat.

— De mi lesz akkor a leánykámmal? ...

Újra elsötétült, dacosan meredt szembe a nagy fehér templommal.

— Akkor ellopom! ... Ha mind a tizenkét barátot le is kell vágnom, akkor is ellopom!

Most már, mint a tolvaj, úgy orozkodott a templomhoz bokrok, fák árnyékában rejtőzködve. Szíve a torkában dobogott és lihegett súlyos belső terhétől.

NEM volt szerencséje. Zengő orgonaszó, kivilágított, fényes templom fogadta. Négy barát is szolgált az oltár körül.

— Hiába jöttem! — vesztette el a kedvét, de — ha már itt van — csendesen beorozkodott a többi szegényember közé.

Őt nem látta senki, mert behúzódott egyik gyóntatószék árnyékába, de ő mindent látott. Egyik főbarát arany füstölővel mélyen meggömyedve, tömjénfüstbe borította a Szűzanyát, az orgona halkán szólott és olyan szépen, hogy a csodálkozástól kiültek az erdei ember szemei.

— Édes Márjám! — tört fel a fájdalmas bizalom, de alig ejtette ki a szót, összerezent, mert az eloszló tömjénfüstön át látta, hogy Mária egyenesen reánéz:

— Hát neked ugyanbiza mi bajod van, Ignác?

— Nekem elég nagy bajom van, mennyei édesanyám, mert kinn Szépaszó fejében haldoklik a gyermekem, s azt mondja a vén Antal Mihályné, hogy csak te segíthetsz rajta! ...

Elsorolt mindent, s azt sem tagadta le, hogy mi volt a szándéka, istálta szépen, hogyha vége lesz a templomozásnak, lépjek le az oltárról, s jöjjön, nézze meg azt az ártatlan gyermeket, segítsen rajta. Mindjobban belemelegedett a kérésbe, egészen nekibátorodott a Szűzanyával való beszélgetésbe, mert úgy látta, mintha a szobor bólintana, s azt mondaná:

— Megyek, Ignác, megyek! Hogyne mennék, de egy cseppet légy türelemmel, míg a szentszolgálatnak vége lesz. Azt meg kell várnunk! Addig helyezd kényelembe magadat itt az én házamban!

— Köszönöm alássan! — köszönte Ignác. — Nem mondom, biza megfáradtam. Nehéz volt az út, s negyedik éccaka nem húnytam le a szememet.

Tovább nem is merte zavarni a Szentszüzet, mert

látta, hogy a könyörgésre kell figyelnie, hiszen annyi ember szólott hozzá egyszerre, hogy tiszta csuda, ha minden kérést észben tud tartani, minden nyomorúságot meg tud jegyezni. Kicsit büszke is volt Péter, hogy külön kihallgatást kaphatott és sajnálkozva pillantott végig embertársain, akiknek talán nem sikerült ilyen közel jutniok hozzá. Most már biztos volt a dolgában. Mihelyt azonban az eddigi epesztő félelem és feszültség feloldódott, az első megkönnyebbülés után ólmos fáradság lepte meg. Eléggé szégyelte későbbben, de az álom elnyomta ott a gyóntatószékben, hiába küzdött ellene. Az a szép, lány orgonaszó is segített, az emberek csendes imádkozása is altatta.

Az elalvás miatt nem is lett volna semmi baj, de amikor az ájtatosságnak vége lett, a templomi nép haza takarodott, s a sekrestyés fráter éppen a gyertyákat oltogatta, ez a boldogtalan Péter csendesen horkolni kezdett, s a templomzáró barát észrevette. Szelíden odacsoszogott, hogy felköltse, de mikor meglátta a félsötétben a torzonborz, félvad erdei embert, első ijedtségében segítségért futott, s odacsóditette az összes barátokat.

— Hé, atyafi! — rázta meg egyikük kíméletlenül.
— Mit akar itt?

Az álmából felriasztott, holtfáradt ember nem tagadott semmit. Egykedvűen bevallotta, hogy ő bizony Szűzmáriát el akarta vinni a beteg leánykájához, s éppen csak azt várta, hogy a világ kissé elcsendesedjék.

— Csendőröket kell hívni! — háborodtak fel a barátok, s olyan fenyegetően fogták körül, hogyha nem templomban vannak, bizony-bizony a fészi nyelit a háta-hoz verik. Szerencsére egy szálas főbarát hátra intette a többi.

— Jere, fiam s mondj el mindent eleitől!

Mióta az apja térdiről lekerült Péter Ignác, ilyen

bizalmat nem érzett ember iránt, s úgy kitárta minden baját előtte, mintha a végrendeletét diktálná.

Különösen a klánéta dologra csóválta a fejét a vén atya, s látszott rajta, hogy nem helyesli. Mintha nem akarná, vagy nem tudná elhinni, újra megkérdezte:

— S te azon a klánétán soha az életben szomorú nótán kívül egyebet nem fűjtál?

— Minek a tűzlángjának örvendtem volna! — bődült vissza Ignác. — Elesett ember, mindenki éhes kutyája voltam kölyökkorom óta, az egy bajon, nyomorúságon kívül egyebet az életben nem láttam. Minek örvendtem volna! ...

— Hiszen lehet, hogy mondasz valamit, — hümmögött a vén mezítlábas — de én mégis azt mondanám, hogy menj el szépen haza, vedd elé a klánétádöt, s fűjj valami víg dolgot annak az ártatlan lánykának, ha azt akarod, hogy az anyja magával ne vigye...

— S akkor az anyja ... itt hagyná? — bátortalanodott Ignác.

A barát bólintott.

— Ha mondom! ... Mert tudod, az úgy van, hogy a halottak odaát a másvilágon maguk sem tudnak nyugodni, ha látják, hogy mi ideleln örök szomorúságban élünk, s folyton panaszt, sírást küldünk hozzájuk ... Hogy tudna nyugodni különösen egy édesanya! ... Ne csodálkozzál rajta, ha a gyermeke után akar jönni, ha hallja a te fekete gyászpecséttel szomorított kesergő nótádat.

Péter elgondolkodott, bizalmatlanul felnézett a barátára.

— Ezt maga honnan tudja?

A barát Mária felé fordította aszott fejét:

— Tőle! ...

Az erdei ember komoran nézett a szoborra.

— Tőle?

A főbarát mosolyogva bólított.

— Már beszéltem a dolgodról veled!... ő tanácsolta.

— Mit! — kapta fel a fejét Ignác.

— A klánéta dolgot!

— Hogy vígat fűjjak rajta?

— Hogy vígat fűjj rajta!

— A leánkának?

— A leánkának!

Az erdei ember vette a fejszét és felsóhajtott.

— Hát én megtehetem, de ... mégis eljöhettek volna,
hogy legalább lássa!

— Ki? — csodálkozott a barát.

Ignác a szobor felé bólított:

- Ö!...

A barát belelátott az egyszerű emberbe és megvigasztalta:

— Amiatt te ne búsulj! ... ő már volt ott!...

— Már ... volt? Nálam? ... Láttad? ... Megnézte?...

— Amíg te aludtál! — bizonykodott a barát.

Az ember arca földöntúli fénnel felragyogott.

— Akkor nincs baj!... Hej, ha én azt tudtam volna! ...

Úgy rohant el a barátok között, mintha a szemét kivették volna. Sietve, lihegve mászott fel a Kissomlyó oldalán és rohant végig az élen a gyönyörű szálfenyők közt Szépaszó felé. Eszébe se jutott, hogy se meg nem köszönte, se el nem búcsúzott Máriától, csak csörtetett végig az erdőkön, olyan sietve, hogy a hold alig ért a nyomába ...

ÉJFÉL körül a havasi népek, kik egész este lesték a rossz hírek után, hogy mikor szólal meg a Péter Ignác halálhírt jelentő, szomorú klánétája, meglepetve ugrották

fel, mikor végre felbugyborékkolt a hangszer s víg dallamok bugyogtak elő öbléből.

Ilyen szépet soha senki nem hallott.

Az erdei emberek boldogan felkurjantottak s aztán szép csendesen lefeküdtek.

Azt mondják, hogy soha olyan szépen nem ragyogtak a csillagok az égen, mint azon az éjszakán ...

A KUTYÁNK

KELLŐEN bélyegezett, a szabályrendeleteknek megfelelő alázatos kérésemre, az alkunak alá nem vethető napidíj kifizetése után és miután az építkezésből megmaradt egyetlen ruhámban két héten keresztül reggeltől estig vártam; kiszállott a bizottság, hogy új házamhoz a lakhatási engedélyt megadja. Az urak a megőrzött hivatali felsőbbség leereszkedésével sorra megérintették kezeimet és azt a véleményt nyilvánították, hogy:

— Ide már csak egy jó kutya kell!

— Igazuk van az uraknak.

Feleségem, kivel közöltem tervemet, bizalmatlanul különböző ellenvetéseket tett:

— A kutya harap!

— Nem harap jobban, mint az emberek!

— Hátha megdühödik? ...

— Nem veszettebb, mint ez a mai világ! Legyen nekünk is valakink, akiben megbízhatunk, aki húz a házhoz.

Bámulatosabbnál bámulatosabb történeteket beszéltem el a kutya okosságáról, hűségéről, a szentbemáthegyi talpas-barátok kutyáiról, akikhez verset írtak, mert tudja-fene hány száz embert mentettek meg a haláltól. Említést tettem neki a hollywoodi kutyatemetőről, amely éppen neki tűnt fel az újságban és végül megmagyaráztam, hogy mit jelent ez a régi szólás: „Eb ura fakó! . .

— Eb vagy kutya, mindegy! — egyezett bele végül is hitvesem és most már csak a megfelelő kutya kiválasztása és megszerzése volt hátra.

Brehm és más jeles szakmunkák áttanulmányozása után rájöttem, hogy nem olyan egyszerű a dolog és nem elég valami elhanyagolt kutyakölyköt felszedni, mert az ebeknek fajtái, pedigrii és törzskönyvezett dinasztiái vannak, elkezdve az alaszkai szánhúzó kutyahősöktől a vörös prérikutyáig. Hát még az ebek irodalma: Jack London, Kipling, ésatöbbi! A háború világhírű szanitéc-ebeit, kémkutyáit, bűnügyi nyomozó farkaskutyákat, vadnépek kutyamitológiáját, a népköltészet Tiszáit, Burkusait egyszerűen figyelmen kívül hagyom és nem említem Rooseveltnél sem, aki otthagyja a szenátus üléseit és minden nap este hat órakor hazaszalad, hogy kedvenc pulijával játszasson ... Mondom, — mindez nem kicsi tudomány és kétszeresére emelkedett a villanyszámlánk, míg mindezt kitudtam. Minél jobban belemertültem az ebek irodalmába, annál riasztóbban láttam a kérdés fontosságát. Egy kerek esztendeig tartott a vajúdásom, míg a kutyák lélektanával is végeztem és végig kísértem szerepüket a világtörténelemben, a különböző földrészekben, amíg a vadkutyából végre — családtag lett. Minden egyébéről megfeledkeztem. Már éppen ott tartottam, hogy összes vadász és nem vadász ismerőseimmel elmondattam a kutyájukra vonatkozó nevezetesebb élményeiket és saját tapasztalataimat kezdetem jegyezgetni attól a pillanattól fogva, mikor kölyökkoromban az első kuvasztól megijedtem és annak szőrével megfüstöltek, miután az ólomöntésből bizonyossá vált, hogy kutyától ijedtem meg. Végül azonban megzavart kisírt szemű feleségem és összetett kezekkel kért, hogy az Istenért, vegyük meg már azt a kutyát, mert maholnap nem lesz mit őrizzen. Rámegy ő is, a ház is erre a komédiára.

— Kutya legyek, ha nincs igaza! — hökkentem meg

én is és gavallérosan ráhagytam, hogy ő válassza ki a fajtát és színt, amelyet legjobban szeret; de ő úgy nyilatkozott, hogy bolond volt még az a pillanat is, amelyben engem megismert.

Szerencsére gyermekeim szívvel-lélekkel mellettem voltak és esténként könyveikről megfélekedve, csillogó szemekkel tárgyaltuk, hogy milyen kutya kéne a házhoz.

Ildikó kacsócskáival hízelegve ölelte át a nyakamat.

— Apu! Vegyünk olyant, mint a Bakter, a Pista bácsié!

— Azt akarod, hogy apu is olyan sovány legyen, mint Pista bácsi? — jegyezte meg csendesen a komoly természetű Réka.

— A szentbernáthegyi csak hegyi kolostorokba való! — intette le őket Csaba.

— Valami olyan kéne, amivel mi is első díjat nyerhetnénk a kiállításon!

— Nem rossz gondolat! — kaptam az ötleten. — Ilyen szakértelem mellett, mint az enyém!... Látszik, hogy az én fiam vagy! Mit gondolsz, esetleg keresztezéssel? ...

— Csak tiszta fajról lehet szó! — intett le a fiam.

— Megint igaza van a kölyöknek! Persze, hogy csak erről lehet szó.

— Az agár! — csillant fel Ildikó.

— Te számár! — torkolta le Csaba. — Hegyvidékre agár!

A bulldognak rücskös pofájától, kiálló meztelen fogaitól mind undorodtunk. A doberman félelmes, mogorva. Vizsla, kopó, fokszi: vadászoknak való egyoldalú dögök. Az apró csóré és félcsóré zsebbeli kutyák nem ilyen házhoz, hanem dologtalan dámák ölébe valók. A farkaskutya közönséges. Néhány fajta tetszett volna, de sokba kerülnek, különösen a jobban idomított egyedek.

— Itthon kell szétnéznünk! — vigasztaltam a gyermekeket.

Előbb a környék, aztán a városka kutyáit kezdtem figyelni és — csodálatos dologra jöttem rá. Hiszen eddig is sejtettem, hogy a kutya némileg ahhoz a házhoz és környezethez hasonul, amelyben él, de hogy ennyire átvegye a gazdája természetét, szinte egész belső világát, arról fogalmam se volt. Pedig így van. Mutasd a kutyádat és megmondom, hogy ki vagy!

Illetve, mondja a fene! Veszedelmes dolog az efféle lét megmondani. No nem a kutyák, hanem az emberek miatt. Főlöszleg is, mert a kutyád úgyis kiugatja, ki vagy.

Nagy életbölcsestet szereztem az ilyen körutaimon.

Volt kutya, amelyik farkcsóválva, szinte híva hívott be az udvarra, mint a boltos a vevőt és benn leszedte a ruhámat, de azt se dühösen, fogvicsorgatva, hanem kedvesen, diplomatikusan, mint a gazdája!

A másik csak odamordult: — „Nem vagyunk itthon!”

Láttam olyant, aki politikai nézetét fejtegette boldog, boldogtalannak, de el lehetett volna tőle vinni a házat.

Keserű, szegény emberek kutyája maga tépte fel előttem a rozoga kis kaput: — „*Lépjék be, uram és döbbenjen meg! ...*“ — aztán káromkodva felvonított az égre — „*Hát van igazság? ..*“

Száz és száz hasonló esetet mesélhetnék.

A végén valósággal menekültem a kutyák elől. Isten őrizzen, hogy ezek közül egy is betegye az életembe a lábát!

Rájöttem, hogy az igazán hűséges, talpig becsületes, szilárd jellemű ebek, kik azt mondják: — „Itt állok, nem tehetek másképp!” — ma nincsenek is. Ezek egytől-egyig kifeküdtek a gazdájuk sírjára és ott pusztultak el. A többi alkalmazkodott a mai viszonyokhoz, elveszítette egyéniségét, különböző világáramlatok hatása alá került és

úton-útfélén szervezetekbe tömörül. Megfertőzte őket a nagyváros. A régi tisztesség azonban a falu kuvaszai közt sincs már meg. Ők sem a régi éjjeli bátorok immár, akikre rábízhatta az életét is az ember. Népi viseletüket még úgy ahogy megőrizték, de aggodalommal látja az ember, hogy a régi jó erkölcsök nálunk is tünedezőben vannak.

Már-már elveszítettem minden reményemet és le is tettem róla, hogy kutyát tartsak, mikor — végre ráakadtam az egyetlen, igazi, békebeli jó kutyára. Külsőre nem mutatott. Viharvert, gubancos, csontos, sovány paraszti állat volt, mint gazdája, a vak koldus, ki az út széléről üres pléh-csuprát nyújtogatta a járókelők elé: — „Könyörüljenek a szegény világtalanon!“

Csak azért állottam meg mellettük pillanatra, mert a kutya együtt koldult a gazdájával... Két mélységesen szép és kifejező szemét az emberekre vetette:

— Könyörüljenek a szegény világtalanon!

Nagyon helyesen nem könyörült senki, akiknek kutyakötelességük lett volna könyörölni. A többi koldus, ki még nem ült le az út szélére, örült, hogy van még a világon nálánál is esettebb, nyomorultabb. A tehetős, tehát tisztességes embereket bosszantotta ez a forradalmi hang. Mert — kérdem tisztelettel — van-e forradalmibb cselekedet, mint könyörületet emlegetni a mai gyűlöletre berendezett világban?

Magam is bosszankodtam a koldusra, mert nincs benne eredetiség, ötlet, újszerűség, fantázia, stílus. Nem tudtam nézni azt az ősi hagyományokhoz ragaszkodó, idejét múlt, ezeresztendősi módszert.

— Nem jól van ez így, apám! — avatkoztam bele. — A kutya se „könyörül“ így magán, hanem álljon fel, vegye a kezébe az istrángot és vezettesse magát! ... így!... Látja, most sokkal szörnyűbb látvány! Nem szabad elbújni a nyomorral és tragédiákkal. Fel azokkal a véres szemekkel, ki azzal a vörösre aszott, ronda testtel, hadd

fityegjenek a világ szemébe a rongyai es ne imádkozzék alázatosan, hanem sötét dühvel morogjon, követeljen, hogy a félelemtől a hideg fusson végig az emberek hátán! ... Híres koldusnak kell lennie, ha boldogulni akar. Akkor lefestik a festők, kiteszik az újságba, ott fog lógni a képe a fényképészek kirakatában és ha ezt elérte, vállalkozók is akadnak, akik városról-városra viszik. Magának sejtelve sincs, mennyit ki lehet hozni, ha igazi tehetség. Vannak koldus-lángeszek, kik egyszerű megjelenésükkel megállítják a forgalmat! ... öntudatosnak, sőt gögösnek kell lennie! Örök vádnak az emberiség lelkiismerete előtt. Ne maga kolduljon, hanem az emberek kérjék, hogy fogadja el tőlük a lelkük megnyugtatóására azt a pár krajcárt, de a világért se örüljön a pénznek, hanem tegyen úgy, mintha most már késő volna, mert éppen utolsó birkózásra készül a halállal!... Ez már bolt, apám! ... Próbálja egyelőre a kutyával!... No mi az? Mi lesz?

A hatalmas vázú koldus tehetetlenül hanyatlott vissza a porba.

— A kutya nem akar, uram!

Tényleg az eb mind a négy lábát konokul megfeszítette, fejét behunyta, morgott és hiába húzta a koldus, hogy szakadt ki a nyaka, nem akart mozdulni a szentnek se.

— Mi lelte azt a kutyát?

— Nem tudom, uram; csak nem akar!

— Hát vágjon rá, rúgja meg, verje kékre! ...

— Azt nem, uram! ... Sohasem! — rázta világtalan fejét az ember, inkább én pusztuljak el!

— Nem is lesz így magából soha semmi! — hagyta ott dühösen.

Pénzt természetesen én sem adtam! Ilyen élheterlen, tehetetlen embernek! ...

A csalódás a kutyában azonban még jobban bosszantott. Érzéketlen, tanulatlan, ronda, veres kuvasz, akinek

kár a száraz kenyér is.. . De vájjon miért nem akar a gazdájával menni, hiszen az előbb olyan esdően együtt koldult vele. Megkérdezem az öreg koldustól.

Pár lépés után visszatértem:

— Mit gondol, öreg? Miért nem akart ez a kutya magával menni?

A koldus izgalom nélkül, a sors rendelésében megnyugodva, felelt:

— Szégyenli, uram! Bizonyosan azt tartja, hogy nem volna tisztességes dolog, amit az úr ajánlott.

Meglepődtem.

— Mit beszél? ... Hogy az a kutya? ...

— Igaza van neki, uram! ... Akiknek így nincs lelke, úgy se adjon semmit. Azt tartjuk most már mind a kelten — simított végig szeretettel az újra sírószemű kutyán.

— A maguk dolga! — vontam vállat és ott hagytam.

Órák múlva, mikor visszatértem, a koldus a hevesen tűző napon aludt a standján. Akkor se volt egy lej se a kannájában, de békésen aludt. A kutya előtte felmeredő Szőrrel vicsorgott a járókelőkre. Nem bántott senkit, nem ugatott rá senkire, csak hatalmas fehér fogait mutatta és a szemében lobogott a halálos elszántság, minden izmát megfeszítve vigyázott, örködött az alvó fölött. Egész lényében, nézésében, gerjedelmében ez a mindenkinek érthető, kiáltó vád, lázadás és igazság lángolt:

— Ha nem hagyjátok élni, legalább engedjétek pihenni szegényt! ...

A felismerés bámulata után felujjongott bennem:

— Ilyen kutya kellene nekem is! ... Hátha eladná a koldus? ...

Letettem róla: Nem foszthatom meg szegényt az egyetlenről, aki a világon számára megmaradt és ha adná is, ez a kutya belsőleg a mienk sohase lenne.

Mire hazaértem azonban, a gyermekek már egy ko-

romfekete göndörszőrű öklömnyi puli-kölyökkel játszottak. Már nevet is adtak neki: — „Rigó! Rigó!“ — tanítgálták. A kicsike apró finom nyelvcskéjével éppen tejet nyalogatott. A feleségem is gyönyörködött benne. Hát hiszen életrevalónak látszott. Odatipegett hozzám és megszagoltatott.

— Honnan van ez a kutya?

Kissé szigorú lehetett a hangom, mert Ildikó össze-rezzent és bocsánatkérőleg rebegte:

— Ugye nem haragszol, apu? ... Én szereztem, hogy amikor alszom, legyen aki reád vigyázzon!

És tényleg! Este már láttuk, hogy a kiskutya az új ház küszöbén végigheverve nézi a csillagokat és minden pillanatban megremeg.

Tudtam, hogy a sorsunkat látja, összerázkódtam és azt mondtam a gyermekeknek, hogy semmit ne vegyenek észre.

— Vigyétek be a kutyát, mert fázik!

Fél éjszaka ébren gyötrődtem és remegtem.

— Vájjon mit láthatott ez a kutya rólunk a csillagokban? ...

A VÉN CIGÁNY

VÉGIG muzsikálta Európát. Játszott a császárnak, mind a kettőnek, az orosz cárnak. Királyi udvarok fényében fürdött. Párizs, Amsterdam, Rotterdam, Bécs, Budapest hajlott meg művészete előtt. „Tulumbás“ volt az Esturdeonban, pár óráig maga is király, ami a cigány népnek legősibb gondolata: egy éjszakára királlyá tenni maguk közt a legöregebbet, ha éhségtől szikráznak is a belei és a rongyok lehullóban vannak fekete testéről. Valóságos királlyá, kinek mindenki engedelmeskedik. A legnagyobb álmom, mit valaki láthat: az élet megaláztatóságából egyszerre, ha múltól is, trónra szállani. Hírnév, dicsőség, kitüntetések, mindene megvolt, mit az élet nyújthatott a vén Balutznak, a lisztferenc-fejű cimbalomművésznek, aki félszázaddal ezelőtt tőlünk származott el. Titkos és hatalmas volt, mint egy bálvány, a bolygó nép egyik legnagyobb fia.

Kevesen ismerték már a régi legények, mikor hirtelen mindent ott hagyva, nemes feje feltűnt Udvarhely utcáin. Zárkóztottan, magába merülten ment, mintha nem e világban járna. Az emberek tisztelettel néztek utána.

— Mit akar ez itt? — kérdem Jancsit, a primást, aki áhítattal kísérte.

— Meghalni jött haza! — súgja vissza Jancsi.

— Ne csinálj rossz tréfát!

— Bár tréfa volna! — sóhajtott Jancsi.

— De hiszen makkegészségesnek látszik.

Jancsi legyintett, hogy nem értem én azt.

Fene tudta még akkor, hogy a cigány, a föld akár-melyik pontján legyen, meghalni mindig hazamegy. Ok ezt tudják egymásról. Mi közönséges halandók nem is sejtjük. Nekem is csak most jut eszembe, hogy vettem is észre rajtuk valami különöset, másnak talán fel sem tűnő jeleket. A többiek, ha Bálint szólott, áhítattal néztek rá, tréfáin nem nevettek, kővé vált az arcuk a jóízű mondásra is. Ez már a haldoklónak szólott.

Ki sejtette?

Bálint se mutatta, hogy mire készül. Inkább azt lehetett volna gondolni a viselkedéséből, hogy új virágzásban van szíve. Hangversenyt is adott, de csak a cigányoknak. Még egyszer kiömlött a leikéből a magyar nóta úgy, mint soha. Zokogva hallgatták a füstösök. Soha ilyen szépen nem muzsikált. Jancsi mondja, hogy ez volt a hagyatéka. Kiosztotta köztük a művészetét, a nagy titkot.

Attól kezdve lassanként készülődtek is a temetésére.

Az öreg Bálint is eltűnt az utcákról.

Senki számon nem kérte. Ki az ördög érdeklődik egy cigány után?

Magam is véletlenül találkoztam vele, véletlenül halottam játszani, de olyan muzsikát, amilyent sem a két császár, sem a boldogult orosz cár nem hallottak tőle, mert akkor nem az élőknek, hanem a régi halottaknak húzta a vén Bálint. Titokban hozatta ki a hangszerét is.

Az úgy volt, hogy egyik szép nyári este hátizsákkal a vállamon ereszkedtem le a Szejke-fürdő bükkös meredekjén. A világ éppen lefeküdni készült. Csendes, elhagyott volt minden. Amúgy is ritka a vendég a roskadozó, elhanyagolt, divatból kiment feredőn. Most is mindössze az omladozó „vendégház“ falán szomorkodott a füstös petróleumlámpa, mint aki megunta az életet. Élőlény

sehol. A szemben levő hegyoldalon az Orbán Balázs kopjafád sírjára már ráhullott a hold első, erőtlen sugara.

Ekkor zendült fel a különös muzsika.

Meghökkenstem.

— Mi ez?

Halkan kezdődött, mintha nem hangszer szólna, hanem az erdő madarai egy kivilágított terebélyes bükk ágain furcsa éjjeli hangversenyt tartanának titokban, mikor Istenen kívül senki se hallja.

Első pillanatban én se hittem, hogy valóság, olyan földöntúli volt. Fejemet óvatosan előrenyújtottam a bokrok kárpitja közt, mint a figyelő vadász és akkor felismerem a cimbalom hangját... De vájjon cimbalom ez? ... Legközelebb meg fogom számolni, hogy hány ezer húrja van ennek a hangszernek ... Hogy én eddig erre nem gondoltam! ... Vagy csak itt, az erdő rejtekén hallszik ilyen különösen, mintha az induló szellő messziről verné hozzám a sajátos, sohasem hallott, fájdalmas, égő szemű és mégis lázadó dallamokat, melyek ha a mélybe szállának, olyanok, mintha a fák gyökerein játszanék valaki és lassan, szélesre emelkedve múlnak el, mintha a Lengyelfalva felé vezető fehér útra esett kis csillag-cserép pendülne utolsót.

Fáradt vagyok, azért hallom ilyennek, de megnézem, hogy ki muzsikál.

— A vén Balutz!...

Vigyázva óvakodom a közelébe, hogy száraz gally se reccsenjen a lábam alatt, de csörtethetnék akárhogy, a vén cigány se lát, se hall. Hófehér feje a hangszer fölé görbült, finoman érezett kezei lüktetnek a húrok felett. Mellette a terítetlen kecskelábú asztalon pohárban gazdátlan bor sárgállik, fölötte a lakatlan, vén vendégház csorba kéményén titokban könnyet ejt a bagoly.

Már alig ölelés-hosszra állok a háta mögött, de elmerültségében nem vesz észre. A húrok pengése nem

szűnik, új nótát vált rajtuk a cigány. Vígat, dévajkodót, régi jókedvünkből valót. Aztán, mintha leintette volna valaki, a derekán megszakítja a dalt. Ijedten szorítja rá kezeit az ezüstösen csillogó húrokra, hogy elnémuljanak és hosszan, elmélázva belegondolkodik az éjszakába. Kemény, élesrajzú arca aztán újra figyelni kezd és a puha pálcák ismét rákoppannak a cimbalomra.

Soha sem hallottam ezt a dalt, de érzem, hogy minden ízében magyar és a különös, mohoshátú múlt világból való ... Mondom, — sohasem hallottam, de az öreg cigány fél szemmel az árva asztalra figyelve, úgy játssza, mintha onnan diktálná valaki láthatatlan, magányos mulatozó, régi magyar eleinkből való, ki a végén a borba ejti sátoros szakállát.

Az én bensőm is elnehezedik és mikor az utolsó hang felroppen a vén bükk gallyai közé, nem állom meg sóhajlás nélkül és megkínzott szívem indulatától görcsbe rándult ököllel éppen rá akarok vágni a kecskelábú asztalra, mikor a vén Bálint észrevesz és elnémul. Zavartan rám néz és elpirul, mint a csókon kapott leány.

— Jó estét! ... Te vagy az, Bálint?

A hátizsákot ráejtem az üres asztalra.

— Telepedj ide mellém, Bálint! Mulassunk együtt! A vén cigány nem mozdul.

— Mi az? Nem akarod elhúzni a nótámat?

Bálint zavarba jön. Lesüti szemeit, tipeg-topog, alig meri kinyögni:

— Ma nem lehet! ... Majd máskor ... Ma nem lehet!

Kissé megszúr a vonakodása. Valami büszkeség, haragféle is átfodrozik rajtam és a nézésemmel beleszúrok az arcába.

— Miért nem lehet? ... Megfizetem.

Már bánom is, hogy ezt mondtam. A cigány elhalványodik. Látom, hogy megbántottam.

- A pénz? ... Mit nekem a pénz?
 Rásötétedik az asztalra.
 — Nem muzsikálok én többet az életben!
 — Hát az előbb?
 — Az más! — vág közbe hirtelen. — Csak elbúcsúztam a vén bárótól...
 — A vén bárótól?
 — Ennél az asztalnál szokott ülni, míg élt...
 Magam is lehajtom a fejem.
 — Értem, Bálint... Szép dolog, hogy ilyenekre gondolsz ... Most már értem ... No, csendes jóccakát! ...

HETEKIG nem láttam a vén Balutzot. Nem is igen törődtem vele. Elég gondja-baja van az embernek az életben. Nem csoda, ha megfeledkeztem róla.

A napokban azonban a Szejkén volt dolgom és egyszerre elfogott az átélt hangulat.

Minden úgy volt, mint akkor, csak az öreg Bálint hiányzott.

Egy mezítlábas legényke füttyörészgetett a vendégház kapujához dőlve, melyet még Orbán Balázs állítatott. Ritkaszép székely kapu, csak a lábai rothadtak ki. Kár, hogy nem gondozza senki. Ráklábba kéne venni. Maholnap ledől, szürke cserefa-halott lesz belőle. Úgy jár, mint a gazdája, kinek kétszer is megháborították a csontjait, míg végre lepihenhetett a „legnagyobb székely“.

De mi van az öreg cigánnyal?

— Te gyermek! ... Ma nem muzsikál itt a vén Balutz?

A kölyök félreveti a fejét.

— Ő tudom, hogy nem!

— Miért?

— Mert meghót! Maga nem tudja?

— Meghalt?

— Ő meg!... Van két hete, hogy eltemették!...
És tovább füttyüli a maga nótáját.

HAT meghalt. A halál letépte a cimbalomverőkről a vattát és örökre bedugta vele a füleit.

Meghalt.

Egyszerűen, feltűnés nélkül, mintha csak átment volna tányérozni az örök élet asztalához.

Leveszem a fővegemet, hogy megadjam a végtiszteséget Bálintnak, de a legényke figyelmeztet, hogy jó lesz, ha felteszem a kalapomat, mert így őszre fordulóra kissé hűvösöske az idő.

Valóban, már kezdenek színt váltani a falevelek ...

HORGÁSZÓK

A LEMENŐ nap fényében úszik az Olt. A vizet elöntötte a fény és csend. Az örök mozgás végighullámszik a folyón, mintha az álomba hajló föld ütőere lüktetne.

Szegény emberek halászatnak a parton. Orvul, jegy nélkül, rettegve, az egyszeri jóllakásért. Elesett, szerencsétlen emberek, az összeszáradt belek lelki betegei, kik talán egy vöröshagymáért is képesek volnának embert ölni. A bokrok közé rejtőzve, a némaságtól megdermedve lesik a megfeszült horog-zsinór minden rezzenését. Ha valamelyiküknek sikerül kivetnie az ösztövért, szálkás halat a partra, a többi még némább, még sötétebb lesz. Nem tudni, mire gondolnak ilyenkor, de a víz is megborzad tőle. A víz, amelynek rejtelmes életével egy vékony feszülő fonálon át összekötötték idegeiket, egész lényüket, amelyen át távoli világok, más szenvedő társaik sötét üzeneteit hallgatják és egész valójukat megrázza az örvények hatalmas sodra. Furcsa táviró a víz, amely tragédiák árnyékát lebegteti a színén, megmossa a vértől a holttesteket, megőrzi a jajt és lelkek árnyéka nyugtalanodik fölötte. Az örök temető, melyben soha sincs pihenés. Ezek az emberek is utolsó reménységgel ültek ki a partjára, míg elsorvadnak a horog végén és egy könnyőrületes hal a végén magához rántja a mélybe.

A halászó, vadászó őseMBER soha le nem győzhető ösztöne izgatja őket és ott a vízparton évezredek különös

világába süllyednek vissza. A Meotis-tavak ősi álmát látják, ahol sűrű vadlúd-csordák kaptak szárnyra, a hatalmas ezüst-vizek igézetében szárcsák buknek alá, a gémek a nád közt állva figyelnek, vadrucák röpködnek furcsa testtartással, mintha lábon járnának a levegőben, kócsagok húznak, sirályok, bibicek jajgatnak és a végtelen nád bronza vetődik az arcra. Rég lefolyt vizek kincseiről tudnak, halak locsogó tömegéről, amely a háló nyomán forrásba hozta a vizet és kiemelve a vízből, úgy szikrázott a sok színes haltest, mint az ékszer. Rézpontyok, komorfényű csukák, ezüst pénzü kárászok, keményre sodrott baj szű, kántorszájú harcsák és Isten tudja miféle rendű-rangú vizi-népek. Színes, dús kép, mint az álom.

Ma már ennek vége. Ezek a hegyi vizek, folyók egészen mások. Hidegek, kíméletlenek, alattomosak, örvénylők, titokzatosak. Keményen meg kell küzdeni velük, amíg pár sovány halacskát kiszakíthat belőlük az ember, különösen a szegény ember, kinek nem telik hálóra, csónakra, hanem horoggal, szigonnyal kénytelen elorozni belőle néhány falatot. Különösen az Olt adja ki nehezen magából a kincset. A hal java úszik a sodrában, vagy megközelíthetetlen sziklák tövében, kimosott barlangjaiban rejtőzik. Van, aki látta ezeket a harcsa-királyokat és más csodálatos halakat, melyeknek szájában ezüstpénz van elrejtve. Róluk álmodnak ezek a parti koldusok és babonásan kísérik végig a szemükkel az elmorajló vizi-örvényeket.

Valóságos testi, lelki szenvedés az ilyen halászás és mégsem lehet tőle szabadulni. Varázslat és szenvedély, ritkán teljesülő reménység tartja itt őket napokon, éjszakákon át, hogy a végén megátkozzanak vizet, halat, életet, mindent. Sokszor nem vacsoráznak sem ők, sem az asszonyok, sem a gyermekek, ha üresen marad a lapos kender-tarisznya, vagy a víz elzárja méhét. Ilyenkor

hiábavaló minden fortély, tudás, tapasztalat, a hal járásának, útjának ismerete. Órákig, sokszor napokig meddő a víz, mintha minden élet megszűnt volna benne.

— Kár tovább kínlódni! — szól oda valaki a szomszédjának és a halászok felkerekednek. Morognak, sötétek, komorak és soványak. Hazavánszorog mindenki a maga nyomorúságába.

A túlsó parton egy, a csordától elmaradt bivaly belegázol a vízbe, hatalmas fújással megtisztítja a színt, nagyot iszik belőle, lomhán belefekszik és magasra tartott, vadnézésű fővel beleálmodja magát az ősvilágba. Fekete, kérődző szájából sárga tajték csepeg a vízbe.

Már csak ketten vannak a parton: Báró Jóska, a fél lábú rokkant és alig hajításnyira tőle a vizek másik nyomorultja, Baczoni Dani. Nehéz volna megmondani, hogy melyikük koldusabb, esettebb, rongyosabb. Daninak talán kevesebb a gyermeke, de csak olyan éhségrágtá, sovány, setét szerencsétlen, mint a másik. Még a lélekzetet is irigylik egymástól és beleremegnek, ha a másiknak néha sikerül a fogás. Ahol lehet, ott ártnak egymásnak. Kilesik egymás titkát, lehalásszák egymás etető helyét, boldogok, ha a másik horga beleszakad a gyökerek közé, megdézsmálják a titokban elhelyezett varsát, s képesek volnának egymást a vízbe dobni, csak hogy ne boldogulhasson és — mégsem tudnak egymástól elválni.

Lassan beesteledik. A Tepej fejénél előbúvik a hold, a csillagok már feltetszettek, az erdők komor zúgása megindul, a kőszirtek felragyognak és mindent betölt a nyári éjszaka varázsa; de ők ketten nem érzik. Dühösen csapják bele a horgot a fukar vízbe, melynek fenekéről úgy ragyognak vissza a csillagok, mintha a vacsorát váró gyermekeiknek éhes szemei volnának. Állnak és várnak fehérre meresztett szemgolyókkal, szinte esdőre kinyújtott karral, pedig tudják, hogy hiába. Nincs több kilátás itt

a parton az eredményre, mert a víznek új élete kezdődött. A sziklafalak közé zárt folyóra teljes gazdagságában hull rá a holdfény, fenéig kivilágítja és a sugaraktól boldog izgalommal forni kezdenek a hullámok és ilyenkor a hal örömeben megbolondul. Ott játszik, táncol, bukdácsol a víz sodrában, kilátott, hideg körszájjal és közel se megy a némán tornyosuló fekete parthoz. A kutya a felkelő napnak, a hal a felkelő holdnak szalad neki.

Senki se tudja jobban, mint ők kelten, hogy kár tovább kínlódni, de a másik miatt egyikük se mozdul, pedig véresre csípték már arcukat a szúnyogok és hull immár a harmat is.

Baczoni unja meg hamarabb a néma küzdelmet. Fojtott káromkodással kirántja horgát és odakiált a másíknak:

— Nem megyünk, Jóska?

A béna utolsó pillantást vet a folyóra és egyszerre megfeszül a teste a figyelemtől.

Valamit hoz a víz. Most vágódott ki a Kárhágó alatti kanyarból.

Egy elszabadult, gazdátlan csónak. Félig korhadt, durva, fekete-öblű szerszám, nehéz a teleszívott víztől, de halászbereknek valóságos kincs. Oda mehet vele, ahová akar. Nem kell a kiuzsorázott partot lesnie. Megközelítheti az elzárt szűz öblöket, gazdag haltanyákat a nagyhomlokú szirtek alatt, zúgókat, barlangokat, útjába állhat szigonnal az éji nagy hal-vándoroknak. A hideg ezüst-testek kápráznak szemei előtt, mintha ősi, régen elrejtett ékszerek tömege volna, lélezete meggyorsul és forró lehellet önti el csereiakéreg arcát.

Gyorsan dobja le magáról rongyait és veti magát a vízbe, nehogy a másik megelőzze. Mire Baczoni észre veszi, hogy mi történt, már ott kínlódik a folyó sodrában

a csónak nyomában. Fél falába miatt furcsán bukdácsol, valósággal biceg a vízben is, minden ereje megfeszítésével, kitágult szemekkel úszik.

Baczoni is belesárgul az izgalomba, megfutamodik a parton a zsákmány után, de elkésett. A béna és a csónak közt már mindössze pár méter a távolság, de hirtelen a csónak megperdül és az örvény elkapja. Az Oltnak ez a szakasza tele van veszedelemmel. A béna is megtorpan. Már fordulna vissza, de ellenállhatatlan erő' szívja magához, csavarja meg a derekát, süllyeszti magába. Csapkodó karjai megbénulnak és kitör belőle a segítségkiáltás:

— Dani! Ne hagyj!

A másik azonban nem mozdul. Hirtelen eszébe jut, hogy mi lenne, ha Báró Jóska meghalna, örökre elmenne az útjából, a vetélkedés megszűnnék köztük és neki maradna itt minden halászó hely, titkos öböl, amikről csak ketten tudnak. Kétszer annyi halat vihetne haza ... Pénz is csinálhatna belőle... Bosszúját is tölthetné rajta és senki tőle számon nem kérhetné, hiszen csak szerencsétlenség történt...

Valami löki, taszítja, kiáltoz benne, hogy segítsen, egész lénye reszket és halálsápadt, feje zúg, kitátott szájjal, nehezen lélezkzik, de a kísértés erősebb, Nem mozdul...

A vér lüktet füleiben, az izgalomtól pillanatra látását is elveszíti, meggömyed, magába húzódik, mint a megszorított vad félelmében, csontjai kiülnek a gyötrődéstől és felrémlik benne, hogy mit kellett volna csinálnia, hogy társát megmentse; de azzal vigasztalja magát, hogy már úgylis késő, mindennek vége, ő nem tehet róla, hogy így történt.

— Jobb így! — hebegi maga elé. — Inkább ő, mint én! ... Mind a ketten ott vesztünk volna ...

Tudja, hogy nem igaz, mert azon a részen éles kanyart vesz az Olt és az eszméletlen embert kihúzhatta volna ... Talán még mindig ott kanyarog a test az öbölben, még mindig mehetne, vagy ha késő is, legalább a holttestét megmenthetné. Eddig ki is dobta magából az örvény.

— Setét van, nem lehet látni!! — áltatja magát, de fel se mer nézni, hirtelen összekapkodja a halastarisznyát, horgot és vissza se tekintve bevág a bokrok közé, az erdő felé és nagy kerülővel lopózik hazafelé, mint a gyilkos.

Fölötte nyomasztóvá sűrűsödik az erdők éjszakája. A folyó zúgása is elhalt. Eddig titokban azt figyelte és most, hogy hirtelen megszűnt, erőltetett nyugalmanak is vége. Háborgó lelkiismerete kétszeresen kínozza.

Vissza kell mennie.

Egészen megkönnyebbül, ahogy ismét a folyó felé halad. Szinte üres belül és súlytalanok a léptei. A nehéz ég ül a fején. Bizonytalan, mint az álomkép titán tapogató árnyék. A környék, természet, víz is megváltozott. A hegyek egymásnak tartott fejű elefántok, kiket ívás közben lepett meg a halál. Oldaluk, gerincük fehér a holdfénytől, láboszlopuk belesüppedt a földbe. A nehéz vízen árnyékuk elnyúlik, lomhán utolsókat imbolyog. A különös varázslatban az Olt folyása is meg akar állni. A vízi népek elsüllyedtek az iszapban, sárban és behúnyták szemüket, mert halott fekszik a vízben.

— Bizonyosan halott! — gondolja a halász és a belső összeomlástól egykedvűen járja a partot.

Halálosan fáradt. Mégse bír leülni. Mennie kell, tévelyegni és lesni a néma vizet. Időnként belekiáltja társa nevét az éjszakába, de csak maga ijed meg tőle.

— Bizonyosan halott!...

Már átmosta száraz beleit, torkát, sötét szájjüregét a víz, fülébe örök csendet tömött és valószínűtlen naggyá

hizlalva — ki tudja — merre jár a holttest. Azóta fehér zúzmarát kapott.

Legalább a ruháit kellene összeszednie. Szegényeknek legalább az a rongy maradjon meg belőle. A halászó helynek azonban a tájékára se mer menni.

— Én megtettem mindent! — tagolja vastag szájjal és úgy érzi, hogy visszahúzta belőle karmait az élet. Az akarat nem villan át feszült tagjain. Romlott, hitvány még a lélekezete is. Alávaló ember lábtól fejig és mindegy most már, akármerre megy. A szemek ráncába behalt tekintettel előre néz, kusza lábai alig vonszolják a falu felé.

Szerencsére csak itt lakik a Földesgödörben, a szélen és nem kell emberrel találkoznia. Ügylátszik, hogy háznépe is lefeküdt, mert sötét az ablaka. Annál jobb. Legalább nem kérdezősködnék. Lehúzódik majd az ereszben és megnyugszik, reggelre rendbe jön. Jó volna ugyan a csendöröknek szólni, de miért csináljon bajt magának. Ű nem tud semmiről semmit. Rajta ne keresse senki a szerencsétlen féllábút! ...

Csak ez a nyomasztó csend ne volna. Egészen megfázott tőle. Késő is van. A fák egymásra ejtették ágaikat, s a bagoly valahol asztmásán szuszog. A falu már alszik. Mindössze néhány lapos denevér szállong.

Hirtelen összerázkódik. Az utolsó ház árnyékából egy gyermek lép elébe, öt-hat esztendő s ijedt kölyök. Félmeztelen, rongyos és mezítláb van.

— Maga az, Dani bácsi?

A halott fia. Itt szokták lesni minden este éhesen az apjukat.

Mérgesen rivall rá a felzaklatott ember:

— Mit tekeregsz? Mért nem fekszel le?

— Édesapámat várom! — szepeg a gyermek. —

Éhesek vagyunk. Reggel óta nem ettünk semmit. Amióta édesanyám beteg, s nem tud dolgozni...

Az ember megrándul. Erről meg is feledkezett. Önkéntelen előre rántja az oldaláról a halásztarisznyát és odaadja a zsákmányt.

— Édesapád nem jön haza. Éjjeli halászatra ment a Tepej alá — hazudja. — Ezt nektek küldte.

A gyermek boldogan szalad el a néhány sovány, szálkás, nyálkás halacskával.

Hosszasan vívódott, kínlódott a vackán az ember, míg valamennyire megnyugodott, s a fáradt test elpihent. Alig szenderedett el, megcsikordult a kapu és rémülten felriadt.

— A csendőrök! ...

Minden ízében feszülten várta, a szemeszöre alól elszántan leste, hogy most mi lesz.

— Teremtőisten! — horkant fel, mert a kunyhó árnyékából Báró Jóska, a falábú bicegett elő. — Te! ... Te!... Élsz? ... Azt hittem! ...

A bénának fellobogott a szeme.

— Megvan a hajó, Dani! ... Az utolsó pillanatban sikerült belemásznom, pedig azt hittem, hogy ott maradok. Szerencsére az örvény nekem hozta ... De nem azért jöttem, hanem hogy megköszönjem, amit a családommal tettél.

— Szót sem érdemel! — veti oda büszkén a vackáról a másik.

A bénának a meghatottságtól megcsurrant a szeme.

— Bocsáss meg, Dani! Nem tudtam, hogy ilyen jó ember vagy.

— Én sem — oldódott fel Baczoni Dani a szörnyű teher alól.

Félóráig fogadkoznak, barátkoznak, tervezgetnek,
ölelik egymást.

Soha ilyen szép nyári éjszaka nem volt.

KÉT NAP múlva újra gyűlöltek egymást.

Halálosan és engesztelhetetlenül.

RÉSZEGH BÉNI

A.Z ORROM előtt ment el az autóbusz. Itt rekedtem ebben a havasalji kis székely faluban.

— Pedig reggelre, török-szakad, Csíkszeredában kellene lennem! — panaszkodom néhány szájtátó atyáfinak.

— Akkor legjobb, ha megfogadja Részegh Bénit — ajánlják. — Ha ő be nem viteti, senki sem.

Mindjárt meg is mutatják, hogy hol lakik.

Részegh Béni valami kerékfentőket riktolt a favágó tőkén.

— Jó helyt járok-e? — lépem be a kapun.

— Az a kérdés, hogy miben jár!

— Maga a szekeres ember?

— Ez én! — néz végig bizalmatlanul.

— Nem vitetne be Csíkszeredába?

— Nem! — aszondja.

— S miért nem? — riadok meg.

— Azt azért nem, mert a lovak a csordában vannak.

— Hijjnye az angyalát! — vakarom a fejemet. — Ez elég baj nekem. Reggel nyolckor halaszthatatlanul fontos tárgyalásom volna!

— Olyankor szoktak lenni a tárgyalások! — lát munkához újra Részegh Béni, mintha ott se volnék. A szeme elé tartja a fentőt, végighunyorít rajta és újra simogatni kezdi a székércével.

— Most mi a fenét csináljak?

— Azt én honnan tudjam! — köpik a markába, de a szekerce megáll a levegőben, mert azt találom mondani, hogy nálam a pénz nem számított volna.

— Az ötven pengőt is megadnám ...

— Az szép pénz!

— Kevesli? ... Legyen hát hatvan!

Az asszony a hátam mögött titokban hunyorgat, hogy fogadja el, de Béni azt magyarázza, hogy amilyen két okos ló az övé, hatvan pengőért haza sem jön a csordából.

Tízet még ráígértem.

— Nono! — biztatott Béni. — Már hegyezik a fülüket.

Nyolcvannál odaszólt a feleségének:

— Hívd be a tekéntetes urat, s kínáld meg valamivel, mert félóra múlva indulunk!

Míg a menyecske körülöttem kedveskedik, az ember kihúzza a színből a kocsiszekeret, megkeni, előkészíti az útra. Szénából jó komótos ülést csinál, leteríti veres pokróccal, felkötí a viharlámpát, maga is nekiöltözik az útnak, feltarisznyái magának s a lovaknak zabostarisznyát s miegymást. Kényelmesen, tempósan dolgozik. Én izgatodom, mert a nap hanyatlik, s a lovak sincsenek itthon.

Meg se gondolom, már vezeti is elő Részegh Béni a két lovacskát az istállóból, hogy megitassa.

— Hát nincsenek a csordában? — bosszant, hogy erre nem gondoltam.

Részegh Béni gondosan megvárja, míg elúsztatja a szája habaróját a két macska a vízben, s csak azután felel büszkén:

— Mit gondol! Miféle szekeres ember az olyan, aki a lovait a csordában tartja?

Még csak azt kell megvárni, míg a szekéren ülve meghagyogatja az asszonynak, hogy amíg távol lesz, mit csináljon, mire legyen gondja, kétszer is beszalasztja az asszonyt a házba, míg valahogy kivergődünk a kapun. Ott aztán az asszony kezd búcsúzódni, de Béni rá se hederít.

— Gyi! — és büszkén kihúzza magát az ülésen.

A Homorúd mejjékin haladunk felfelé. Hegyes, sziklás, erdős vidék. Minden fordulónál újabb meglepetés tárul elém. Megmámorosodom a régen látott tájtól, gyermekkori emlékek újulnak fel és hallgatagon ülök a szé-nán. A mezők, erdők öbléből kicsi falvak fehérленek elő. Almás, Lövete, Dobogó-feredő, amelyre ráhajlik a Pokol-láz. Az út alatt a sziklával küzdő vizen ványolók dübörögnek egymás mellett a völgy hosszában. Az ember szeretne örökre itt maradni, de a lovacsák kitartóan igyek-szenek előre az oláhfalvi fennsíkra. Elhaladunk a vas-hámor mellett és mire a nap lehanyatlana, előttünk komorlik a Hargita, a Nagyerdő. Gyermekkoromban itt, Borosnál etetni szoktunk, de Béni, a szekeres most csak egy „seritalra“ áll meg. Azt is az én kedvemért.

— Odafenn a tolvaj ősi fogadónál úgyis meg kell hálnunk — magyarázza. — A lovak addig kibírják.

Az első hágón túl már benne is vagyunk a sötét fenyvesben. A szakállas, rozsdás fenyőszálak közt a le-nyugvó nap aranya porzik. A föld kezd már elcsende-sülni, az erdőzúgás erősödik. A rengeteg úgy *fog* körül, mint a tenger. Jobbról a Nagyköbükk teteje, balról Bor-hegyese a lassan leszálló felhőkbe vesznek és megnémul-nak. Az út fehérén kanyarog mind magasabbra. Szeret-nék felrepülni, mint a madár és elszállani a világ fölött. A frissen támadó fuvallat szinte megrészegít és ha a lovak szusszanni megállanak, a fokozott csendben hallom a fészken ülő madarak nyögését, halk pittyegését. Fenyő fenyő mellett megszámlálhatatlan tömegben. Bántatlan régi erdő ez itt a felhagyott út mellett. Vadszagú és titok-

zatos. A szekeres, ahol lehet, rövidíti az utat. A lehajtó, nehéz ágak végigfésülik a fejünket és megkavarjuk a fenyves ó'si, nehéz illatát a jéghideg patakok partján.

— Hó! — riadok fel a szekeres hangjára, aki azonban nem törődik velem, de látom, hogy neki is különös az arca, furcsa tűzben ég a szeme. Felhánnya alattam a szénaülést, harisnyát, csizmát, kürtit vesz elő. Lebaktat a patakhöz, frissen megmosdik és ünnepi gúnyába öltözik. Még néhány szál álomra lankadt virágot is tűz a kalapja mellé.

— Fiatal ember, — gondolom — aki ad a rangjára, s nem akar viseltesen, kopottan, szennyesen megjelenni a városban. Még büszke is vagyok rá. Részegh Béni azonban nem szól semmit, csak mosolyog. Sárga bajsza arany fényt vet az ajkára. Eddig se vett sokba, de hogy a sötétség beállott, még szófukarabb lett. Eleinte még kérdezősködött, hogy mit gondolok, győznek a németek, de mióta nekivágtunk a Tolvaj os tető utolsó nagy kanyarjának, végleg elszótalanodott. Almos nem lehetett, mert úgy ragyogott a szeme, mint a kárbunkulus. Szinte előre világított a sötétségben.

Az Opál-Barlangba vivő utat rég elhagytuk, mikor beütött a baj. Fecske, a csábeli kanca hirtelen legyengült, a háta felpúposodott és letisztelte a szekér elejét. Részegh Béni odaszólt neki, hogy: „Szűkre szabjad számár, messze van még Szereda!“ — de a lovacska minden futamodásra megismételte a *műveletet*. Pár kilométeren túl már csak lépésben vánszorogtunk.

— Mi baja annak a lónak? — érdeklődöm gyanútlanul.

— Tudja az Antikrisztus! — káromkodik Béni.

— Nem hasmenése van?

— Nem, mert tüdőcsúcshurutja! — mérgelődik az ember a számár kérdésre.

— De akkor mért megy a gyomra? — okvetetlenkedem.

— Az azért, mert most fogzik! — csúfolódik az ember.

Elhallgattam, de a szegény lovat tovább erőltette a hasa.

— Valamit kellene csinálni neki! — tanácsolom mégis.

— Szálljon le, s szegezze be! — mordul hátra, de aztán ő száll le, megrángatja a kis állat füleit, homlok-sörényét, „székely abrak“-ot ad neki és megpihenteti. Közben szidja és éteti a farkasokkal.

— Hogy álljak *eleibe* veletek? — kesereg. — Hogy ti ilyen szégyent hoztatok a fejemre! ... Ezért felöltözhettem!

Nem tudom, kinek akar „eleibe állani“ és nem is merem megkérdezni. Az ember áll és töpreng. Valami nehéz küzdelmet vív magában és percek telnek el, míg elhatározásra jut. Akkor odalépik hozzám és aszondja:

— Mégsem hálunk meg a fogadóban. Valahogy csak béromlunk Szeredába.

— De miért? — nézem az ember szomorú képét.

— Nem akarom, hogy Julis így lásson! — süti le a szemeit.

— Miféle Julis? Ki az a Julis?

Részegh Béniből kifogyott a türelem. Nem titkolódik tovább.

— Hát a régi szeretóm, ha mindenképpen tudni akarja!

— No akkor ugyanvalóst ott hálunk! — kacagok fel. Most már szegény Béni bátortalanodik el.

— Gondolja az úr, hogy így ... hogy mégis ...?

— Sötét van — vigasztalom. — Ki az ördög látja ilyenkor a lovat, szekeret? A nagyját az első pataknál lemossuk,

Béninek jól esik, hogy így melléje álltam, bizalmatlansága megszűnik, s az utolsó útszakaszon már úgy ülünk egymás mellett, mint két édestestvér.

Hiába faggatom azonban, csak annyit tudok meg, hogy a gazdag leány is baj, a szegény leány is baj. A legnagyobb baj pedig az, hogy élünk. Az asszony ellen nincs semmi kifogása. Hűséges, jódolgú, hűz a házhoz, a gondolatát is ellesi az urának. Julisról is tud, de behúnyja a szemét.

— Csak bennem van az ördög, tekéntetes úr. Hiába szidom magamat, küszködöm, harcolok, nem bírok parancsolni a véremnek. Eszem van, de erőm nincs.

A fogadó világos ablakai már ide látszanak, búzük átver a szálfák közt. Béni megrándul és szembe mered velük. Minden íze feszült és süt-süt a testéből a felgyült belső fény.

— Mégis jobb volna Szeredába menni — ajánlom.

Béni a lovak közé dobja a gyeplőt és aszondja:

— Döntsön az Isten!

A lovak maguktól befordulnak a gyepes, puha erdei útra. Béni a nézésével mondja: — „Na látja? Hiábavaló minden!” Fennhangon azonban így sóhajt:

— Még az oktan állatok is szeretik! ...

Arra nem is gondol, hogy ő szoktatta rá a lovait a a tilos útra, én pedig minek rontsam a kedvét.

Szerencsénk van, mert a Julis ura nincs otthon.

— Kinn alszik a fűrésznél — nyugtat meg a menyecske.

Ilyen szerencséje van ennek a Részegh Béninek, de ahogy látom, nem sokra megy vele. Ritka élehetetlen ember. A fehérnép közelében nem tudja, hogy hová tegye kezét-lábát, csak bámulja, tiszteli, csurran el az egész ember ahelyett, hogy odamatatna a kemény derekához, s megbolygatná benne a kívánságot. Háromszáz esztendő koromban se tudnám megállani, hogy meg ne csináljam.

Az ember a barátja kedvéért azonban türtőzteti magát, pedig — mit mondjak — nem vártam ennyit ettől az erdei madártól, aki nyakig ördög, azonfelül angyal, annyi tisztaság és ártatlanság, szépség ragyog le róla. A hangjában is benne van az erdő zengése és valami édes titok, az ifjúság zamata és harmata. Még az étel is jobb ízű, amit ő tesz elénk. Eszem, de a félszemem rajtuk van. Az ilyen városon romlott embernek mindenünnen a bűn fíntorog elő, s titokban adogatom a jelt Béninek, hogy kezdjen már valamit. Ő azonban csak az asztalt szemléli szemérmatosan, s gerjedelem helyett azt kérdi a menyecskétől, hogy milyen az életsorsuk. Kedvesen bolhászgatják az életet és együtt sóhajtoznak a szegénységen, bajokon.

— Ítéletnapig se lesz ebből csók! — gondolom és — „Biz én nem bánom, ha megveti az ágyat!“ — mondom a fehérnépnek, aki hamar felpuhoghatja a fejem alá a párnát. Törődött, fáradt, álmos vagyok, a jó havasi levegő is megbolygatott, s szívesen elteszem magamat holnapra.

A vékony levélajtón átszűrődik a bágyadt lámpafény, amely alatt ők ketten csendesen beszélgetnek. A kis ablakon át látom a fennséges erdő fölött úszó holdat, hallgatom a halk morajt, elnézem, hogy gyűlnek fel az ég aljára a felhők, mintha fekete farkasok volnának és világosan érzem, hogy a rengeteg végtelen éjszakájában minden emberi törvény megszűnik, s az ember visszacsúsz a korlátlan, boldog ősállapotba, az erő, a pusztá kéz és éles fogak világába, amiről titokban mindenki álmodik. Milyen jó volna kiugrani az ablakon és borzongó bőrrel kalandra menni, megfeszült érzékekkel, nesztelenül végigvadászni az erdőt és birtokba venni.

„De vájjon ezek mit csinálnak odakinn?“

Nem érdemes az időt rájuk vesztegetni. Julis éppen azt magyarázza, hogy az ura a csicsói közbirtokosságtól

megvette a széldöntött fákat. Igaz, hogy haszonrészesedésre, igaz, hogy azóta éjjel-nappal az erdő rabja, szegény már csak tiszta csont s bőr az embertelen munkától, de ha megbirkózhatik vele, valami nekik is csordul-cseppen a télire.

— Áldott jó ember, szegény! — álmodozik a menyecske a régi szeretőjének, aki búsan ingatja rá a fejét.

— Ő az. Áldott jó ember!

Az ilyen beszédektől természetesen még szerelmesebb lesz a nyavalyás. Nincs ezekben már vér! Ügylátszik, a fehérnépben már kialudt a régi szerelem, vagy én nem tudok eligazodni rajta. A Részegh Béni beszéde után nem így képzeltem a dolgot. Szinte bosszant ez az élnélhetlenség.

— Béni! — szólok át az ivóba. — Jöjjön egy percig!

— Tessék? — áll meg az ágy előtt az ember, mint kárvallott.

— Mit élnélhetlenkedik! — uszítom halkán. — Csinaljon már valamit azzal a fehérnéppel! Ügy viselkedik, mintha búcsú járnai jött volna ide.

Az ember elsötétedik, haragosan süt rám a szeme, de hogy cinkosává tett, túrnie kell, amit mondtam.

— Nem lehet!

— Miért nem lehet?

Részegh Béni felháborodva magasodik fölém:

— Mert nincs itthon az ura! Tudja? ...

— Na és ha itthon volna?

— Az más! Akkor ...

Megvetőleg legyint és faképnél hagy. Büszkén, gőgösen, fölényesen. Ügy pillant rám, mint az utolsó féregre, akit fel se lehet emelni abba a magasságba, ahol ő van.

Hallom, ahogy suttogva Julis megkérdi:

— Mi baja a tekintetes úrnak?

Béni undorodva inti le:

— Hadd el! Mocskosok az urak! . . .

Hangosan mondja, hogy én is halljam.

Julis nem firtatja tovább, én pedig szégyellem magamat és büszke vagyok erre a székelyre. Csak most dereng fel bennem igazán, hogy milyen hatalmas és mély benne az érzés, a szenvedély. Szegény Béni! Halála napjáig viselheti ezt a gyötrelmes terhet. Előbb-utóbb baj lesz belőle. Nagy baj. Talán leszámolás a két férfi közt. Fejszével, vagy pusztá kézzel, ahogy az erdőben illik.

Beleborzongok, ahogy a négy embersorsot végig-gondolom. Akár jó idő van, akár rossz idő van, ők négyen kénytelenek magukban hordozni a kárhozatot. Mi lesz ennek a vége?

Különben egye fene, mit törődöm vele! Késő van, aludjunk!

Azok ketten odakünn őrzik egymást. Vigyázzon rájuk az Isten, s a hold! Pihent erőre van szükségem a holnapi tárgyaláshoz. Bonyolult ügy. Minden attól függ, hogy az ellenfél tanúi mit vallanak. Ha hihetek az ügyvédemnek ...

De miért nem fekszenek le azok ketten? ...

Na, puhább ágyban is háltam életemben.

Milyen jó volna, ha a férj most váratlanul betoppanna! ...

Csak ezek a pirosasú bolhák ne volnának!

Jobban tenné ez a menyecske is, ha szerelem helyett kivadászná őket a csergéből...

NA, MI AZ? Maga az, Béni? ... Hogy? Már indulunk?

— Muszáj, ha idejében be akarunk érní Szeredába!

Kábult, szerencsétlen vagyok. Minden ízem, tagom össze van törve. Béni alig bír lelket verni belém. Hiába. Nyavalyás népség az úrféle. Bezzeg se rajta, se Julison nem látszik, hogy a szemüket se húnyták le egész éjszaka.

Frissek és békességesekek. Kedvesen mosolyognak egymásra. Az az érzésem, hogy mégis megértették egymást, amíg én valamit szenderegtem, s a menyecske ura gyanútlanul a csicsai Hargitában a széldöntött fenyőszálakkal birkózik látástól vakulásig. Annál inkább meglep, mikor Részegh Béni a kapun túl odaszól a lovainak:

— Úgy nézzetek széjjel, hogy ide se jövünk többet!

— Hogyhogy? — esem neki. — Tán nem vesztek össze a menyecskével?

— Láthatta, ha szeme van! — dobja oda a szót.

Az ördög újra felébredt bennem.

— Akkor én, ha magának volnék, nem hanyagolnám el a házatáját.

Részegh Béni szinte lehajított a szekérről megbotránkozásában:

— Hogy képzél effélét, mikor Julinak gyermeke lesz! ... és tisztán, boldogan belenézett a hegyek mögül kitáruló fényes nap arcába.

TÚZ A FALUN

A FÉRFIAK a fával dolgoztak az erdőn. Egy legény nótázni kezdett. Szép szerelmes nótát vert a szája, hiszen mátkája van lenn a faluban, s különben is olyan kevés kell a boldogsághoz. Lám az állat is végignyalja egymás szemét, ha szeret, egyik virág a másikhoz dűl, a fák teteje összesugdos, a vak kő is társához ütődik és helyet ás mellette.

A legény boldogan nézett a távolba. Innen messziről olyan szép a kis havasalji falu. A kontyostetejű házakban van ugyan baj számos, de sok jó napot is rónak a szomorú mellé, s a süvegekkel itoldott fejű emberek jó parolát adnak egymásnak. Lenn a réten bárány falka vezeti az életet, itt pedig a hegyek tetején ők a vállukkal tartják az eget. Így jó, mert így rendelte az Isten. Hogy szegények? Hát baj az? Lábuknál szól a fű, fejüknél mosolyog a csillag. Az egész világ a szegény emberé. Kell-e ennél több?

Mosolyogva faragta a tőkét, amíg lassan rásötétedt. Az éjszaka már tolult a havasok fölé. A virágok sóhajtva becsukták kelyhüket, az öreg fák szerelmes levelet ejtettek közéjük, a madár pihenteti daltól fáradt nyelvét, a felmérhetetlen virágzás alatt megbúvik a sok kicsi élet, a föld és ég lassan csendbe enyészik.

— Mára elég volt, emberek! — azt mondja valaki és az erdei népek szedelődzködni kezdenek. A legény rá-

támaszkodik a faragófejszére és arra gondol, hogy vasárnap lesz az esküvője, s mire a falu lecsendesednék, ma még találkozik Bokor Ágnissal. Mégis jól van ez így, ahogy van.

A sok fény már rakodik az égre, mikor a falu fölött is felszökken valami különös világosság, mintha a házak fölött hajnalodnék.

— Mi ez?

A legény rádöbben és körülnéz.

— Csak nem ütött ki tűz a faluban? — akarja kérdezni, de csak a szája remeg fehéren.

A többiek is némán görbülnek előre és senki sem akarja elhinni a szörnyűséget, mindenki küzd ellene. Némelyek lehúnyják szemüket, hogy ne kelljen látniok, de hirtelen felfényesedik az ég alja, a fák levelei előbb csak pilinkézni, remegni kezdenek, aztán piros fényben ragyognak. Előbb kis fénynyilak suhannak, vágnak bele az erdőbe, majd világolni kezd körös-körül minden. Forró légáramok kelnek útra és vörös lesz az öreg fák szakálla. Előbb csak egyet dobban a legény szíve, s mikor levette, látta, hogy piros lett a fekete sapkája. Nem szólt, csak elsápadt. Hirtelen nyakába vetette tarisznyáját és elrohant.

— Tűz van! — bödül fel valaki, amitől a legény visszahökken, mintha most hallaná, mintha nem tudná, aztán óvatosan előregörbed, mintha azt várná, hogy a sátán kapaszkodjék fel a hátára. És ismét rohanni kezd a veszedelem felé árkon-bokron keresztül. Lábai durva ösvényt vonnak a mezők áldásában. Későn, nagyon későn veszi észre, hogy a harang sír a toronyban, fejvesztett denevérek hullanak ki ablakán, az ebek rémülten vonítanak és heregve szívják az út porát. Az anyák sírva menekülnek gyermekükkel a templomba, ahol a pap hangoosan imádkozik. Minden arc fakó, mint a halott Krisztus lábanyoma. A házak kormos tajtékot vernek, a tehetetlen

emberekre hull a tűz, fülük sír és meztelen szívek veri a földet, ahogy orra buknak a pusztulás hatalmai előtt.

Az erdőből hazarohanók elkéstek. A lángok már egygyé folytak a falu fölött. A kerítések is égnek és egy kereszt recsegve hanyatlik le az útszélen. Az ökör véres nyakán ezüstpatakban folyik le a lánc, az elégett eb gerince soványan felmered, a kicsinyeire borítkozott madár égbetartott csőrrel hal meg. Az ezeresztendő emlékek, házak, csűrök ropogva égnek és óriás szikra-porban robban szét az összeomlott otthon, ami véres bíbort vet az égre, mintha új világ hajnalodnék.

A legény felveti karját és kiáltozni kezd:

— Nem láttátok Bokor Ágnist?

Valaki odaveti:

— Ne keresd! Sokan bennégték!

A legény megrázkódik, arca eltorzul, nem szól többet, csak széleset nyújtózik, hogy ropognak bele a csontjai, aztán előremeredten, mozdulatlan nézi a tüzet, amely már szín jeleket játszik.

Mert minden másképpen ég: az élettelen dolgok, a lélekző teremtmények és az ember. Sőt az égő ember is annyira változatos. Néhány könnyű, fehér pillanattal lobban el a gyermek. A férfi-fő tüze fekete, a szép leányé szomorú, az anyatestekből hányt máglya meghatósan sír. Másképpen borul tűzbe az imádság, másképpen a dal. A szerelem nem is fáj ilyenkor.

A legény látszólag még mindig gondolkodik. Arca szigorú árnyékot kap és fekete halántékot. Látszik rajta, hogy több ügyet az életre nem vet. Sötét egész lénye, mintha most szülte volna az éjfélt. Egyszer mintha mégis elmosolyodnék, pedig nincs is magánál. Tétován homlokához emeli kezét és megindul a tűz felé. Senki meg nem akadályozza, útjába nem áll. Pillantást se vetnek utána, mikor eltűnik egy házban a lángok közt.

Nincs is idő rá, mert a tűz újult erőre kap. Csillagvakító füstgomolyagok kavarnak fel és utána úgy látszik, mintha nyersarannyá változott volna a falu. Tűz csepeg az eszterhéjről, a tetőkön a nagy, vörös varjúkárógók mégegyszer kinyúlnak és a megbolondult virágok kiugrálnak az ablakon. Az ág-bogas keleti pompa mégegyszer feltetszik, aztán korommá omlik minden. A hunyorgó zsarátnok fölött a sötétség lassan ismét ellepi a világot.

Döbbenet, fáradság és fásultság.

Későre, nagy későre az égen újra kinyílik a halálvirág, a hold és lassan úszni kezd a leégett falu fölé.

MÁSNAP úgy ébredt a világ, mintha semmi se történt volna. A nap éppen olyan szótalan és szép, mint máskor, a mezők változatlanok, az erdő ugyanígy zeng, zúg, a virágok ingának. A kakuk bolondul szól, mintha most szabadult volna ki valami avult órából. A hangyabolyok fölött kékfényű savanyúköd dereng. A nyúl füle óvatosan kinő a fű közül, s a sas kékséget szital rá a magasból.

Csak a leégett falu helyén áll a koromszagú, fekete folt és a hamu fölött gyászol a nép, vagy kutat megsemmisült világa romjai közt. A kilátástalan, jövőtlen sors némasága befagyasztotta ajkukat. A leégett bajszú férfiak térdükre könyökölve keseregnek, az asszonyok felére sorvadtak a sok réműlettől, keserűségtől, fájdalomtól. A gyermekek se mernek moccanni. Ha szellő indul, a korom csendesén hull a néma embercsoportokra. Zilált, rongyos, koldus mindenki és olyan esett, hogy a pap nem mer közibük menni, hanem ott birkózik Istenével a megmaradt templomban és századikszor kérdi meg tőle: — „Uram! Mi lesz ezzel a néppel...” Isten azonban

hallgat és nem mondja meg, hogy mi lesz ezzel a néppel.

Ekkor történt, hogy egy sötét, széles, égett ember lassan kiemelkedett a romok közül és borzasztóan világloló szemekkel odabúgott a többinek:

— Hé emberek! Koporsót ide!

Szomszédja rámered, mintha Szilaj Dénes megbolondult¹ volna.

— Minek a koporsó, te Dénes?

— Hogy eltemessük a falut!

A tömegben végigmorajlik a gondolat.

— A falut? ... Eltemetni a falut, mintha ember volna? ... Megbolondultál, Dénes?

Szilaj Dénes azonban nem hagyja magát. Fellépik egy füstös gerendára, s onnan rázza az ökleit.

— Hát nincs igazam? ... Emberek is pusztultak el a tűzben, akiknek csontjait se kapjuk, s azonkívül van-e köztünk valaki, akinek ne volna halottja? Halott a házunk, minden szép jószágunk, még a reménység is. A szívünkig égtünk... Hát nincs mit eltemetni?

A különös gondolat első meglepetése után valaki azt mondja:

— Tiszta igaza van!

Ember ember után ébred rá, hogy mit akar Szilaj Dénes. A gondolat hatalmába kerít mindenkit és a rongyos népen végigmorajlik:

— Igaza van! Temessük el a falut!

Néhányan el is indulnak, hogy összeüссék a falu koporsóját.

AZTÁN megkezdődött a furcsa szertartás.

Mindenki hozott egy kis hamut otthona porából. Valaha ház volt, mosolygó, virágos. Kenyér volt, édes,

ruhácska ékes. Ki tudná megmondani, miféle hímes, tarka, vagy szerelmes. Életüknek valóságos része, álmuknak szárnya. Ez a kis korom volt a becsület, tekintély, szépség, világuk célja.

Mikor a koporsóba dobta, minden száj elsírta.

A hamu, por gyűlt, könnyük pergett.

Így készült el a ravatal.

Aztán jött a pap templomi gúnyában. A borzas deszkakoporsó mellett az egész falu népe várta. Nagy inaszakadtan megindult a harangozás és a gyászszertartás dermedt fájdalmába borult minden.

Végül a pap felemelte kezét és ahogy látta az egészet: port, hamut, koporsót, népet: megszentelte, kikísérte a temetőbe és ott eltemette.

RÉGEN történt! — magyarázza az öreg pap, ahogy felszuszog velem a kis hegyi temetőbe, hogy megkeressük a „falu sírját“. — Igaz, hogy újra felépült a falum, tán még szebben is, mint amilyen volt, de míg a világ világ lesz, örökké emlékezetes marad a nagy égés. Bár mit mondjak? ... Az öregek jól emlékeznek még minden részletére, de a fiatalok bizony megfelelték, amin nem is lehet csodálkozni, hiszen az életet nem lehet eltemetni. Nem... Erre tessék jönni! Valahol itt kell lennie annak a sírnak. A temető is sokat változott azóta. Valahol itt kell lennie! ... Látja, ilyen az öreg ember ... Ejnye, hol is lehet az a sír? ...

A DESZKA ÚTJA

CSATTOGÓ hideg telünk volt az idén, különösen idefenn a Hargita tövében uralkodott elviselhetetlenül. A hó megnyomta az erdőt, vakító, jeges fényben szikrázott a havas, a nagy teher földig nyomta a fenyők ágait. A vastag hótakaró felett fagyott körmökkel kocogtak az éhes farkasok a kietlen vadon mélyében. A zúzmara hosszan lógott le az ágakról, mintha a világ összes öreg zsidója az ágakra akasztotta volna a szakállát. Az égen szürkeség kavargott és leszakadóban voltak az újabb hótömegek, pedig máris derékig álltak a fák benne. Este felé metsző szél indult, ami végigsöpörte a völgyeket és a falut. Az útszélen álló feszület pléhteste megkékült a fagytól, s a patak jege alatt megszűnt a víz folyása. A dermedt harangkötél törött el a harangozó kezében, s aki meg nem fogta az orrát, annak elvette az isten-hidege. A házak arasznyi fehér sapkát kaptak, s az úton végig iklató kutya teste zörgött a jégtől. Akinek nem volt muszáj, nem szívesen húzta ki a lábát a házból. Az iskola is elnéptelenedett, s a gyermekek inkább otthon döfödték ujjaikkal a betűt. A csuda ölt meg mindenkit, hogy ilyen időben, mikor a jó kutyát is otthon kell tartani, Virrasztó János elindult egy terű deszkával le a százok közé; de mit csináljon szegény, mikor nyúzták az adóért, s a felesége is ölte meg a szájával.

— Hogy a nyavalya rontotta volna ki kiedet, mi-

kor fogzott! Egész nap itthon döglük a góc alatt, »int a medve. A nagy baj megvan, a párnát húzzák ki a fejünk alól, de ő ahelyett, hogy azt a pár szál deekát felrakná a szekérrre, s megpróbálná pénzt csinálni belőle: a hasát sütteti a tűzzel, ó, hogy az az áldott Isten miért nem ea nézi meg, hogy kit ereszt le erre a földre ... Még ő csudálkozik, ha az emberek utána köpnek az úton!

Virrasztó János erre azt gondolta, hogy inkább megfagy az úton, vagy megeteti magát lovastul a farkasokkal, de tovább nem hallgatja. No nem is volt tanácsos az asszonnyal kikötni, mert az olyan fehémp, hogy leány korában is a sarkához verte a legényeket és „bakleány“-nak csúfolták, mert férfias teste volt, finom, gyér bajuszkaféle rezgett a szája fölött, s a házassága után is meddő maradt. Gömbölyűség nem mutatkozott se mellén, se farán, de amikor a tetőzött villa szénát felhajította, az ura a túlsó oldalon leesett a szekérről, a tehén pedig félelmében csorgatni kezdte a tejét, mikor meglátta. Az ura helyett — mondom — ő káromkodott, de dolgozott is két férfú helyett.

Aznap reggel is számba vette Virrasztó Jánost. „Te, hogy mosdottál meg?“ — esett a fagytól fekete füleinek. Hirtelen a lába közé kapta, s jéghideg vízzel úgy megfűrosztötte derékig, hogy vacogott bele.

— Hálá Istennek! — feküdtek vissza az ágyba a szomszédok, mikor Virrasztó János hajnalosan kifordult a nyikorgó kapun, s nekik is egy kicsi nyugalalmuk lett.

— Merre menjek? — gondolta János, mikor kiért a házak közül a nagy útra. Pillantott jobbra, pillantott balra, s csak hátra nem mert pillantani. A lovak maguktól elindultak a Rókváros felé. Az a deszkának az útja, Lövéten, Almáson, Karácsonyfalván, Oklándon keresztül, át a Rikán Erdővidékre, végig az Olt mejjékin le Kóhalomnak, Segesvárnak. Medgyesig elhányódnak az ilyen deszkás székelvények, s még azontúl is. Lehet, hogy már a

harmadik faluban megvették az árut, de annyi pénz nincs, úgy nem tudsz imádkozni nekik, hogy néhány szálnál, egy-két tőkénél többet odaadjanak, mert mit ad el akkor Kőhalomban, a Küküllőmentin. Jusson másnak is belőle! Csalódott, elégedetlen, egész úton hazafelé téged szid, ha valamiképpen mégis levette a lábáról. Nem is annyira a pénz a fontos. Az országúinak van varázsa. Az ősi nomád vér üt ki belőlük: bolyogni, világot látni, megismerni, tapasztalni, szabadnak lenni, kalandozni, új világot hódítani maguknak. Minden deszkás székelynek megvan a maga kocsmája, jóembere, összeköttetése, tilos dolga és titka a hetedik vármegyében is. Nappal a hasukat süttetik, éccaka magukra húzzák az éj fekete kötötését. Minden bokor, minden fa ismerősük és jó elálmodozni a kóber alatt az illatos szénára dőlve, szagolni a fenyőillatot, tervezni a jövőt és örülni az életnek, a felbukkanó tájaknak, falucskáknak és embereknek. Ilyenkor termik a nóta, a jókedv és a bűn.

Mindez azonban csak nyáron jó, de nem télen, mikor az ember nem érzi a testét, úgy megvan fagyva, s a lovak mellett kénytelen szaladni, hogy meg ne vegye az isten-hidege, mint Virrasztó Jánost is, ki már Almáson alul a lovai szájában melengette a két öklét és a feleségét áldotta, aki ilyen mocsok időben nekiszalasztotta a nagyvilágnak, míg a tehetetlenre fagyott szája össze nem ragadt a gyengeségtől, a szemei zöldet-vereset láttak, s a kóber hátuljára akasztott rossz pendelyen keresztül fűtyült a havas szél, hogy rossz volt hallgatni. A két lónak ahány szőreszála, annyifelé állott, tele zúzmarával, a hasuk összeaszott az éhségtől, fáradtságtól és felhagyva minden reménnyel, kínjukban a havat harapták. Egy kicsi jó pálinka az, ami ilyenkor felpeszdi a vért, ha már az ember be nem feketik a felesége mellé a meleg ágyba, vagy valami ügyes menyecske a keblén meg nem melengeti, mint a fagyott madarat, ami bizony nem egy

fiatalabbal megtörténik. Virrasztó János azonban csak a pálinkára maradt. Használta is, ahol lehetett. Pénz ugyan az asszony nem adott rá, de azt se bánta, csak őt ne lássa. Egészen felszabadult, hogy a hazai hegyeket a háta mögé tehetné, s csak azértis három hosszúnyakú porciót tétetett maga elé a viaszkezü Főgel úrral, ki maga nemzé e gyilkos italt.

— Hocci a sapkámot! — intett kevélyen, mikor fizetni akart, mert a sapka bélésében volt elrejtve a bángó, a vadpénz, amiről az asszony nem tudott.

Még fel is állott, hogy nagyobb legyen a hatás, de pénz helyett a sapkából csak egy darab papír került elő, amire fel volt írva nehézkes betűkkel:

A pénz miatt ne aggódjék! Én vettem ki.

Móri.

Nem volt más mód, három szál deszkát a szépiből le kellett pattantam Főgel úrnak.

— Legyen temetési ládája belőle! — sajnálta, mert hogy a fenébe fog elszámolni az árával az asszonynak, hogy a moly egye le a szürke szakállát annak a zsidónak!

Mérgében a saját lovát rúgta meg, amivel Főgel úr nem törődött. „Iszlet, iszlet!”

Az üzlethez bizony érteni kell.

Az sem üzlet azonban, hogy az ember végig koplaljon ilyen hosszú utat, feleség ide, feleség oda. Köszönje meg, hogy másképpen nem vétkezik ellene! így hát a deszkaszálok el-elmaradoztak a fogadóknak.

— Van még ott, ahol termett! — vigasztalta magát.

A deszka bizony fogyogatott, mert a „kicsi a sokat kívánta“, s ahol gyaluforgácsot látott a két ló, mindenütt megállóit egy-egy decire.

Mégis szerencséje volt, mert a deszka ára felment, s mikor Kőhalomban eladta, számításán felül kapott

érte. Örömeben mindjárt vissza is fordult, hogy a sok alkalom ne kísértse és minél hamarabb hazaérjen a summa-pénzzel, de útközben olyan hóvihár kerekedett, hogy alig bírt el vergődni a hévízi fogadóig.

Abból se lett volna nagyobb baj, ha másnap vásár nincs Kőhalomban, s a fogadó tele nincs vásáros néppel. Alig tudott beigazodni a szekérrel a szín alá a temérdek ló, ökör, tehén, borjú között. Híres a kőhalmi vásár. Messzi földről eljönnek ide Udvarhelyszékiről, Csíkból, Fogaras vidékéről, Segesvár környékéről. Lehetetlen, hogy ismerősökkel, jó komákkal ne találkozzék az ember. Ezt az örömet pedig nem lehet elviselni szárazon.

— Netene! — hallja innen is, onnan is. — Kit látnak szemeim!... No erre a jedtségre! — nyúlnak is mindjárt a pohárhoz.

A fogadósnak pedig jó bora van, bár nincs rossz bor, csak jó, s jobb; de ez a rionfalvi az egészet megéri.

— Hozzon még eggyel! ... Hát te mi járatban vagy errefelé Virrasztó János?

— Egy terű deckát hoztam, de már túladtam rajta.

— Áron felül, vagy alul?

— Nem panaszkodhatom. Hát kietők? Látom a vásárba igyeköznek.

— Oda, ha szerencsénk lenne! ... Muszáj a két lovamot eladni, de ebbe a hejbe visszafordulnék, ha ennek a romány csóronak igaza lenne.

Virrasztó János szemügyre veszi a félúrforma, nadrágos, bekecses alakot.

— Hát az ugyanbiza mit mond?

— Esküdözik, hogy a kormán elengedi az adóságok felit.

— S ti elhittétek?

— Zeu! — hallja meg a beszédet a román. — Te nekem aztat elhiheted! Jön a Partidul Liberal. En va-

gyom az embere. Maguk tudod ezt? Az lesz a vijá irumoasá!

Senki se hallgat rá. A sarokban két lángszakállú zsidó halkán egymásba búvik, a nagy asztalt kupeczek döngetik, magyaráznak, vitatkoznak, az ajtón kieresztett ingű, hosszúkucsmás havasi mócok omlanak be, a szász atyafiak külön ropogtatják a szót, a háttérben, a fal sötétjéből cigányok szemefehérje villog elő. A füstben, gőzben kavargó a három nyelv, a padló a csizmákról, bocskorokról leolvadt hótól vizes és bűdös, kívül pedig üvölt a hóvihar, elkapja a kocsmából kiszüremelő gyenge fényt. Az emberek lassan felengednek, a szemek tüzelni kezdenek, az arcok az ital izgalmától vörösienek.

— Igyunk! Most veri odakinn az ördög a feleségét!

Egy regáti bellér cseréptálban csáját csinál és boldogan mered bele az égő szesz kék lidércfényébe.

A jóllakott, átmelegedett testek, izmok megduzzadnak, a fülek vöröslenek, a szoba szédül a zajtól.

A léccel elkerített söntés oltalmában három vályogvető cigány cincogni kezd, a klarinét felbugyborékol. Eleinte senki se törődik velük, de aztán egyik a másik után sújtja le az öklét az asztalra:

— Hej azt a keserű mindenit ennek tolvaj világnak! Tizenegykor Virrasztó János bődül oda nekik:

— Ide jertök a Ponciuspilátussát az édösapatoknak!

Az ember egészen felszabadul. Legénykora óta nem volt ilyen jókedve. Agyát aranykőd önti el és megfeledkezik mindenről. Tréfálnak, kacagnak, jókat mondanak egymásnak, kaccsintanak, pattintanak, kutyázkodnak. A láz, a mámor elhatalmasodik a kocsmában fölött. Mindenki kiabál, dicsekszik, nagyszájú és könnyelmű. Az egyik asztalnál veszekedés tör ki, de az izgága embert hamar megpofozzák és kirúgják. Egyik-másik bellérnek sikerül vásárt kötni, felhasználva az ital mámorát. Pénzt lobogtatnak, parolák csattannak, áldomást isznak.

— Adod? Nem adod? — kezdődik előlről.

— Partidul Liberal! — üvölti a bekecses, de számba se veszik.

— Kecske való neked, te tetves, nem ló! — kacagnak ki a sóvidékiek egy toprongyos alakot, aki kupeckedni próbál.

A mócok órát szeretnének táncolni, de nincs hol, a szászok még mélyebben behúzódnak a nagy kalapjuk alá, a zsidók vizslatnak, figyelnek és titkon jelt adnak egymásnak, Virrasztó János azt harsogja, hogy ő nem fél a feleségétől, és keresztül megy még a lelkin is annak, aki azt meri állítani. A komái megnyugtatóják és nyeletik vele a bort, a rionfalvit. A józanabb rész indulni szeretne, hogy idejében érjen a vásárba, de a hóvihar nem csendesedik. Aggodalmasan ülnek vissza. Akad olyan is, aki nekivág az útnak. Virrasztó János már a második százast váltja fel, bort rendöl a cigányoknak is és fizet, mint a köles. Kinek mibaja vele? Nem a másét pusztítja.

— Hát a szegény ember sohase mulasson, csak örökké az igát húzza?

— Tiszta igazad van, János! ... Könnyű annak, akinek olyan ügyes felesége van, mint neked; de mit szólnak én?

— Ammá igaz, hogy olyan asszon nincs több a világon! Ahogy ő dolgozik, azt látni kell! Férfiúnak is számot tenne. Tiszta csuda, hogy mimindenre kiterjed a figyelme! — dicsekszik János.

— Nagy áldás a jó asszon! — apáskodik a többiek fölött az öreg Máté Gyuri bácsi, aki már a nyolcvan tapodja, de a jó bort azért még megissza. — Az én szegény vénasszonyom is ilyen volt fiatal korában.

— Hány esztendő már Juli néném? — kérdik meg tisztességből, mire Gyuri bácsi huncutul csíp a ráncos szemével:

— Ú biza már öt esztendő óta hetvenhat, de ne mondjátok senkinek! ...

Hát hogy mennénk tovább innen, hol ilyen jóízű beszéd folyik! A szászok már felszedelőzködtek, a beliek is lassan elfogynak, de egye meg a fene őket! Hogy mennének, mikor most Máté Gyuri bácsinak jött meg a félórája, s rámutat a bütykös ujjával a társaságra:

— Gyermökök, most édesapátok mulat!

A vihar a végét járja, de ki gondol ilyenkor a viharra, mikor az „édösapák“ mulatnak.

Zenezünet van, mert a cigányt se a gólya költötte, annak is meg kell innia a maga porcióját. A zsidók is szedelőzködnek. Egyikük valami fekete dobozkat vesz elő és a székelyek asztalához lépik.

— Kitűnő önborotváló készülék, uraim. Garantált keresztény cég.

Az „urak“ csúnyát mondanak, a zsidó társai után mosolyog. Gyuri bácsi odatréfál Virrasztó Jánosnak.

— Honnan tudja ez a zsidó, hogy a feleségednek bajusza van?

Erre megint muszáj inni. Honnan is tud ez a Gyuri bácsi ilyen jóízűeket mondani? Kár, hogy a veje indítja, de hát mindjárt virrad, menni kell.

— No, jó találkozást, János! Ha arra járok, megkereslek!

Kidörgetnek a komák is, Virrasztó János magában marad. Boros is, fáradt is, álmos is. Ragad le a szeme, kissé tántorog, s bizonytalan az életszemlélete. Jó ember a fogadós, feligazítja a szekérre, s nekiindítja a lovakat az útnak. Azok tudják merre kell menniök. A csípős hidegben majd kitisztul az ember feje is. Egyelőre alszik a széna alatt, amviel a fogadós betakarta, hogy meg ne fagyjon. ~ ,

Felsőrákoson túl a fázás felkölti. Ki van szépen virradva, tisztulva és tele van a levegő zizegő jégtűkristály-

lyal. A rengeteg szűz hó vakítja meg az embert, halmok, falak képződtek belőle az elvonult szélvihar szeszélye szerint. A fák derékig állanak benne. Körös-körül össze van fagyva az egész világ. Különösen az erdő csodálatos látvány, de Virrasztó János nem gyönyörködik benne. Az elvert tömérdék pénzre, a nagy kutyaütésre gondol és szeretne a föld alá süllyedni bújában, szégyenében. Te Jóisten, mi lesz otthon! Hogy számol el, mit mondjon az asszonynak. Szidja, utálja magát és annyi ereje sincs, hogy a fejét felvegye a szénáról. Szemhéjai fájnak, belső része reszket, el van gyalázva csúnyán. Meg se meri nézni a bukszáját, hogy maradt-e valami benne.

— Csak haza ne kellene menni! — sóhajtja. — Úristen, hol volt a szépeszem, hogy lehettem ilyen marha!,,.

Nincs más mód, Oklándon bemegy az ügyvér úrhoz, aki jóembere, s felkéri tőle azt a pénzt.

Némileg megvígasztalódva felegyenesedik, de alig tekint ki a kóber alól, meglátja, hogy az éccaka valamelyik gazember a csábeli lovát kicserélte. Egy kétakkora, félvak, pókos, csontváz cigányló szomorkodik a másik mellett.

— Hó! — üvölti rémulten. — Mindjárt megüt a gutta!

Nem akar hinni a szemeinek, egyszerre kijózanodik, leugrik a szekérről és feneketlen dühében jobbról-balról pofozni kezdi az idegen lovat, míg belefárad és rászakad a tehetetlen gyász. Arra sincs már ereje, hogy bánatában felakassza magát.

Valóságos vesszőfutás a további útja. Olaszteleken, Vargyason végig kacagják, csúfolják, s csudájára gyűlnek e népek.

Oklándon az ügyvéd alig bír lelket verni bele. Végigtelefonálja a csendőrségeket és biztatja, hogy ne búsúljon, mert a kezébe veszi az ügyet.

Úgy teszi útra, mint egy boldogtalan gyermeket.

Lövétén jut eszébe, hogy a sok baj, izgalom közt elfeledett pénzt kérni az ügyvédtől.

Most már mindegy. Ha a világnak ebben a pillanatban vége lesz, az is mindegy.

Csak bár legalább nappal ne volna ...

HOGY aztán tovább mi történt Virrasztó Jánossal, azt senki se tudja.

Este, úgy kilenc óra fele Fodor András találkozott vele. Kinn állott a kapujában szegény Virrasztó János egy szál gúnyában, hajadonfővel, kékr. fagyva, véres arccal.

— Te itt mit csinálsz, János, — csudálkozik Fodor András.

— Ne es kérdezd! — sötétedik el Virrasztó János.

— Összementünk az asszonnyal.

— Tán nem?

— Mi össze, de aztán el is láttam a baját úgy egy léccel, hogy most már csak egy istene» ember kéne, ki a sapkámot kihozza ...

TANULMÁNYÚTON

HÁROM lelkes fiatalember állít be egy szép nyári reggel hozzám, hogy ők egyetemi hallgatók, akik néprajzi úton vannak és a havasi pásztoréletet szeretnék tanulmányozni a maga eredeti valóságában és legyenek segítségükre. Mutatják is a Visky tanár úr levelét, aki figyelmembe ajánlja őket. Magyarazzák, hogy ez a vidék még néprajzilag alig van feldolgozva és biztosra veszik, hogy csodálatos kincseket fognak itt találni, az Isten háta mögött, a Kárpátok árnyékába rejtőzött, ősi elhagyatottságban.

— Legalább száz évvel el van ez a falu maradvai! — lelkesedik a vezetőjük, már az eddigi tapasztalatok alapján is. — Ugye ide nem jutott el még a kultúra?

— Nem, hálistennek! — nyugtatom meg.

— Láttam néhány zártereszes házat, ami török hatás, kérem, — világosít fel — a török szerályéletnek valami csökevénye, a keleti nők szemérmes zárkózottságának maradványa.

— Lehet, — vonok vállat — bár nem vettem észre, hogy ezek a mi fehémepeink túlságosan zárkóztak volnának.

— Akkor jó! — örvendnek egyöntetűen és kacagnak, mert fiatalok.

Nem telik bele tíz perc, egyszerűen el vagyok képelve, mert a fene tudta, hogy ez a hepehupás, a beléig

felvágott, gyalázatos út milyen szép, mintha a népvándorlás most frissiben haladt volna végig rajta, a rothadt, hullófélben levő deckakerítések, félig leduvadt csürtetők, a nyomor eltűnhetetlen jelei és az embertelen nehéz munkától sorvasztott arcok, az éhségtől dühös kutyák „egyenesen filmre kíváncsoznak“. A kedvükért sétát teszek velük a faluban, megnézzük a templomot, temetőt, hogy „kacagó fejfák“ után vadászhasanak, de miután nem találnak megfelelőt, én vigasztalom meg nehánnyal. A keskeny-filmfelvevőt és fényképezőgépeket a kezükben szorongatják, de mikor az öreg Poklost megtámadják vele, Ferenc bácsi mérgesen elküldi őket „az anyyik örömbé“. A nép úgy nézi őket, mint a lőtt medvét.

— A franc egye meg a dolgikat, ezek bezzeg ráérnek tekeregni!

A kocsmá előtt állingáló néhány legénynek a filmes pénzt kínál, hogy verekedjenek össze és lehetőleg bicskássák meg egymást, de ne nagyon. Ezért szinte őt verik szájba.

— Csak ne lett volna velük a tekintetes úr! ...

Pedig igazán kedves, képzett, lelkes fiú mind a három, csak nem értnek a székelyekhez, akik pöknek a cipőjükre, a „stucnis“ vékony lábszárakra, az egész turistaöltözetre. Öntötte volna ki az anyyik a feresztő vízzel együtt, milyen rusnyák!

— Amennyi hektikás ember, mind ide jön! — morog Poklos Ferenc bá, aki messziről nézi, hogy mire végzem ezekkel a nyálasokkal.

Különben rajtam is meglátszik, hogy kikkel adom össze magamolt. A múlt esztendőben valami festőkkel ettettem meg, ami kicsi termik a faluban, azelőtt valami rosszféle városi fehérmépekkal sikoltoztam. Minden tekerőt felszedek.

— Nem es tudom, mért fizessük a csendőrséget!

No, tessék! Most az Adorján Gáspár leányát édesgetik, fogdossák a népviseletet rajta.

— Szólni kéne Gábrisnak, hogy ennek nem lesz jó vége! ... Sohasem tudja az ember, hogy mire ereszti ki a gyermekét a kapun!

Különben mit szóljon az ember. Ezen az Anikón is meglátszik, hogy mostohaanya van!

Leány leány, egy se jóféle, lenyeli az ember a dolgokat, de mikor ögyvez Sikó Ignácnéval azt a szégyent is megtettük, hogy megénekeltettük, a kilencven felé járó vénasszonnyal elfúvattuk a leánykori nótáit; öreg Poklos egyenesen a jegyző úrhoz ment panaszra, aki azzal vágta ki magát, hogy:

— Haggya Ferenc bá! Ez az idegönforgalom!

A jegyző urat is le kellett volna löni fiatalon.

— Mind egyhúron pendülnek az urak! Legjobb, ha az ember behúnyja a szemit. Úgyes megeszi a fene ezt a mocskos világot! ... De a tekéntetes úr se kerüljön többet a szemem elé!

Az öreg köszönés nélkül, mérgesen elmorog. Legalább egy kicsi békességünk van tőle. Illetve azt csak úgy hiszi az ember, mert Alszegnél, alig hajításnyira tőlünk, mielőtt befordulna a Laczok-hídjánál, gyanakodva megáll. Kíváncsi, hogy miért állítottam meg az úton Koncsag András Gusást. Miféle gazságon törjük újból a fejünket. Ravaszul visszaóvakodik és fülel, de elkésett, mert én már megegyeztem Andrással, hogy hajnalosan szekérral kiviszi az úrfikat a Havasra, fel Tomot hátához a vén Fojtos Péterhez, a juhpásztorhoz, hogy ott is lásanak valamit. Aztán mosolyogva Ferenc bácsihoz lépem és megnyugtatom halkan:

— Reggelre kitakarítom ezeket az idegeneket a faluból!

Hunyorgatok, hogy hiszen tudhatja, mi egyvéleményen vagyunk.

— Azt jól es teszi! — ereszkedik meg a vénember haragja.

Mindebből a fiúk semmit se vesznek észre, mert ők néprajzi tanulmányúton vannak és az Adorján Gábris leányával vannak elfoglalva, aki egészen hozzuk bátorodott és különösen szép szeme van.

Faggatják, hogy kapott-e már a legényektől iratos, faragott guzsalyt, zergős sulykot, a szeretőjétől csókot, s más efféle nyalánkságokat.

— Mit képzelnek az úrfik? — kacag fel Anikó.

— Bombóc való még nekem, nem csók. Én még fiatalka vagyok, s a kicsi gyűrűvel jádzom.

Hát hiszen, ha nem volna fiatalka, az úrfik se vele jádzanának.

Közben híre megy a faluban, hogy az urak mi végből vannak itten.

— Ha már nevezetőséget akarnak látni, nézzék meg az Incze Dávid négy ökrit, vagy az én két csitkómot! — ajánlja Kánya Álózi, de nincs kikkel beszélni.

— Azok minket nem érdekelnek, bácsi! — veti oda egyikük.

— No ha nem, akkor menjenek a szemik világába!

— adja ki az útjukat a megsértett Álózi, s rosszalólag pislant rám. — Máskor küldjön a kormány értelmes, meglett embereket ide, ha a falu baját meg akarja tudni!

— A főispán az oka mindennek! — csitítom Álózit, hogy a következő törvényhatósági bizottsági ülésen ellene szavazzon a vármegyei pótadó dolgában.

Közben ez a három jóízű kölyök megvett minden gúnyát, ami Anikón van, s most követelik, hogy vesse le, mert az az övék.

— Na fiúk! — térítem észhez. — Titeket se küld többet ide a tanár úr, ha megtudja hogy gyűjtitek a néprajzot.

— Nem, mert akkor ő jön helyettünk! — rágalmazák kedvesen a nagy tudóst.

— Legalább több tudományban lesz részem! — csípek oda a szóval a fiúknak, de helyettük Anikó felel meg:

— Haggya, tekéntetes úr, hiszen úgyes eléggé meg van vénülve!

A fiúkból kirobban a kacagás.

— Nem baj, mert te úgyis megfiatalítasz! — évődöm az ő nyelvén, csakis azért, hogy ezek a tanulmányozó fiatalok halljanak valamit, de látom, hogy Nágóné kiválik a csoportból és elindul a házuk felé, mintha sietős dolga volna. Úgy csinálja, hogy a feleségem szólítsa meg, aki ki van dőlve az ablakba, s megmondhassa neki, hogy üzöm az eszemet a falu csúfjára azzal a kecskebéka leánkával.

— A gyónás való már magának! — itromfol vissza merészen Anikó és villog a tüzes két szeme, mint az efféle bontakozó leányocskáknak szokott.

A fiúk nem győzik írni a jó mondásokat, de én tudom, hogy nekem ennyi elég. A feleségem máris hűvösebben fogadja a vendégeket és holnap a jegyző meg fogja kérdezni:

— Kellett-e néprajz?

Hogy elhárítsam a felleget, vacsorára meghívom a plébános urat is, de — úgylátszik — túlzott óvatosság volt, mert ritkajó a hangulat nála nélkül is. Bolondos, drága fiú mind a három. Nem is hinné az ember, hogy ezekből tanár lesz. Egészen megszépítették körülötünk a falusi életet. A bakter kétszer is be akar jönni, hogy elfújja a lámpát. Ez a falusi záróra. Igazán sajnáljuk, hogy ennyire eltelt az idő, de le kell csendesedni, mert e fiúknak hajnalosan kell kelniök. A papnak pálcát és istállólámpát adunk a kezébe, hogy lássa a lelkiismeretét és egyenesen haza imbolyogjon.

Ők nyitott ablaknál alusznak, tiltakoznak, mikor be akarom tenni, de reggel mégis betett ablak mellett kapom meg őket a csergék alatt. Nem vették számításba a havasok éccakáját. Szinte sajnálom felverni, olyan jóízűen alszanak, de Koncsag András a szekérral már előállott és sürget. Menni kell. Egy pohár tejet letöltnek és borzadva nézik, hogyan szalonnázom olyan jóízűen arra a pohár pálinkára, amit bekaptunk. Ha megfeszítenék, se bírnák lenyelni ilyen korán.

— Akkor rajzolja le, mert ez is a néprajzhoz tartozik! — biztatom és veszem a puskát, hogy elkísérjem.

— A tekintetes asszonynak mondd meg, hogy estére itt-hon leszek! — hagyogatom meg a leánynak, de a fiúknak nem szólok, hogy ez is a tegnapi néprajzhoz tartozik.

Szegények különben önmagukra se kíváncsiak. Sápadtak és titokban fáznak. Lúdbőrös lábukszárán megdermedt a szőr, kezük olyan, mint az égetett cserépedény, lépésük hamar elgyengül és szótalanul néznek fel a komoran sötétlő havasokra, amelyek mögött kelőben van a nap. Ilyenkor van a leghidegebb. Az arc fáj, mikor a harmat a fákról rácseppen. Dús nedvességben úsznak a völgyek, az elgyengült fű, megvakult virágok egymásra bágyadtak a fehér ködtenger alatt. A hegyvonulaton a meddücorda halad hátra Agas-havas felé fojtott kolomp-szóval. Valószínűtlen, ködből gyúrt fehér állatok.

— Csobánosba mennek — magyarázza a szekeres.

— Ott lesznek, míg a hó leesik. Nem tudom, hol volt az esze a közbirtokosságnak. Egy teljes napba telik, míg az ember sóit visz nyalatni a borjúknak.

A három fiúra nézek, hogy figyelik-e a havasi állattenyésztésnek ezt az általános módszerét.

— Nagyon érdekes! — nyögi ki a vezetőjük a harmattól félig leragadt szemekkel, minden meggyőződés nélkül. Az apróbb részletek után azonban nem érdeklődik.

— Kár volt felköltetni őket! — súgja megvetéssel a mellettem ülő Koncsag András, s maga gyönyörködik a szebbnél-szebb fenyves-részletekben.

Elhaladunk Szépaszó és Vigaszó mellett, hangtalanul vágunk neki Tomot íejinek, mikor András a könyökével megdöf:

— Nezzen hátra, élnek-e még ezek a madárfiak?

Megnézi helyettem azonban a nap, amely alig fertályóra alatt egész valóságában feltámad a Kárpátok fölött és széthintí áldott sugarait. Az erdő egyszerre élénkül meg tőle. A madarak hasítani kezdik az eget, dalukkal átszövik az erdőt, a fák felmosolyognak, a sebes patakokból örömében feldobja magát a pisztráng, vízirigó csillogó szemekkel a habokba búvik, itt-ott a pásztorok, erdei kaszások tűzének kék füstje a magasba csavarodik és az induló reggeli szellőtől sodorva előnti az egybefolyt fenyőrengeteg tetejét.

— Hó! — azt mondja a szekeres és ősi szokás szerint keresztet vet, mert felkelt a nap.

Szégyenlem és bánt, hogy én nem tudom ilyen igazán és szépen utánacsínálni.

A három fiút is mintha kicserélték volna. Már nem fáznak. A lélek és szellem tüze ég az arcukon, bámuló szemeikben. Át vannak szellemülve, leugrálnak a szekérről és belekiáltanak a nap arcába, mintha ezer évig aludtak volna és most ébrednének öntudatra. Minden áron tüzet akarnak tenni, szeretnék felgyújtani az erdőt, a tenyerükkel kiszórni medréből a patakot, egymásra ontani a sziklákat és felrepülni a felettünk kóválygó sas-madárhoz. Csak most tudták meg, hogy miért vagyunk a világon.

Koncsag András kacagja és gyönyörködik bennük, mintha a saját fiai volnának.

A szekér bevág egy erdőlő útra a magasba szökő fák közé és elhal zöreje a puha gyepen. Az óriás fenyők

közét átveri a beszűrődő napfény, mintha arany-szenteltvizet hintenének ránk. Áhítat és némaság vesz erőt rajtunk, míg áthaladunk. Azontúl már vágott, letarolt az egész hegyoldal.

— Az már a Fojtos Péter tartománya! — figyelmeztet a szekeres. — Ha jól látom, el is indult a sereggel.

Amint kibukkanunk az ágemeletek alól, mi is látjuk. A verőfényes oldal, mintha be volna hintve juhokkal. Fö-löttük kinyúlva áll maga a vén Fojtos Péter rezzenés nélkül és hatalmasan, szemével körüluralkodva a tájon. Ot kemény kutyája dühösen gomolyogni kezd a szekér felé, de a gazdájuk füttyére megtorpannak és elszántan körülveszik a pásztort. Tompa morgásuk azonban nem szűnik. Együtt várják a gazdájukkal, míg a szekér odaér, minden pillanatban kitörésre készen, míg feloldja Fojtos Péter:

— Möhettök a dogotokra!

A kutyák megnyugszanak és mi is lebatorkodunk a szekérről.

A fiúk nem győzik fényképezni az öles, kemény, szí-vós, sasorrú, tömérdek havasi embert, ki fekete, mint a fa gyökere, szilárd, mint a szikla és magába rejtőzött, mint a havas, vagy maga az Isten. Szükszavú és bizal-matlan, míg meg nem mondom, hogy mi járatban va-gyunk. Fölényesen elmosolyodik, de nem sajnálja a tudomán-nyát. A három fiú nem győzi jegyezni a sok értékes anyagot, felvetni a kérdést, érdeklődni, csodálkozni.

— Szenzációs, szenzációs! — ujjonganak az „anyag“-nak.

Vén Fojtos Péter nem tudja, hogy mi az a „szen-záció“, de ott hadd jácodjanak az urak, ha csak annyi eszük van.

— Soha nem hallott mesterszavak, kifejezések, meg-jelölések — lelkesednek és tovább gyötrik az öreget, míg mindent ki nem szednek belőle. — A nomád magya-

rok beszélhettek így! Még Ázsiából tudja az öreg! — csillog a szemük. — A magyar néprajz nem is álmodott ekkora eredményt! ...

A végén meg is ölelgetik az öreg pásztor és pénzzel kínálják, de a vén Fojtos rájuk mordul.

— Kinek néznek magik engem? ... Hanem ha szüvességet akarnak tenni, a szekéren hazavihetnék az öreg-asszony hogy szentelt földben nyugodjék.

— Meghalt? — döbbenünk meg.

— Még a hajnalban... Fel es öltöttem.

Hát hogyne vinnők haza!

A szekeres hirtelen komótos szénaágyat vet a szekéren, hogy a halottnak kíméletes legyen az útja. Az öreg pásztor átnyalábolva már hozza is a kalibából a holttestet. Vigyázva elhelyezik a szénán és végül letakarják az öreg kocsójával.

A vén Fojtos a szekeresnek még a szívére köti:

— Osztán csak lépésben haladj!

— Hát kied? — mered rá Koncsag András.

— Én nem möhetők! — hajtja le a fejét az élet igája előtt öreg Fojtos Péter. — Nincs kire hagyjam a juhokat... Eltemetitek szegént nálam nélkül is.

A három fiatalember reszket a döbbenettől és bámulattól.

Még gyermekek. Még nem tudják, hogy ebben a pillanatban is milyen ősi kincssel gazdagodott a magyar néprajz.

PAP HÁZTŰZNÉZŐBEN

VALAHONNAN Csíkból házasodott ebbe a kis szórványfaluba. Apja a háborúban tűnt el, anyja a meneküléskor pusztult el. Ami kevés maradt utánok, azt elbirtokolták a rokonok. Nem verte a falba a fejét miatta. Szemkiszúrásból küldtek pár ezer lejt, aminek hamar a végére járt. Az a fajta ember volt, kinek semmi se veszi el a kedvét. Világéletében a könnyebb végét fogta az életnek. Éles eszű, jóvágású legénykének indult, akire azt szokták mondani, hogy tiszta kár nem iskoláztatni. Az apja be is vitte annak idején „szervitor“-nak a szeredai gimnáziumba, ahol három nap múlva azt mondta a régens úrnak:

— No, én Istennek ajállok magikat!

— Te hová készülsz?

— Én biza haza, mert magik csak ígérík az oskolát, de sehól semmi. Otthon pedig baj van, nem tölthetem hiába a drága üdöt.

Nem gyözte bevárni az előkészületi időt.

Ez a mondása annyira megtetszett a somlyói rendfőnöknek, akinek a régens elújságotla a dolgot, hogy a szerzet magához váltotta a fiút. Négy évig kínlódtak vele, de kiderült, hogy nem született barátnak. A szent szertartásokat még elleste tőlük, tudta, mi a „Kirie Eleison“, de a tudományokra nem sok ügyet vetett. Az énekért és orgonáért azonban veszett meg a Páter Mikola gyönyö-

rúségére, ki nem győzte dicsérni kivételes tehetségét. Muzsikus barát sem lett azonban belőle, mert tizenhatban a meneküléskor, mikor a csodatevő Mária-szobrot hozták át a Nagyerdőn, lelépett a szekérről és nyomtalanul eltűnt a nagy futásban, az ember-tengerben. A szegény Atyáknak elég volt a maguk baja, nem érték rá vele többet törődni. Később tudódott ki, hogy katonának állott, végigbolyongta a harctereket, az összeomlás után Pesten hányódott, s mikor megunta Károlyi Mihályt éltetni, hazavergődött Kolozsvárra, mert megtudta, hogy Erdéllyel baj van. Mikor látta, hogy minden hiába, bújában elmulatta utolsó fillérét is, megkereste a régi szeretőjét s elvette feleségül. Így került az eldugott kis szórványfaluba, ahol vele együtt negyvenhatan voltak magyarok.

Én már ott kaptam, mikor számba vettem őket az új pappal, akit nehéz útjára elkísértem. A gyámoltalan magyarok közt mindjárt feltűnt hatalmas, marcona alakja, derűs, megnyugtató egyénisége. Közvetlenül, melegen dajkálta a tisztelendűt, akinek alig száradt meg az olaj az ujjain és vékonyra sorvadt reverendában, sápadtan nézte a nagy nyomorúságot, ridegséget, elhagyatottságot, amibe belecseppent, hallgatta az elszármazott székely furcsa vigasztalásait, magyarázatait.

— A templomnak biza csak a falai vannak meg. Kívül mohás, belül zöld a nedvességtől, a tornyát rég elhányta az idő, a kövek is kibújtak a vakolat alól, ami nem is csuda, mert ki tudja hány száz esztendő; de azért ne essék kétségbe, mert hamar kipofozzuk, s felszerelést szerzünk bele.

— De miből? — jajdult fel a pap.

— Azt bízza reám! Én már kigondoltam — mosolygott a magyar. — Mire való a „senki temploma“?

— Miféle „senki temploma“?

— Hát az az elhagyatott réformátus templom a har-

madik falu határában. Kellett, hogy lássa, hiszen mellette jöttek el. Amit el nem hordtak belőle a népek, a padok, katedra még megvan. Nincs aki számot tartson rájuk, mert az egész faluban magyar egy sincs. Hat, hét szekerre felfér az egész. Holnapi nap elhozzuk. Kicsit esszeszegezzük, s kész. A szószéket nem is kell, mert az kő.

— Tiszta kű! — bizonygatták mások is, akik látták.

— Még faragás is van rajta.

— De egy református templom! — borzadt el a tapasztalatlan papocska.

— Hát osztán? — nyugtatta meg a székely. — Kicsit megszenteli, kicsit megtéríti, s kész!

— Ott is az Istené, itt is az Istené! — hümmögtek a többiek is. — Igaza van Gergőnek.

— No ugye, hogy jól kigondoltam? — húzta ki a nagy, széles mellét Gergő és mosolygott, mert látta, hogy a többiek büszkék rá.

— Hát még mit „gondolt ki”? — szenvedett a pap, aki első kábultságában teljesen átengedte az intézkedést a különös embernek.

— Mindent kicsi tiszlendúr, mindent! Hagyja csak reám! Szógáltam én a barátoknál, értem az egyházi dolgokat.

— Halljuk! — biztattam én is elszorult szívvel, nehogy a pap elsírja magát.

— Halljuk! — morogták rá a magyarok is.

Gergő komoly lett, hogy méltó legyen a pillanathoz és saját jelentőségéhez. Erő, bizalom áradt belőle, ami mindannyiunknak jól esett. Kétfelé törülte nagy Madách-bajszát, s a többiek fölé emelte súlyos fejét:

— Tisztolt Magyarok! A tisztelendúr háztűznézőbe jött hozzánk, hát mutassuk meg, hogy mit tudunk! Az első az, hogy alapítsuk meg az egyházat!

A pap kénytelen volt elmosolyodni.

— Az már rég meg van alapítva!

— Van a tőzlangját! — mondott ellen Gergő. — Papunk van, de hol van a kántor, kúrátor, harangozó, egyháztanács?

A pap ráhagyta.

— „Alapítsa meg“ hát jóember!

Gergely tudta a módját.

— Akit megválasztunk, az álljon ide az urak mellé!

Feszült csend lett. Néhány román ember is rákönyökölt a kerítésre, hogy lássa, mit csinálnak a magyarok.

— Kúrátornak ajálom az öreg Ambarus Eleket!

Nagyrészüik nem tudta, hogy mi az a „kúrátor“, de megéljenezték Ambarus Eleket, aki elfogódottan szerénykedett az urak mellé.

A választás megakadt, de csak addig, amíg Gergő kioktatta az öreget, hogy a gondnoknak első dolga az, hogy az urakat, s a „belső embereket“ meg kell hívnia ebédre, mire a kúrátorné asszony mindjárt hazaszaladt, hogy tyúkot öljön.

— Folytatjuk a választást! — elnökölt Gergő. — Egyházfinak válasszuk meg Szabó Pál Mihályt.

Szabó Pál Mihály kissé vonakodott, de Gergely megnyugtatta, hogy:

— Vállald csak nyugodtan, Miháj! A mesterségedre majd kitanít a tisztelendúr.

— Ezzel is megvónánk! — hirdette ki Gergely a határozatot. — Következik az egyháztanács megalakítása.

Az már nem ment olyan símán, mert a nép felbátorodott, pártok alakultak, ahogy magyarok közt illik, hol ez volt a kifogás, hol az volt a kifogás, de végül mégis csak létre jöttek.

— Hátra van még a kántorválasztás, de abba én nem szólok bele. Azt válasszák meg kendtek, kit jónak látnak — lépett vissza a névtelen tömegbe Gergely.

A kúrátor előállott és elkiáltotta magát:

— Éj jön Áron Gergely, a mi kántorunk!

A nép rázúgta. A papnak nem volt mit tennie, kényseredetten kezét fogott vele.

Így lett „kántor úr“ Áron Gergely Székely.

Mindjárt ellensége is támadt.

— Vagyona nincs, de van legalább egere a templomnak! — jegyezte meg valaki félhangosan.

Áron Gergely fenyegetően odanézett, hatalmas testén végigrándult a harag. Nem szólt, de olyan volt az arca, hogy a láttára a pap hátán végigfutott a hideg.

— Olyan, mint a falat kenyér, de ha megharagszik, nem ismer se Istent, se embert — suttimtotta oda nekünk az öreg Ambarus. — Még a csendőrök is félnek tőle.

A vékonypénzű, sovány papocska elborult. Azzal vigasztaltam, hogy ilyen emberek kellenek ide. Ilyen hatalmas, semmitől meg nem rettenő, bátor magyarok, akik nem félnek a bajtól.

— Ammá igaz, hogy bátor — bátorodott hozzánk a kúrator, mialatt Áron Gergely székely a néppel vesződött. — A minap is félholtra verte a tanítót, de jól tette. Ő volt a mi legnagyobb ellenségünk.

— S nem lett semmi baja? — érdeklődöm.

— Az égvilágán semmi. Felmentették.

— Szinte hihetetlen.

— Okosan csinálta — magyarázza Ambarus bácsi. — A tanító szerette a fehérnépeket. Ahol tehetette, ott nyomorgatta őket. Erre számított Gergő, összebeszélt a feleségével, hogy csalja magához, bolondítsa, amíg lehet, s mikor a tanító túlságosan felbátorodott, sikoltson akkorát, hogy az egész falu hallja. Pár széket rúgjon fel, s a gúnyát szaggassa el a mejjin. Megjegyzöm, kívánatos, szép, jóhusú asszon a Gergé felesége, a tanító meg legényember volt. Míg szót értettek, Gergő néhány embert a kapuban maga köré gyűjtött. Éppen csak megszólította őket beszélgetni. Olyan szerencséje volt, hogy a csend-

Őrök is éppen akkor jöttek lefelé az úton, mikor az aszszony felsikoltott. Erre béront Gergely az emberekkel, s neki a tanítónak. Mire a csendőrök kivették a keze közül, úgy megrongálta, hogy azt hittük, nem marad meg.

— Tetszik nekem ez az ember. Ezzel egykönnyen nem bánnak el. Kivágja magát mindenből. Esze van.

— Több, mint egy zsidónak — bólint az új gondnok. — Kifogott ő még a végrehajtón is.

— Hát az hogy történt? — biztatom.

— Az úgy, tudják, hogy másodmagával beállított hozzá a végrehajtó foglalni száz lej adóhátralék miatt. Éktelen dühös lett erre Gergő: „Mit? Nálam akartok tü foglalni?“ — s a disznóölő kést belevágja az asztalba. Rámerkel a két emberre, mintha azon gondolkodnék, hogy ölje meg őket. Hirtelen benyúl a zsebébe, kivész egy százejes bankót. Félelmetesen felmozdul a székről, s odahörgi a végrehajtónak: — *„Ezért a száz lejért két embernek kell meghalnia!“* ... Azok azt se tudták, hogy meneküljenek. Gergő osztán a bíróság elé került, a hatóság életveszélyes megfenyegetése miatt. A tárgyaláson azt kérdi a törvénybíró: — „Igaz, hogy maga azt mondta a végrehajtó úrnak, hogy azért a száz lejért két embernek kell meghalnia?“

— Tiszta igaz — mondja Gergő ártatlanul, mintha kettőig se tudna elszámolni.

— No ez is betette magának az ajtót! — gondolom, mert — szavamat ne feledjem, én is tanúnak voltam idézve.

— Szóval beismeri, hogy a végrehajtó közegeket életveszélyesen megfenyegette — olvassa rá a bíró.

— Üsmeri a hóhér! — rázza a fejét Gergő.

— Dehiszen most vallotta be!

— Nem vallottam én be semmit — vág vissza Gergő.
— Én csak azt mondtam a végrehajtó úrnak, hogy: „Ezért a száz lejért két embernek kell meghalnia,“

— Hát ez az! — magyarázza a bíró. — Az életveszélyes fenyegetés ...

— Nem fenyegetés volt az, tekintetes bíró úr, hanem a színigazság... Én, — ha nem tudná a bíró úr — otthon a faluban a mi vallásunkon kántor vagyok. Minden temetésért ötven lejt kapok. Hogy ezt a száz lejt megkereshessem, két embernek kell meghalnia. Én csak ezt mondtam. Tehetek én róla, hogy mikor a pénzt oda akartam adni, a végrehajtó úr úgy elfutott, mintha a szömit kivették volna ...

Jóízűen felkacagunk. Majdnem a keblemre ölelem ezt a furfangos székeltyt, aki derűsen jön vissza, mint aki jó hírt hoz.

— Most megnézzük a parókiát. Beszéltem a kováccsal. Hajlandó kimenni belőle... Ne húsúi jón, kicsi tiszlendúr, lesz ahol lakják!

Elindulunk, hogy megnézzük a lelkészlakot, amelyben eddig a cigánykovács verte a vasat. Ahogy haladunk a nyavalyás kis házak közt a gödrös úton, a kúrator hozám sündörög:

— A pap előtt nem akartam mondani, de azért kellett ma Gergőt megválasztani kántornak, hogy lelkészt bizonyítvánnyal a bíróság előtt igazolni tudja, hogy tényleg kántor. A mi vallomásunknak nem hitt a tekintetes bíróság. De erről ne szóljon senkinek, uram!

— Eszem ágában sincs — nyugtatom meg.

A papilak engem is megdöbbsent. Kunyhó? Még annál is alábbvaló. Öreg szemétdomb, sárhányás, rozoga szarkafészek, gúny az emberi méltóság ellen. Nem csodálom, hogy a cigány is szívesen kimegy belőle. Meggömbült, rothadó falak füstös gerendákkal, fülíg húzott szalmatetővel, amiből itt-ott kimeztelenkedik a szarvazat. A földes padmaly tele horpadásokkal, gödrökkel, ahová a cigányasszony belenyomkodta a purdék ürülékét. Az ablakra a légy is útál reászállani. Az oldalfalak korhadt

gerendái közt szalmás marhatrágya durván odacsapva azon frissiben, ahogy az állatok után az útról idelopták. Pókháló, bűz és szenny. Szijra járó ajtók feketén a kosztól, koromtól, tűzszikrák perzselésétől. Két „szoba“ mind-össze. Az elsőben van a műhely. Fűjtató, szénpor, fogók, kalapácsok, rozsdás vasak, sötét hűtővíz, szétugrott vas-törmelék és ragyogó szarvú üllő. Köztük a vigyorgó cigány meztelen, izmoskarú, szőrösmellű gorilla. Az udvart felrúgdosták a vasalásra vitt állatok. Seb és rondaság az is. Az egyháztanács szégyenében lesüti a szemét és hangtalan. Fáj, hogy ilyen sorba hívják a papjukat. A mosolyok kialudtak, az arcokon a faj pusztulása szorong, a szoba sötétjében a sápadt arcokról ítélet és szemrehányás villog a múltak felé, átok azok emlékére, kik idejuttatták őket. Még Áron Gergely se mer felnézni.

— Hát ez az! — mondja tompán és nem akar hinni a füleinek, mikor az alázatra görbült fejű fiatal papember mély sóhajjal azt mondja:

— Jó lesz! ... Nekem jó lesz.

Szörnyű kiáltás támad bennem, hogy mondjam: „Nem! Nem! Megyünk innen! El innen akárhová!“ — de nem merek szólani, mert látom, hogy az embereken mély meghatódottság vett erőt, egymásiknak az arcán lecsordult a könny is, a kisebbségi sorsban megmárt lelkekben, sovány, kínzott testekben, az ösztövé, bizalmatlan arcokon meghatott melegség támad, bizalom és jóság, áhítat és remény, az önmagukba fojtott szívek felengednek és magáé az Istené itt minden lélekzet, mintha aranykereszt sugárzana szét a huruba faláról, mialatt fia, ez a pár arasznyi papocska eljegyzését tartja halálba menő népével.

Most már bizonyos mindenki, hogy a pap itt marad és öröm, megnyugvás, bizalom, emberség tölti el az árva negyvenhat magyart. Áron Gergely Székely kétakkora lesz, alig fér el a törpe szobában és látszik rajta, hogy

újra „kigondol“ valamit. Velem akar szót érteni. A papjukat már kímélik, már szeretik, hiszen olyan ártatlan, fiatalka, törekeny, gyermek és olyan jól áll neki a túlvilág! élet ezen a földön. A hite ingó virágocska a viharban. Minek törjék le a túlkorán? ...

— Nem igaz?

— Igaza van, Áron! Jobb ha együtt beszéljük meg a többit.

— Én is azt gondoltam. Szóljon a kúrátornak is és vonuljunk félre. Talán ide a fa alá.

A két ember várakozva tekint rám.

— Sajnálom, — mondom, — hogy a kedvüket kissé le kell hítenem, de az élet nem tréfa. Azzal keményen szembe kell nézni. Az nehéz valóság és könyörtelen. Sajátmagukról tudhatják legjobban.

— Már az úgy van! — lohad le e pár szótól is Ambarus bácsi.

— Maguk szegény, földhöz ragadt, alig élő emberek, kevesen is vannak — folytatom. — Gondoltak-e arra, hogy miből fogják eltartani ezt a szerencsétlen papot?

A két ember hallgat kietlenül, én pedig tovább tépedsem bennük az alig kinyílt örömet.

— Amit az Egyház segíthet, az édeskevés, az államszegély, — ha ugyan a kultuskormány hozzájárul az új magyar parókia megszervezéséhez, amiben nem hiszek — még kevesebb. A törvény szerint bizonyos lélekszámot ki kell mutatni. Hol szedik össze azt a néhány száz lelket ezen a vidéken? Jól tudják, hogy a legtöbbször csak a neve maradt meg magyarnak.

— Az is igaz! — helyesel újra Ambarus bácsi.

— És nézzék ezt a reményteljes fiatalembert. Azt hiszik, kibírja a reávaró súlyos megpróbáltatásokat, éhezést, nélkülözéseket, kilátástalan munkát? Hiszen a lélek most is hálni jár bele. Micsoda lelki, testi gyötrelmem vár itt rá! Bele fog pusztulni.

Áron Gergely Székely ellenségesen vetette fel bika-fejét.

— És ha mi pusztulunk el? ... Reánk nem gondol az úr? ... Ne legyen nekünk senki támaszunk, vigasztalónk, bátorítónk? Ne legyen nekünk Istenünk, csak Dumnezeunk? Mi?

A tíz körme úgy kampósodott, mintha az egész világra rá akarná vetni magát.

— Mi nem vagyunk magyarok? Értünk nem lehet meghalni? ... Lehet, hogy püspök nem lesz köztünk belőle, de szent lehet! Az lehet! Mit akar többet egy pap?...

A szépszál embernek egész lénye szenvedélyesen felragyogott. Konok, nehéz, tüzes székely vére, büszkesége és szépsége, nagy emberi értéke.

— Azt hiszi az úr, hogy negyvenen nem tudunk egyet eltartani, ha pohárban ülne egész nap, akkor is?

Megrendülve, szótlánul nyújtottam oda a kezemet. Áron Gergely erre megenyhült. Újra fölényesen, bizakodva mosolygott:

— Bízsa csak reánk az úr! ... Ha már segíteni nem tud, legalább a kedvét ne vegye el! — dörmögte a fülembe, hogy a pap ne hallja, aki kedves érdeklődéssel közeledett.

— Miről van szó?

— Éppen azt magyarázom a tekintetes úrnak, — siet megelőzni Áron Gergely, nehogy elszóljam magam — hogy idefenn a havason vóna néhány medvének. A kilövésüket nagy pénzért el lehetne adni. Abból újra lehetne építtetni a templomot. Mi úgy odavezetnek, hogy éppen csak meg kellene löni őket. Éppen kérdem, nem tud-e valami gazdag bojárta a tekintetes úr.

A pap melegen felkacagott.

— Na ezt újra jól „kigondolta“. Medvéből templo-

mot! Hát ez kitűnő! Kutya legyen, ha meg nem írom a püspöknek.

A Gergő ravasz szeme felvillant.

— Látja, ez jó gondolat! Amilyen jó ember a püspök, erre még az aranyóráját is elküldi, s lehet, hogy még a kánonok urak is leagatnak valamit magukról, ha megtudják, hogy milyen nyomorúságban vagyunk.

— Éltrevaló ember ez a székely.

— De menjünk, mert vár már az ebéddel a kúratorné asszony!

— Jó tyúkhúsleves hosszúlaskával. Tessék tisztelendúr! Lászon hozzá, tisztelt úr! — kínálja kedvesen.

Egyszerű, de tiszta minden a kicsi házban. A kúratorék, mennyire a szegénységük engedte, igyekeznek kitenni magukért. Bor is kerül az asztalra. Savanyú zsidóbor. Már amelyet itt az Isten háta megett kapni lehet, de az egyháztanács megkedvesedik tőle, bizalmassá oldódik és szerető nézéssel simogatják a papot. Nem gondolnak arra, hogy az ő barázdájuk nem vet fekete habot a mezőkön, sívár sorsuk félelme pillanatra elpihent, a bizánci szentek idegen illata nem kísérti a lelküket legalább addig, amíg együtt vannak.

— Beszéljenek magukról! — biztatja a gyermekpap, hogy az életükbe belelásson, de az emberek szemérmesen titkolják panaszait, nehogy megijesszék. Úgyis elég korán találkozik szegényke a nyomorúságukkal.

— Hát csak megvagyunk ... Ahogy lehet.

Némelyek szeretnék megkérdezni, hogy vájjon lesz-e még magyar világ, de nem merik, pedig milyen szomszások utána! A vágy és az elképzelt álmok őrzik csak őket, a titokban reménykedés. A nagy közösségből kiszakítva, a hegyek közé zárva, a rettegések árnyékában valami kis hírt szeretnének hallani, valami jót, biztatót, ha nem is igaz; de nem mernek megnyilatkozni, csak a szájuk prémje rebeg, s az izgalomtól a tyúkhúsleves kireszket a

pléhkanálból. Én is tudom, a pap is tudja, ők is tudják, hogy hazugság az is, az egész jó ebéd, aminek eljön a böjtje. Hazugság és áltatás az Áron Gergely mutatott jókedve, tréfái, nagy hangja is. Beleizzad, úgy mondja, sorolja őket, hogy ne legyen időnk gondolkodni. A szemeket azonban nem bírja kioltani, a súlyosan megbélyegzett, csont s bőr arcokat letakarni, a ruhákból is látszó nyomort letagadni, a félig elfeledett hitet és nyelvet elnémítani, hiába dicsekedik magukkal. Dehát a pap háztűznézőben van közöttük, s ilyenkor csak a szépet szokás mutogatni.

Kinn a pitvarban azalatt a csendőrök érdeklődnek, hogy mi van itt.

Mindenki úgy tesz, mintha nem venné észre. A kúrátörné sápadtan és túlzottan kínálja az ételt,

— Szeressék, no!

A kúrátor ijedten a pohárhoz nyúl:

— Vegyük fel, emberek!

Az emberek isznak és elszántan maguk elé néznek.

Áron Gergely új ánekdótába kezd, de hirtelen ő is elnémul, mert egyik maga elé könyöklő ember azt találja mondani elgondolkodva:

— Igaz, hogy ma magyarul imádkoztunk? ...

Utána néma csend lesz.

ÚJABB zaj támad a pitvarban. A kocsis jött jelenteni, hogy a fogat előállott.

A papra nézek, hogy menjünk, de ő csak a kezét nyújtja.

— Te csak eredj, bátyám! Én itt maradok!

Az emberek felnéznek az égbe, ahol az Isten lakik.

MENEKÜLÉS

Ki se virradt tisztességesen, a sógorom azzal vert fel álmomból, hogy egy csendőr van itt.

— Mit akar?

— Az a parancsa, hogy az Örsre kísérjen téged.

Elsápadtam.

— Engem? ... Miért?

— Valami magyarországi író fogtak el az éccaka, aki rád hivatkozik.

— Író? Ki az?

— Azt mondja a csendőr, hogy az útlevele Maár István névre van kiállítva. Téged akart meglátogatni.

— Engem? ... Maár István? ... író? ...

— Ismered?

Soha életemben még a nevét se hallottam, de még a sógoromnak se árultam el. Sohase lehet tudni az ilyen ügyek kimenetelét. Minek keveredjék bele ő is. Hallatlanná tettem a kérdést.

— Szólj a csendőrnek, hogy mindjárt jövök!

A sógor arca is be volt esve. Még a hangja is fázott.

— Vigyázz! ...

— Jójó! ... Ne oktassatok folyton! ... Ma-ár ... István? ... Ki lehet, mi lehet? ... Úristen! ...

Idégesen rángattam magamra a ruhát és lábujjhegyen mentem át a szobákon, hogy gyanútlanul alvó csa-

ládomat meg ne ijesszem. Pillanatra azonban a gondolat megállított: „Vájjon nem kellene elbúcsúznom tőlük?”

A konyhában a csendőr összevágta a bokáját. Fegyverrel volt. Belém nyilait, de úgy tettem, mintha nem látnám.

A kapuból a sógor visszaintett.

— Kihez forduljunk, ha... ha nem jönél vissza?

— Hagyj már a fenébe! Ne fordulj senkihez!

A sógor úgy nézett utánam, mintha koporsót vittek volna ki a kapun. Az orra tövében sárga izzadságcseppek ültek.

Elöl mentem, a csendőr utánam. Hallgattam, a csendőr se beszélt. Mindössze a lépcsőnél igazított jobbra. Kurtán és durván:

— Az irodába!

Ebből tudtam meg, hogy engem tulajdonképpen be-kísértek.

Az asztalnál zordan és keményen ült az őrmester, gyanakvón, fürkészve, minden moccnásra feszülten. Oldalt a pádon egy sovány, szőke, teljesen ismeretlen fiatalember. Alig léptem át a küszöböt, örvendve felugrott.

— Kedves bátyám!

Súlyos, végzetes pillanat volt.

Ki lehet ez az ember?

Ha őszintén megmondom, hogy nem ismerem, azonnal letartóztatják, vallatják, kínozzák, börtönről-börtönre hurcolják, még ha ártatlan is. Jól ismertük mi már ezt a módszert. Még a pillanatot is meg fogja átkozni, amelyben született. Nagy árat kell fizetnie, amíg kiderül az ártatlansága.

Miattam jusson ilyen helyzetbe egy *magyar*?

De hátha nem magyar? ... Lehet ázsánt provokátor is. Számptalan esetről tudunk. Mihelyt úgy teszek, mintha megismerném, magamat teszem tönkre. A csa-

ládomat. A gyanútlan, ártatlan asszonyt, apró gyermekeimet, a hozzám tartozókat. Ki se lehet számítani, mi vár ránk.

Mit csináljak?

A pillanat töredéke alatt kellett döntenem, mert ha az őrmester észre veszi bizonytalanságomat, vége mindennek. A gyanúnak még az árnyéka se férközhessék hozzá. Meggyőzőnek kell lennie a hangnak, fellépésnek. Nyugodtnak és minden kétséget kizáróan biztosnak. Az emberismeretemre és ösztönökre kellett hallgatnom. Mielőtt a fejemet feléje fordítottam volna, a gondolat gyorsaságával átfürkészttem magamban az egész embert. Az alakját, arcát, szemét, vonásait, tekintetét, hangját, fellépését, van-e valami idegen benne, a típusában, kifejtésében, a mozdulatában, nem ad-e valamiféle titkos jelt, mert ha igen, akkor — nem ismerem meg.

Valami megmozdult bennem és nem haboztam. A váratlan találkozás kedves meglepetésével nyújtottam feléje a kezemet.

— Hát te hogyan kerülsz ide, Pista fiam?

— Hozzád készültem, meg akartalak látogatni, kedves bátyám. Brassóban mondták, hogy csak itt lakói a szomszédban.

Az őrmester felugrott.

— Ismeri?

Az őrmester elkésett. Csak egyszer néztünk egymás szemébe és már biztosan tudtam, hogy magyar ez a fiú.

— Hogyne ismerném! ... Miért vették őrizetbe? Baj van az útlevelével?

Az őrmester még mindig nem engedett fel.

— Nem, nem útlevél! Ezt az embert a katonai hídrőrség tartóztatta fel az este és kísérte be az Örsre.

— A hídrőrség? — ütköztem meg.

— Igen! — csapott le az őrmester. — Ha valaki önt becsületes szándékkal meg akarja látogatni, itt száll

le a vonatról és nem csavarog este a vasúti töltésen. Ez az ember gyanús!

— Tökéletesen igaza van, őrmester úr!

Átvillant rajtam, hogy még mindig visszavonulhatok. Meglepetten és hidegen néztem a fiatalemberre:

— Hogy kerülsz te a vasúti töltésre?

A fiú nem jött zavarba.

— A kalauz a vonaton kihirdette, hogy a fürdőjegyem erre a vonalra nem érvényes és mivel nem volt elég román pénzem, a szomszédos állomáson le kellett szállnom. Ott mondták, hogy néhány kilométernyire van a falud. A sínek mellett alig kétórai séta. Így kerültem a vasúti őrség kezébe. Az éccakát velük töltöttem, reggel bekísértek. Azóta itt vagyok — mosolygott nyugodtan.

Világos és érthető magyarázat. Újra megnyugodtam.

— Ebben nincs semmi gyanús, őrmester úr! ... így, azt hiszem, mehetünk is.

Hiába öleltem meg a fiút:

— Igazán kedves gondolat volt tőled, hogy meglátogass! Kár, hogy ez a kis félreértés történt — az őrmester nem tágított.

— Az úr itt marad! Előbb jelentést teszek a felettes parancsnokságnak.

Ez az, amitől félttem. Ha ez megtörténik, én is benne vagyok a bajban. Elővezetés, kihallgatás, hercehurca és ki tudja, miféle előre nem látható fordulatok. Mindenképpen meg kell akadályoznom.

— Ugyan, ugyan, őrmester úr! — rosszaltam kedvesen a tervet. — Minek az efféle. Az ön ítélőképességében fölöttesei megbízhatnak és meg is bíznak. Egy ilyen régi, kipróbált szerve az államhatalomnak, mint az őrmester úr, teljes jogkörrel intézkedhetik. Az urak nem is veszik jó néven, ha minden kicsiséggel őket zavarja. Még azt mondhatnák: „Mit? Ennyit se tud magától elintézni? Miért séf? ...“

Az őrmester zavarba jött, de mindjárt más gondolata támadt.

— Vállal ön ezért az úrért felelősséget?

— Felelősséget?

Váratlanul a fiú közbe lépett.

— Nem! Azt nem kívánhatom! ... Az ember a saját édesapjáért se vállaljon felelősséget a mai világban! ... Nekem meg van a lehetőségem, hogy a követésemhez forduljak védelemért és elégtételért, amit meg is fogok tenni...

Láttam, hogy a fenyegetésre kezdi elveszíteni az őrmester alig bimbózó jóakarátát. Zordonra rándult az arca, de megelőztem.

— Ne zavarjuk még jobban össze a dolgot, uraim! Természetesen vállalom a felelősséget!

A fiúnak intettem, hogy fogja be a száját. Az első vonattal tovább küldöm és aztán ki az ördög törődik tovább az egész felelősséggel? Csak akkor rettentem meg, mikor az őrmester kijelentette, hogy ő ugyan az én felelősségemre szabadlábra helyezi az urat, de előbb felveszi a jegyzőkönyvet.

Úgylátszik belesápadtam, mert az őrmester kajánul mosolygott.

Még csak nem is tiltakozhattam ellene.

A kezem azonban nem rezsent meg, mikor aláírtam a jegyzőkönyvet.

Az őrmester megnézte az órát.

— Félóra múlva érkezik a brassói gyors. Az úrnak azzal el kell utaznia! Ki fogom kísértetni az állomásra.

— De hiszen még nem is reggelizett! — ütődtem meg.

— A gyorsvonaton van étkezőkocsi.

A fiú is megpróbálta belátásra bírni a szigorú csendőrt. Arra hivatkozott, hogy pengővel nem tud jegyet vál-

tani. Láttam rajta, hogy beszélni szeretne velem. Az őrmester azonban hajthatatlan maradt.

— El kell hagynia az őrs területét... Vigyázz! ... A csendőrnek mindjárt ki is adta a parancsot.

Bele kellett nyugodni. Szívesen felajánlottam az útiköltséget, sőt magamban még örültem is, hogy ilyen símán végződött a különös látogatás.

Az őrmester azonban megváltozott irányomban. Gyanakvó, hideg, alattomos, ellenséges volt a viselkedése. Láttam rajta, hogy vagy tud, vagy forral valamit magában. Azt is észrevettem, hogy titokban figyelnek, alattomosan lesik minden lépésemet. Valószínűleg a postámat is ellenőrzik. Nem nehéz erre rájönni. Arra is rákészültem, hogy valamelyik éjjel házkutatást fognak tartani. Megszokott dolog és vigyázni fogok, hogy semmit ne hagyhassanak nálam. Az én lelkiismeretem tiszta.

Aznap nem történt semmi, de éreztem, hogy történni fog. Nem lehet ezt a különös előérzetet megmagyarázni, csak mintha megváltoznék minden az ember körül. Érzékei kifinomodnak, alig villanásnyi dolgokat, mozdulatokat vesz észre, különös jelentőséget kap minden és szinte átlát az embereken, a közömbös szavakból is kiolvassa a titkaikat és messziről megérzi a fenyegető veszedelemeket. Még álmában is. Különös, halálos, elszánt és titkos bajvívás ez, ami megőrli az idegeket. Az agy és az érzékek fokozottan, fáradhatatlanul dolgoznak, mintha szakadatlan éterhullámok villannának át rajtuk. Hiába igyekeztem megnyugtatni magamat, hogy ok nélkül izgatom magamat, az életösztön valami ellen védekezett. Minél nyugodtabbnak igyekeztem látszani külsőleg, belsőleg annál gyorsabban összeomlottam. Szemeim beroskadtak, különös fényt kaptak, testem feszült, mozdulataim villámgyorsak lettek. Észrevétlenül húzódtam vissza a társaságtól, kerestem a magányt, rejteket.

— Mi van magával? — aggódott a feleségem. —
Beteg?

— Nem érzem egészen jól magamat.

Minek zaklassam fel szegényeket. Pedig talán jó volna előkészíteni őket a súlyos lehetőségekre.

Nem. Várok még. Háttha alaptalanok az aggodalmaim.

Másnap kaptam az első hírt, hogy a fiatalembert kémkedés miatt letartóztatták. Detektívek várták a brasói állomáson és mindjárt megbilincseltek.

Kissé elszédültem a hírre, de utána egykedvű, tompa nyugalom vett erőt rajtam. Lesz, ami lesz. A könny azonban kicsordult a szememből, mikor látom, hogy gyerekeim milyen önfeledten játszanak az udvaron, a kutya nézi őket, feleségem a kertben szorgoskodik, az úton békeesen nyikorognak a szénásszekerek és fáradt emberek bandukolnak mellettük. Agglegény sógorom morog magában, hogy minden munkát ráhagytam, ők még nem tudják, hogy mi történt. Úgyis elég korán megtudják. Minden pillanatban itt lehetnek a csendőrök, hogy engem is letartóztassanak. Félszemmel állandóan az utat lesem. Nem ártana egyet-mást előkészíteni, de azt se tudom, hogy mit szabad és mit szokás a börtönbe vinni. Sürgős és fontos elintézni valóim is volnának, de — minnek? Most már minnek? ...

Bizonyos, hogy az őrmester csinálta az egészet. Tönkre akar tenni. Régen hallom, hogy szeretnének a faluból eltávolítani. Most már sikerül nekik. A bűnrészességet előre bevallottam azzal a felelősségvállaló nyilatkozattal, amit minden kényszer nélkül írtam alá. A hatóságot igyekeztem félrevezetni, sőt még pénzt is adtam egy „veszedelmes kémnek“, hogy megszökhessék. Nincs az a hatalom, amely a súlyos vád alól tisztáznia tudna. Egyetlen lehetőség volna, ha azt a nyilatkozatot visszaszerezhetném, de az azóta a hadbírótság asztalán

fekszik és — kivételes állapot van ... Az a fiú bizonyosan nem vall ellenem, de ez se segít rajtam. Előre tudom, hogy mi vár rám ... Hol volt az eszem, Úristen! ... Hiszen az étellel könnyű volna leszámolni, de mi lesz a kis családommal? — Tegnap reggel még ki gondolta volna, hogy ide jutok? ...

Töprengésemben a gondolatok egymást kergetik. Viharzik a lelkem. Egyedül és tehetetlen vagyok, kiszolgáltatva az eseményeknek és mégse bánok semmit, hiszen egy magyarárt tettem, amit tettem. Majd az én szenvedésemnek is beérik a gyümölcse és felvirrad Erdély felett is a nap ... Az igazság és Isten még nem haltak meg!

úsak éccaka ne lenne! ...

Pedig már hanyatlik a nap. A csordákat is haza hajtották és lassan elnéptelenedik az utca. A nap pirován ver fel az ég aljára.

— Szél lesz! — mondom magamban, mintha az volna a legfőbb gondom.

Állok ernyedten és nézem, hogyan lepi be a sötétség a szobát. Lehúnyom a szemeimet és érzem, hogy forróak a szempilláim. Az ablakok nyitva vannak és látom, hogy szűkül a rés pillanatról-pillanatra a függöny-szárnyak között. Fáradt vagyok. Jó volna leülni, de nem merek.

Miért nem merek? ..

Hirtelen összerezzenek. Gépkocsi bűg végig az utcán feltűnő zajjal. Valaki a sebességváltókkal kínlódik, a kocsi meg-megáll, újra nekiugrik, aztán — éppen előtünk — végleg bedöglik. Még van annyi ereje, hogy szorosán az ablak alá kanyarodjék és az utat szabadon hagyja.

— Értem jöttek! — döbben belém.

Óvatosan kikémelelek, hogy mi történik.

Alacsony, köpcös úr ugrik ki a kocsiból, bosszúsán felnyitja a hűtő-köpenyt, babrál a gépen, körülnéz,

mintha segítséget várna, de az utca nép télén. Gyors mozdulattal jelt ad az ablakon.

— Van itthon valaki?

Szinte felkiáltok az örömtől. Hiszen ez Dani, az ügyvéd, kenyeres pajtásom.

— Az Isten küldött téged! Soha jobbkor!

— Csend! — lő rám a szemeivel.

Soha ilyen feldúltunk, izgatottnak nem láttam.

— Mit csináltál, te szerencsétlen! . . .

— Már ... már ... te is tudod? — hebegem.

— Mindent tudok! — susogja alig hallhatóan. — Jobban, mint te. Megvannak a magam értesülései. Menekülj, amíg nem késő! Szökjél át a határon! . . . Csodálom, hogy még megtaláltalak . . . Azért jöttem, hogy figyelmeztesselek.

— Olyan . . . súlyos az eset?

— Tizenöt-húszévi kényszermunka, de lehet életfogytiglani is . . . Hogy tehetnél ilyen!! . . .

— Nem lehetne ...

Nincs kivel beszélni. Az ügyvéd beugrik a gépbe és elsuhan, mintha helyettem menekülne.

„Kényszermunka! .. .“ Lélekzetem elnehezült, bennsőm kiürült, agyam lüktetett, valami rám súlyosodott, kezeim megfagytak, a verejték hideg rajtam, mint a halotton. Hiába jut eszembe, hogy most kellene ébernek, erősnek, hidegvérűnek és ravasznak lennem, aki küzdeni tud. Szakállas, torz, sötét rabok ijesztő képei futnak el szemeim előtt és fülembé csörög a láncuk. A szemükben néma átok és dac. Egykor derék emberek. Sokszor láttam őket eltűnni a komor odúkban, ahonnan nincs többé visszatérés. Csendes emberek, akikben soha sincs csend. Árnyak, kik saját koporsójukat őrzik reménytelenül.

Menekülnöm kell! El, el a háztól minél előbb! Minden pillanat késő!

Gyorsan kimarkolom kevés pénzünket a szekrény-

ből, papírt, hasítok és kuszán ráírom, hogy ne keressék: — „*En vettem el!*“... Más ruha nem is kell. Jó, ami rajtam van. A bekecs nem ártana, mert hidegek az éccakák. Azt kidobom az ablakon a kiskertbe. Onnan elvehetem észrevétlenül. Minden feltűnést kerülnöm kell. A családom se sejtse, hogy mi lett velem. Nem terhelhetem úgyis nehéz sorsukat az enyémmel. így is faggatni, valatni fogják. Ezért igazolásul és megnyugtatósúl néhány sort hátra hagyok: — *Közbejött súlyos okok miatt hirtelen hosszabb időre el kellett távoznom. Ne aggódjanak miattam és intézzenek mindent saját belátásuk szerint***

Egyszerre meglep a vágy, hogy írjak sokat, mindent, öntsem ki a lelkemet, minden érzésemet, de nem szabad. Miattuk. Elég ennyi, hogy elhárítsa róluk a felelősséget. Legalább én azt hiszem. Majd eljön az idő, mikor mindent megmagyarázhatok ...

Az elemózsiról, ételről le kell mondanom, pedig az volna most a legfontosabb, de nem tudok észrevétlenül hozzá jutni. Talán ha sikerülne beosonni a kamrába. Meglátjuk...

Itt a perc. Még egyszer végignézek a szobán, a drága otthonon. A bútorok olyan dermedten állanak, mintha tudnák, miről van szó... Meghajtom fejemet és az utolsó csillag is lehull a lelkemben. Kissé megszedülök és nekidőlök az ajtófélfának. Egyedül vagyok. Olyan egyedül, hogy örök cinkosom, árnyékom is eltűnt a lábaimtól ... Aztán az jut eszembe, hogy valamit mégis meg kellene csókolnom itthon, búcsúzóul, utoljára, de lábaim hirtelen a küszöbhez fagynak, mert a harmadik szobából gyermekeim drága, önfeledt kacagása hangzik fel. Bizonyosan édesanyjuk játszik velük.

— Ha tudnák, ha tudnák! — és észrevétlen kisurranok az ajtón ...

ESTE van. Az ég megtelik rejtelemmel, torkomra rászorul a félelem hideg keze.

Merre menjek, hová legyek? ...

Most jut eszembe, hogy erről nem is gondolkodtam, csak valami homályosan sűrgeti bennem, kiabálja az erdőt, rengeteget, mint az űzött vadban az ösztön. Csak oda bevehessen: magamat!

Fellesek az égre. Szerencsém van. Nehéz felhő-hulámok terjengenek szét rajta. Lábujjhegyen megyek végig a falu közt és mégis minden lépésem az agyamban visszhangzik, a kapu-csattanások és árnyékok ijesztők, ellenségesek, árulók. Minden zugra, neszre figyelve, kikerülöm az útra kieső kis ablakfényeket, szinte gyűlölöm a házacskákat, hogy nem akarnak elfogyni (pedig menyire tele vannak szegények jajjal és bajjal!) — s csak a kéményükön ülő bagoly nyugalmát irigylem, amely kerek lángszemével a jövőjüket nézi mozdulatlan.

Alig pár kilométer a bükkös és mire odaérek, mégis olyan fáradt vagyok, hogy az első fa alá le kell ülnöm.

Hátam mögött csendesesen az erdő zúg, előttem a mezők hallgatnak, távolabb a falu rémlik a fekete homályban. Nem bírom a szememet levenni róla és keserűen rágom a múlt, az emlékek drága gyökérszáleit, míg az orrom a könnytől megvastagszik. Arcom fehér, szívem nem is dobog, az órák ver helyette, feltűnően.

...Vájjon, mit csinálnak az enyéim? Észre vették-e szökésemet? Engem siratnak-e, féltenek-e, vagy már a rájuk tört csendőrszurony előtt reszketnek?

Mindegy.

Az ő érdekük is, hogy így történt. Valahogy elviselik a megpróbáltatást, amíg másképp lesz. Nem szabad érzékenykedni. Mihelyt lehet, követni fognak. Meg van annak is a lehetősége. Mit sorvadozom itt? Tulajdonképpen

régi álmunk teljesül, hiszen haza térek, újra szabad, független magyar lehetek, szenvedéseinknek vége lesz.

Igen, igen, de nem így. Nem így! . . .

Másképpen gondoltuk, másképpen terveztük! ...

Elnémulok, s a tücskök tovább sírnak a lábaimnál.

NAPK óta bujdosom az ismeretlen erdőben éhesen, ziláltan, mindenre és mindenkire gyanakodva, elszántan. Más ember lettem, mintha kicseréltek volna. Érzékeim megélesedtek, búvok a bokrokat, sűrűségeket, szimatolok, lappangok és szemeim gyűlölettel lobognak, mint a vadakéi. Órákig lesem az esztenákat, pásztorokat, hogy kelepcebe ne essem. Tőlük tudom, hogy üldöznek, a határokat is megerősítették. Hazudok, áltatom és félrevezetem őket. Nem bízom senkiben. Lehetetlennél lehetetlenebb terveket koholok és ha néha pihenek is, nyitott szájjal lihegek, mint a farkas. Már nem félek, de sötét indulatok torlódnak bennem. Az első nap ernyedtsége, gyengesége elmúlt, félelmes erőt érzek magamban és fáradhatatlan vagyok. Túlnöttem az emberi képességeken. Törvény, rend, szokás, minden levedlett rólam. Néha magamra döbbenek: „Én vagyok ez az ember? ...“ Már családomat se féltem annyira. „Vigyázzatok, mert ha a hajuk szála is meggörbül...” Csak józan ésszel esztelenség ez a gondolat. Ugylátszik, a külsőmön is meglátszik, hogy mivé lettem, mert a pakulárok keresztet vetnek a látomra, s a kutyájukba belereked az ugatás, pedig semmi fegyver nincs nálam. Magam vagyok a fegyver, az ítélet, a bosszú és a halál. Kisugárzik egész lényemből. Igen, igen. Erre a pontra egyszer mindenki elérkezik és akkor tűz lesz, akkor vér lesz, akkor jaj lesz! ...

Furcsa. Már kacagni is tudok. Ok nélkül és önkéntelen. Isten őrizzen az ilyen kacagástól!

Azt se tudom, hogy tulajdonképpen hol vagyok. Ez a vidék előttem ismeretlen, de már nem törődöm vele. Kényelmesen járok a fák közt és mindegy, hogy hol dőlök le szendergésre. Félelmes és néma rengeteg sziklával és szakadékokkal, vad-szaggal és titkokkal. Valahonnan fejszecsapások konganak ide. Füst is látszik. Arra veszem a lépteimet. Néhány nyavalyás favágó nem számít.

A hátuk mögött ütközöm ki a sűrűből. Fel egyenesednek és rám bámulnak. Magam is meglepődöm. A falumból való két ember. Ők is megismernek.

— A tekintetes úr? — nyögik. — Hát nem szökött át a határon?

Vállat vonok.

— Eltévedtem az erdőben. Azt se tudom, hol vagyok tulajdonképpen.

— Itthon! — suttogják. — Ez a Kútpataka bérce. Arra fennebb van a határhalom. Órajárás sincs.

— Szóval visszakerültem oda, ahonnan elindultam ... Maguk mit reszketnek?

A két ember lesüti a szemeit.

— Nem magunk miatt... Az őrmester úr . . .

— Az őrmester úr gazember! Értik? . . . Ha találkoznak vele, nyugodtan megmondhatják, hogy láttak. Beszéltek velem.

— Mü, hogy szólnánk! Isten örözzön!... Elég baja van így is a tekintetes úrnak. Úgy vadásszák, mint a nyulat.

— Tudom!

— Tudja?

Elhallgatnak, a fejüket csóválják és titokban egymásra pislognak.

Két szegény magyar. A rámnézésük azt mondja: „Könnyű az úrnak, mert már nincsen kisebbségi sorsban! Igaz, hogy földönfutó, de szabadember, akinek nem

kell rettegnie éjjel-nappal, viselni a folytonos gyűlöletet megalázottan, jövőtlenül, senkiben sem bízva, kiszolgáltatottan, folytonos veszedelmek közt.“ Nézem és sajnálom őket. Minden együttérzésem feltámad, a közös sors, melyet annyi ideig együtt hordoztunk. Összecsikorítom a fogaimat és igyekszem nem gondolni rá.

— Hogy van a feleségem, a családom?

— Most már nincs baj, békében hagyják, de első éccaka mindent felforgattak a háznál. Aszondják, hogy a tekintetes úr valami cédolát hagyott hátra. Abból látták, hogy hiába faggatják.

Megkönnyebbülök.

— Ha haza mennek, nyugtassák meg! — állok fel a tűzük mellől.

— Hova megy? Mit akar? — ijed rám a két székely.

— Azzal maguk ne törődjenek!

És újra bevágok a sűrűségbe, egyenesen a határnak. Egyikük utánam szalad.

— Tekintetes úr! Jó uram! Az Isten a dolgát! Nekimegy a kész veszedelemnek! Várja meg legalább az éccakát!

Ránézek, mosolygok és szótlanul tovább megyek. Az ember szörnyülködve néz utánam.

LEHET, hogy meg vagyok bolondulva, lehet, hogy halál lesz a vége, de én többet a saját földemen nem szököm. Átmegyek a határon, mert nem tehetek mást, de *nem szököm*. Árulás, holtomig tartó szégyen volna.

Lehet, hogy ostobaság, amit teszek, vagy fényűzés pár óráig a szabadsággal. Mindegy. Megéri, hogy végre ember lehettem hazugság, leplezés, rettegések, hízelgés, túlzott meggondolások, okos megfontoltság, a pillanatok folytonos mérlegelése nélkül, nyíltan, egyenesen, a ma-

gam igaza és joga szerint, emelt fővel. Ember, a magam értéke és bűne szerint. Ember ..

Már nem fedezem magam bokrokkal, rejtekekkel, fatörzsekkel és éccakával. Nem lappangok szirtek mögött lapulva, szakadékokban, nyomokat tüntetve, ellenséget látva az élőfában is; hanem szilárdan tartok céloim felé, mindenén áthatolva, mint a kísértet. Gátlásaim eltűntek. Homlokot és öklöt vetek szembe a veszedelmeknek. Csak most látom, itt a békés bükkök alatt a lombokon átszűrődő fényben állva, hogy miből szabadultam. Szeretnék visszafutni, hogyha már mindenkinek nem is tudom, legalább annak a két embernek eláruljam a titkomat.

— Mégis jó volna óvatosnak lennem, számot vetni a körülményekkel, túljárni a határőrök éberségén, esetleg pénzzel ... — nyögi bennem a régi világ, a tapasztalatok és a „józan ész“, félre veri bennem a vészharangot; de én már ezeken túl vagyok. Többé már nem kerekedhetnek *ezek* fölém, mert én ártatlanul szenvedtem olyan hosszú időn át. Engem többé meg nem gyaláz senki! Aki utamba áll, azt megölöm.

Megölni valakit, embert ölni? . . . Ejnye be furcsa gondolat! ... Még nem szoktam hozzá, pedig bennem él régóta, csak nem mertem még kimondani... És most valósággal ujjong bennem, a kéje eloldozódik a tagjaimban és nehéz párát fújok magam elé, aminek kötélzsuga van. Az idegeim azonban túl vannak azon, hogy ilyen kicsiséggel törődjem. Az arcom mégis megkeskenyedik, mikor fakón, elszántan magam elé mondom:

— Ha másképpen nem megy, meg fogom tenni!...

Egyelőre se nem táplálom a gondolatot, se nem tiltakozom ellene.

Megyek, haladok előre, nyíltan, fedetlenül, amerre a lábam visz és pihenek, amíg belém nem harsan a kiáltás:

— Stai!

Alig húsz lépésnyire egy határőr katona szegzi nekem a fegyverét.

Ránézek és — igen — most már tudom, hogy meg fogom ölni.

A mellem elszorul, lehet, hogy hideg a testem is, de minden különösebb izgalom és szó nélkül, szinte komótosan megyek szembe vele.

— Állj! — hallom újra, de ez a katona nekem nem árthat. Érzem. Tudom. Azt is látom, hogy magányos poszt. Nincsenek mások a közelben.

Ő azonban vájjon tudja-e, hogy mi vár rá? ... Ha tudja, miért nem lő? ...

Olyan ez a dolog, mintha álmomban történnék.

Most már pillanatokon múlik minden.

És ekkor a katona leengedi fegyverét, tiszteleg és megkönnyebbülve azt mondja:

— Te vagy az, uram? . . . Akinek birtoka volt Újfaluban. A mi volt Domnunk!

— Te ... te ... ismersz engem?

A legény csakhogy körül nem táncolt örömeiben.

— Hogyne ismerném!.. . Én vagyok a Joane, a Moisa fia, akit megmentettél a haláltól, mikor a szekér keresztül ment volt rajta.

Egyszerre magamhoz térek, mintha a halálból ébredtem volna. Tétova mozdulatot teszek a kezemmel a homlokom felé és körülnézek. Most ismerek rá a világra. Szörnyen fáradt vagyok és alig hallom a Joane kérdését:

— Nem ismersz meg, uram? ... Nem emlékszel?

— Hogyne, hogyne! ... Régen volt. Van tíz eszendeje.

A legény egészen megélnkült. Látszik, hogy őszinte íz öröme.

— Nem tudtam, hogy te vagy az. mikor a nevedet az őrmester úr kiadta parancsba . . . Milyen szerencse, hogy velem találkozott!

Testközelbe lépik hozzám és bizalmasan hunyorgat.

— Át akarsz szökni?... Én engedlek, mert te jó ember vagy. Megmentetted az apámat... Csak itt menj, ezen az ösvényen! ... Jól is teszed. Nem jó nektek most itt, nálunk!

A legényre nézek hosszan, mélyen és megrázom a fejemet.

— Nem, Joane. Nem akarok átmenni a határon.

Joane elképped.

— Nem akarsz?

— Már nem! ... Vállalom a sorsot! ... Most már szégyellem, hogy eddig is eljöttem, de megérte, mert veled találkoztam ... No, Isten áldjon, Joane! ...

— Igazán visszamegy? ...

— Ti ezt még nem értitek, fiam, de majd eljön ennek is az ideje ...

A katona tátott szájjal bámul utánam, míg el tűnök a fák közt.

EGYENESEN az állomásra megyek. Gondoskodom a védelemről és azután jelentkezem a hadbírószágon.

AZ ÜGYVÉD nem akar hinni a szemeinek, mikor meglát és a nyakamba ugrik.

— Tudod te, hogy milyen szerencsés vagy? ... Annak a kémgyanus fiatalembernek kiderült az ártatlansága és megszüntették ellene az eljárást... De azért jó volt, hogy arra a pár napra félre húzódtál...

<i>Az ember</i>	5
<i>A nóta</i>	13
<i>A vén tekergő</i>	21
<i>A keresztfiúnk</i>	31
<i>Csalóka Sándor</i>	41
<i>A költő</i>	49
<i>Földönfutók</i>	59
<i>A fekete pityóka</i>	69
<i>A művész</i>	81
<i>A falevél</i>	93
<i>Bede Gyuri házassága</i>	105
<i>A klánéta</i>	117
<i>A kutyánk</i>	131
<i>A vén cigány</i>	141
<i>Horgászok</i>	149
<i>Részegh Béni</i>	161
<i>Tűz a falun</i>	173
<i>A deszka útja</i>	181
<i>Tanulmányúton</i>	193
<i>Pap háztűznézőben</i>	205
<i>Menekülés</i>	219